

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
ЛАБОРАТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ТА МЕДІАОСВІТИ**

КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Київ – 2020

УДК 159.938.363.6

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Кіберсоціалізація. Збірник наукових праць; [ред. Л.А. Найдьонова, Н.Л. Дятел; укладач Ю.С. Чаплінська.] / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. – 135 с.

Збірник наукових праць присвячено питанням кіберсоціалізації особистості, зокрема, проблемам, які виникають в процесі соціалізації в умовах інформаційного суспільства. Розглядаються як позитивні, так і негативні наслідки соціалізації особистості техногенного світу. Дана збірка є результатом кропіткої праці вчених, педагогів, спеціалістів технічних наук, журналістів, студентів та учнів Малої академії наук України, яка аналізує кібер-виклики сьогодення, проблеми пов'язані з кіберсоціалізацією та шляхи їх вирішення.

Збірник адресується психологам, соціальним педагогам та працівникам, медіапсихологам та медіапедагогам, журналістам, науковцям, вчителям, студентам та викладачам курсів різних галузей, дотичних до зазначеної теми.

Видання підготовлено за підсумками проведених лабораторією психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України спільно з Інститутом журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, факультетом соціології і права КПІ імені Ігоря Сікорського, Інститутом журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка, кафедрою політичної психології та міжнародних відносин факультету психології НПУ імені М. П. Драгоманова, ГО «Українська асоціація медіапсихологів та медіапедагогів» міжінститутських семінарів «Кіберсоціалізація в умовах інформаційної війни», які відбулися 16 травня 2018 року та 13 травня 2019, а також «**Кіберсоціалізація в умовах пандемії**», який відбувся 5 листопада 2020 р.

Оформлення обкладинки та дизайнерські рішення макету – Чаплінська Юлія.

УДК 159.938.363.6

ISBN

Видано державним коштом. Продаж заборонено

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2020

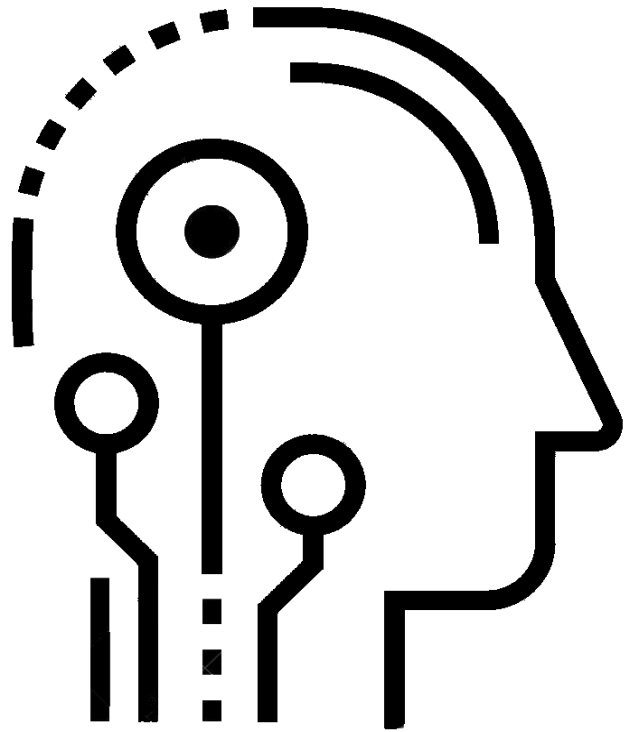
КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЯ

ЗМІСТ ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ МАТЕРІАЛІВ ЩОРІЧНОГО МІЖІНСТИТУТСЬКОГО СЕМІНАРУ

ПО РОКАХ:

2018.....	4
2019.....	33
2020.....	71

2018

ЗМІСТ

1. **Белінська І. В.**
«Кіберсоціалізація у контексті професійної підготовки майбутніх журналістів»
2. **Горбунов О. А., Горбунов О.О., Заславський В.А., Лисенко В.Ю., Осадчий Є.О.**
«Особливості управління здоров'ям військовослужбовців в умовах інформаційної війни з використанням компютерних систем»
3. **Дятел Н.Л.**
«Емпіричне дослідження медіаопосередкованої комунікації підлітків в умовах кіберсоціалізації»
4. **Хоменко І. А.**
«Кіберсоціалізація та журналістика: проблеми безпеки»
5. **Кочур В.**
«Особливості мислення у людей які захоплюються кіберспортом»
6. **Найдьонова Л.А.**
«Психологічні проблеми кіберсоціалізації в умовах інформаційної війни»
7. **Череповська Н.І.**
«Проблема розвитку патріотизму медіапсихологічними засобами: особливості організації рефлексії перегляду фільмів у медіаклубі»
8. **Kryshovska O. O.**
«Online-activity as an indicator of cybersocialization»

КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЯ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ

Кіберпростір для журналіста одночасно є полем професійної діяльності та одним із провідних середовищ соціалізації. Студенти-майбутні журналісти як ніхто інші відчують на собі всі переваги та недоліки кіберсоціалізації. Журналіст щодня, щогодини, іноді – й щохвилини має справу з інформацією як її виробник, отримувач, розповсюджувач. Сучасні цифрові технології, розвиток засобів телекомунікаційного зв'язку надзвичайно полегшують йому роботу. З іншого боку, цілодобове знаходження в режимі online, постійне тримання руки «на пульсі» подій та збереження у пам'яті великих обсягів інформації, її постійне опрацювання та перевірка на достовірність стомлюють мозок і тіло. Незнання основ саморегуляції та самоменеджменту у професійній діяльності у таких випадках може негативно вплинути на стан фізичного та психологічного здоров'я журналіста.

Дослідження процесу соціалізації особистості, а також кіберсоціалізації особистості представлені в роботах таких науковців, як О. Белінська, С. Бондаренко, О. Горошко, А. Єгоров, А. Жичкіна, В. Кучеренко, А. Мінаков, А. Мудрик, Л. Найдьонова, В. Плешаков та інші. Однак, комплексного вивчення процесу віртуальної соціалізації в кіберпросторі не проводилося, не досліджувалася вона і в контексті професійної підготовки журналістів.

Вперше термін “кіберсоціалізація” був введений російським науковцем В. Плешаковим у 2005 році. Під кіберсоціалізацією – соціалізацією особистості у кіберпросторі – він розуміє процес якісних змін структури самосвідомості особистості та сфери потреб, мотивації індивідуума, що відбувається під впливом і в результаті використання людиною сучасних інформаційно-комунікаційних, цифрових і комп'ютерних технологій у контексті засвоєння та відтворення нею культури у рамках персональної життєдіяльності [2, с. 11].

Віковою особливістю студентів, які здобувають освіту журналіста, є перехід до самостійного життя, що супроводжується професійним становленням, реалізацією життєвих планів. У цьому віці молода людина мусить самостійно приймати та реалізовувати рішення, вона переходить від пізнання світу до його перетворення, починає активно самостверджуватись у професійній діяльності [3, с. 234]. Багато студентів – майбутніх журналістів одразу після вступу до навчального закладу, починаючи з першого курсу навчання, включається у практичну діяльність. Адаптаційний період у такому разі є досить складним, адже вони змушені не тільки звикати до нових умов діяльності, а й одночасно вчитися виконувати її.

Водночас збільшується присутність молодих журналістів у віртуальному просторі, адже вони використовують його можливості як для виконання навчальних завдань, так і з професійною метою. Отже, перед студентами постає проблема селективного сприйняття великих обсягів інформації. Вибірковість

сприйняття інформації в кіберпросторі, її поверховість мають свої переваги і недоліки. У науковій думці досі спірним залишається питання щодо впливу кліпового мислення на розвиток особистості. Вивчено його позитивні й негативні впливи на розвиток дітей і підлітків, водночас відсутні праці щодо ризиків і переваг такого типу мислення саме у журналістів. Як пристосувальний і захисний механізм людської психіки від нагромадження великої кількості інформації кліпове мислення допомагає журналістові оперативно опрацьовувати великі обсяги різноманітних інформаційних повідомлень, але водночас сприяє їхньому поверховому, полегшеному сприйняттю.

Технології стільникового (мобільного) зв'язку, різноманітні месенджериналежать до відносно керованої соціалізації людини. У професійній діяльності журналіста вони є незамінними атрибутами та помічниками, а отже потребують нормування у межах ділової комунікації. У межах нормативних дисциплін підготовки журналістів вивчається етикет цього виду комунікації, щоправда, на часі вже оновити його новими дослідженнями у цій галузі. Приміром, етикету спілкування телефоном у професійній діяльності присвячено чимало праць (С. Шевчук, А. Коваль, Ф. Бацевич, Г. Чайка, Т. Чмут, А. Гільманова), однак вони не розглядають питання кіберкомунікації журналіста за допомогою месенджерів, чатів та на форумах. Та ж проблема стосується і кіберкомунікації журналіста за допомогою поштових сервісів.

Засобом кіберкомунікації для журналістів є і спілкування в соціальних мережах. Тут його слід розглядати у двох площинах – професійне спілкування та з особистою метою. В обох випадках це спосіб самопрезентації особистості/журналіста/редакції. Оскільки журналісти часто виступають у мережевій комунікації у якості лідерів думок, має значення саме контент, яким вони діляться, та спосіб, у який це здійснюється. Найбільш болючими питаннями у цьому контексті на сьогодні є поширення ними фейкової інформації, а також панічних настроїв, неконструктивне, конфліктне ведення діалогів, вербальна агресія, часто із використанням ненормативної лексики, що, безперечно, є неприпустимим.

Постійне перебування у кіберпросторі стомлює людину та може викликати адикцію за умови нездатності до саморегуляції, або навпаки – викликати бажання більше не перебувати у ньому, ізолюватись. Ми є свідками того, як молодь свідомо відмовляється від використання будь-яких соціальних мереж, видаляє свої профілі звідусіль. Однак, чи є це конструктивним рішенням для журналіста? Що відчуває особистість у цих випадках, які наслідки це має конкретно для неї, її професійної діяльності та соціального оточення? Ці питання наразі не є науково вивченими.

Розмитість меж між перебуванням журналіста у кіберпросторі з професійною та особистісною метою ускладнюють процес визначення порогу, де закінчується його раціональне використання та починається патологічне захоплення, кіберзалежність. У контексті професійних ризиків, за аналогією до класичних видів діяльності людини, дослідник В.Плешаков виділяє такі основні типи кіберадикції: кіберадикція спілкування, ігрова кіберадикція, кіберадикція пізнання, кіберадикція праці[2, с.21]. На його думку, кіберадикція праці виникає, коли людина поєднує діяльність у кіберпросторі з трудовою,

нерідко прагне знайти роботу, так чи інакше пов'язану з кіберпростором, наприклад, гейм-дизайнера, сценариста комп'ютерних ігор тощо. Не уявляє свою роботу без постійного використання кібертехнологій. Отож, майбутні журналісти знаходяться у зоні ризику виникнення кіберзалежності одразу трьох видів – кіберзалежності спілкування (оскільки їхня робота передбачає постійний процес комунікації); кіберзалежності пізнання (бо журналістика є безперервним когнітивним процесом); кіберрадикації праці (власне тому, що їхня професійна діяльність дуже тісно пов'язана з віртуальним простором).

Підтверджує гіпотезу щодо ризиків розвитку кіберзалежності у студентів-майбутніх журналістів й дослідження, проведене в Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка у травні 2017 року [1]. Метою емпіричного дослідження було виявити схильність до адиктивної поведінки у студентів-журналістів і студентів інших спеціальностей (а саме до залежності від Інтернету). Програма дослідження Інтернет-залежності студентів була поділена на чотири етапи. Перший етап – формування вибірки. Всього було проанкетовано 185 студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка віком від 17 до 24 років, з них 99 (53,5%) – студенти Інституту журналістики, 86 (46,5%) – інших факультетів (не журналісти). З них 52 особи чоловічої статі (28,1%) та 133 (71,9%) – жіночої. Другий етап – обрання методик дослідження: тест №1. Опитувальник Раяна (адаптований опитувальник академічної саморегуляції Р. М. Райана і Д. Р. Конелла (Causal dimension scale II SRQ-A); тест №2. Які твої Інтернет-практики? (модифікація Н.С.Шишко, 2015); тест №3. Шкали теста Чена (CIAS). Третій етап – власне дослідження студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, яке проводилось у груповій формі. Четвертий етап – статистична обробка даних вручну та за допомогою комп'ютерної програм OSA та Statistika 22.0.

У ході дослідження було встановлено, що з-поміж опитаних студентів, які не мають ознак інтернет-залежності – 1 студент (0,6%), студент ІЖ (надалі – Ж), з-поміж не журналістів (надалі – НЖ) таких не виявлено. Мінімальний ризик розвитку інтернет-залежності мають 28 Ж (29,8%) та 15 НЖ (18,3%). Схильність до розвитку інтернет-залежності має 46 Ж (48,9%) та 40 НЖ (48,8%). Стійкі ознаки сформованої інтернет-залежності виявлено у 19 Ж (20,2%) та 27 НЖ (32,9%). Індекс залежності, обчислений за Шкалою Чена (CIAS), у Ж=51,0638, а у НЖ – 57, 1463. У студентів-журналістів виявлено нижчий рівень інтернет-залежності, ніж у студентів інших факультетів (не журналістських спеціальностей), однак майже половина опитаних із них вже або мають схильність до розвитку інтернет-адикції, або мають стійкі ознаки сформованої залежності (чверть з опитаних).

Кіберсоціалізація у контексті професійної підготовки майбутніх журналістів актуалізує необхідність глибшого вивчення цього явища, роль медіаосвіти та важливі якості медіаграмотної особистості – необхідність селективного та критичного сприйняття інформації, профілактики кіберзалежності, вироблення навичок саморегуляції й саморефлексії.

Важливим є включення до навчального процесу майбутніх журналістів не лише дисциплін медіаосвітнього циклу, а й тренінгів з основ самоменеджменту, навчання студентів методам саморегуляції. Оскільки розвиток новітніх

технологій відбувається постійно, стрімко, для цієї категорії студентства корисною також буде і самоосвіта – відвідування семінарів, участь у вебінарах, тренінгах зазначеної тематики поза межами навчального закладу. Саморефлексія майбутнього журналіста передбачає знання ним базових технік підтримки психологічного здоров'я – чергування інтелектуального та фізичного навантаження, підтримки оптимального режиму відпочинку, роботи, харчування, достатньої кількості годин сну, контролю власних емоційних станів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белінська І.В. Інтернет-залежність у студентів-журналістів та студентів інших спеціальностей // Матеріали круглого столу ІСПП НАПН України, 15 травня, 2017 р.
2. Плешаков В. А. Киберсоциализация человека: от Homo Sapiens'а до Homo Cyberus'а: Монографія. – М.: МПГУ, «Прометей», 2012. – 212 с.
3. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. – К.: Академвидав. 2005. – 360с.

*О. А. Горбунов, кандидат біологічних наук,
В. А. Заславський, доктор технічних наук, професор,
Є. О. Осадчий, кандидат технічних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет
комп'ютерних наук та кібернетики, м. Київ, Україна,
О. О. Горбунов, ТОВ «СОМОДО»,
В. Ю. Лисенко, Центр медичної реабілітації та санаторного лікування
"Пуца-Водиця" Міністерства оборони України, м. Київ, Україна,*

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗДОРОВ'ЯМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ З ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМ

Впровадження сучасних інформаційних технологій та комп'ютерних систем для забезпечення охорони здоров'я допомагає оптимізувати та забезпечувати ефективність процесів лікування. Сучасною і актуальною є задача розробки комп'ютерної інформаційної системи для забезпечення реабілітації військовослужбовців.

Кібернетична інформаційно-аналітична система реалізується в рамках розробленої трансформерної технології, що представляє собою комплекс: Пристрій Трансформенний – Асистент Реабілітолога (ПТАР). Трансформерна технологія – це сукупність засобів, моделей прийняття рішень, алгоритмів, інформаційне і програмне забезпечення, що підтримує функціонування пристрою трансформера, як самостійного пристрою, так і як невід'ємного елемента комплексної системи реабілітації, що містить в розподілених базах даних інформацію про пацієнтів, бази знань про управління лікувальними впливами та їх результатами, та взаємодіє із соціальними мережами обміну інформацією [1].

Створення ПТАР пов'язано також з необхідністю оптимального управління процесом відновлюваного лікування, досягнення найкращих результатів за рахунок ефективного використання всіх інформаційних та функціональних можливостей закладених в пристрої трансформера. Інтегральна оцінка індивідуального стану здоров'я людини проводиться з системних позицій в рамках єдиного методичного підходу і аналізується як триєдність сторін: фізичної, психічної та соціальної [3].

Серед усього арсеналу методів фізичної реабілітації з відновлення рухових функцій людини цікаві ті, що спрямовані на відновлення ходьби (як окремий випадок відновлення рухових функцій). Рухові функції застосовуються на всіх етапах лікування.

До інформаційно-аналітичної системи реабілітації ПТАР ставляться вимоги: на підставі даних обстеження лікарем військовослужбовця, створити індивідуальну програму реабілітації з проведенням контролю за її виконанням у віддаленому доступі та аналізу її ефективності.

Склад комплексу ПТАР включає: розподілену медичну інформаційну систему (МІС); бази даних і бази знань; пристрій трансформер (екзоскелет, програмований електростимулятор); систему відео аналізу рухових функцій; комплекс реабілітаційних програм; ІТ браслет "здоров'я", соціальну

мережу (СМ).

В умовах перехідного періоду економічних та політичних змін в Україні, коли посилюються тенденції соціальної та матеріальної нестабільності, продовжуються військові події на сході країни, особистість як ніколи, потребує пильної уваги з боку психологічної підтримки. Умови життя сучасного українського суспільства – безліч конфліктних ситуацій, нескінченний потік агресивної і часто недостовірної інформації в ЗМІ – ставлять високі вимоги до людської психіки та медичних інформаційних технологій [4].

Щоб успішно долати ці виклики, треба вміти управляти, перш за все, собою і своїми діями та емоціями. Кожен з нас так чи інакше психологічно залучений в екстремальну ситуацію – або як жертва, або як очевидець, або як генератор. Безперервне перебування людини в стані стресу впливає на якість життя особистості, всього суспільства в цілому, в тому числі і при перебуванні в СМ. Тому, дуже важливо визначити основні особливості організації захисту інформації в медичних інформаційних мережах, а також надати рекомендації по розробці політики безпеки, відносно організації роботи мережі (налаштуванню її компонент, загальних вимог до приміщень, правила взаємодії персоналу з нею, і так далі).

Головна специфіка будь-якої МІС полягає в тому, що в ній циркулює інформація з обмеженим доступом (ІсОД) (регламентована законами України "Про інформацію" (стаття 46) і "Основи законодавства України про охорону здоров'я (стаття 40), Цивільним кодексом України (стаття 268), а в Кримінальному Кодексі України встановлена відповідальність у зв'язку з розголошенням лікарської таємниці: (Стаття 145. «Незаконне розголошення лікарської таємниці»: і так далі). Це накладає ряд обмежень на використання, зберігання і обробку інформації в таких системах. А також задає вимоги до організації захисту таких властивостей інформації як цілісність, конфіденційність і доступність [2].

Для організації захисту інформації необхідно розробити політику безпеки для усіх МІС. На підставі нормативних документів пропонується наступна модель побудови БП МІС, в якій виділяються такі основні пункти:

1. Складання переліку і опис усіх МІС лікарні, як локальних (окремий комп'ютер або комп'ютеризований медичний пристрій, в якому може циркулювати ІсОД), так і розподілених (МІС об'єднаних в мережу).

2. Складання переліку і опис приміщень, в яких можуть знаходитися елементи мережі: кабінет головного лікаря, відділення швидкої допомоги, операційні, кімнати відпочинку лікарів, бібліотека і так далі.

3. Складання списку персоналу, який має доступ як до МІС та інформації, що зберігається на ній. Це стосується як персоналу лікарні, так і усіх осіб, які обслуговують цю МІС.

4. Складання прав і порядку доступу користувачів до ІсОД. На підставі політики безпеки необхідно розробити посадові інструкції, в яких описаний порядок дій персоналу, що має доступ до ІсОД, і дії, у разі порушення конфіденційності, чи цілісності доступності цієї інформації.

Небезпека для психологічного стану і соціальної активності військовослужбовців може з'являтися з соціальних мереж, якими він користуються, шляхом присутності в ній фейкової, свідомо дезорганізуючої і

деструктивної інформації. Для усунення цієї загрози до складу комплексу ПТАР, що розробляється, створюється система штучного інтелекту, яка дозволяє аналізувати смисловий зміст інформації (СЗІ) того, що потрапляє до учасників соціальної мережі і, у разі потреби, усувати її негативну дію.

На рис.1 представлено модель інформаційних потоків в такій системі, де ІД, ІВ – джерело дружньої і зовнішньої інформації, СтВС, СтІД – сторінки в соціальній мережі військовослужбовців і їх колег.

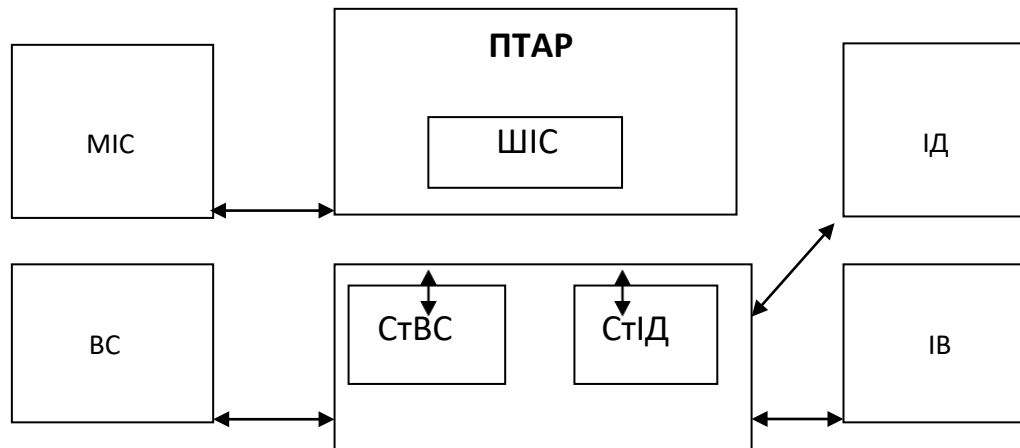

Рис.1. Схема моделі інформаційних потоків ПТАР та СМ.

Таким чином, на основі проведеного аналізу сучасних методів організації безпеки МІС, запропонована узагальнена модель побудови політики безпеки для таких систем, обґрунтована необхідність впровадження моделей та методів штучного інтелекту для аналізу сенсу медичної інформації з соціальних мереж, для захисту соціального і психологічного стану та здоров'я військовослужбовців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горбунов О.А. Трансформера інформаційна технологія вдосконалення рухової активності в нормі та патології – комплекс ПТАР / О.А. Горбунов, Є.О. Осадчий // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dsr.univ.kiev.ua/upload/iblock/545/5.20.-transformerna-informatsiyna-tekhnologiya-vdoskonalennya-rukhovoyi-aktyvnosti-v-normi-ta-patologiyi-_kompleks-ptar.pdf

2. Горбунов О.А., Особенности организации защиты информации в медицинских информационных системах / Горбунов О.А., Горбунов О.О. // Матеріали школи-семінару Біологічна і медична інформатика та кібернетика. – К. – 2018 – С.136.

3. Гриценко В.І. Інформаційні технології в біології та медицині / Гриценко В.І., Котова А.Б., Вовк М.І., Кіфоренко С.І., Белов В.М. // – К.: Изд-во Наукова думка, 2007 – с. 239.

4. Оверчук В.А. Психологічні, терапевтичні особливості посттравматичного стресового розкладу в учасників АТО / International Journal of Innovative Technologies in Social Science, Vol. 1, 2018, P. 20-23.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАПОСЕРЕДКОВАНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЇ

На сьогоднішній день вже стало ясно, що внаслідок всюдисущого середовища інтернету та абсолютного обсягу взаємодії з ним, сьогоднішня молодь сприймає та обробляє інформацію принципово інакше, ніж їх попередники. Ці відмінності йдуть набагато далі і глибше, ніж усвідомлює більшість людей. Різні види досвіду призводять до різної картини структур мозку. Тому цілком можливо, що наступні покоління, які формуватимуться в умовах кіберсоціалізації, демонструватимуть цілком іншу картину мозкових реакцій за рахунок того, що вже на сьогоднішній день спостерігаються кількісні та якісні зміни, що відрізняють цифрове покоління. Така відмінність викликає розподіл людей на категорію аборигенів цифрового світу (покоління, що народилося в епоху телефонів та вільного доступу до мережі інтернет) та мігрантів (старші покоління, що навчалися користуватися інтернетом у дорослому віці) [1]. Розширення діапазону засобів комунікації та аудиторії учасників діалогу до масштабів усього світу, передбачає потребу у вивченні моделей спілкування та тих нових явищ, які пропонує нам сучасне технологічне середовище. Кіберсоціалізація відбувається в умовах комунікації, яка все більше стає опосередкованою засобами медіа, технологічно зумовленою. Завданням дослідження було виявити загальний обсяг використання підлітками різноманітних пристроїв для здійснення комунікації з різними людьми з їхнього оточення.

У дослідженні використано методологію Global Kids Online [2] – міжнародного науково-дослідного проекту, метою якого є створення та підтримка міжнаціональної інформаційної бази щодо використання дітьми Інтернету через створення глобальної мережі дослідників та експертів. Global Kids Online була розроблена як спільна ініціатива між UNICEF Office Research, Лондонською школою економіки та політології (LSE) та мережею EU Kids Online. Проект спрямований на збір даних в різних країнах щодо благополуччя та прав дітей у цифрову епоху, зокрема в країнах, що розвиваються, для побудови міжнародного діалогу щодо політики та пошуку практичних рішень проблем, що виникають. Також, проект має на меті прогнозування ситуації, що складатиметься у найближчому майбутньому та профілактику ризиків, які можуть виникнути.

У рамках роботи над темою розвитку комунікативної компетентності, нами було вирішено приєднатися до проекту та провести опитування в рамках всеукраїнського експерименту з наскрізного впровадження медіаосвіти. Інструменти, запропоновані для дослідників є модульними та припускають можливості варіативного комбінування, відповідно до поставленої мети. Наше опитування проводилось для отримання порівняльних даних щодо медіапрактик старшокласників у межах, що дасть можливість порівняти

інтернет-ландшафт українських школярів із даними, отриманими в інших країнах. Опитування було проведене в травні-червні 2018 р. у всіх регіонах України. Всього було опитано 1439 учнів 8 та 10 класів загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв.

Отримані результати показують, що найчастіше (щодня і кілька разів на день) українські школярі використовують серед пристроїв стаціонарний комп'ютер (46% опитаних), ноутбук (31,5%) та смартфон (27,4%). Зазвичай у середньому підлітки використовують 2-3 пристрої, з яких заходять в інтернет. У персональному використанні найчастіше учні мають власні смартфони (84,2%), близько 23% мають комп'ютер або ноутбук, хоча частіше все ж користуються ними у спільному доступі.

Телевізор все ще залишається присутнім, як джерело інформації – щодня або й кілька разів на день телевізор дивляться 47,4% старшокласників, майже третина опитуваних дивиться його принаймні щотижня. Отже, на даному етапі можна зробити висновок, що в більшості міст телебачення все ще відіграє значну роль та потребує уваги формування телевізійної медіакультури, зокрема існує потреба розвитку не тільки мережевої, але і телевізійної медіагігієни.

Якщо говорити про спосіб доступу до інтернету: 88% опитаних користуються безкоштовним Wi-Fi вдома або деінде, та 76% використовують мобільний інтернет. Як повідомляють старшокласники, у 23% опитаних у школі є відкритий для учнів доступ до Wi-Fi, а у 32% він є, проте закритий від учнів. Варто відмітити, що загалом найбільш доступне покриття спостерігається у південному регіоні – там Wi-Fi використовують 93% дітей та 86% має мобільний інтернет, що виразно вище показників у інших регіонах. 73% старшокласників повідомили, що у школі учням дозволяється користуватися смартфоном з урахуванням обмежень (наприклад, за наявності дозволу або під час перерви), ще 15% користуються ними абсолютно вільно, а от в середньому 11% відрізняються забороною на використання телефону в школі. Найвищий показник заборон відмічається в західному регіоні – 17%, а також на півдні, де 14% опитаних вважають, що їм не дозволяють використання смартфонів у школі.

Середня кількість часу в інтернеті в будній день становить 2-4 години (57%), також 12% відзначають, що проводять в інтернеті більше 7 годин. У вихідні розподіл дещо збільшується: 2-4 години в інтернеті проводить 41% підлітків, проте кількість тих, хто проводить там 5-7 та більше годин зростає з 27% у будній день до 44% у вихідні.

Аналіз медіаопосередкованої комунікації з різними людьми з безпосереднього оточення підлітка показує, що найбільш популярну позицію для спілкування з батьками та іншими родичами займає телефон, а от для спілкування з однолітками месенджери впевнено займають найвищу позицію. Це свідчить про формування певного патерну комунікації, у якому роль онлайн-спілкування є не вищою або нижчою, а швидше якісно іншою, та такою, що має інші цілі та перебіг. Це є перспективним напрямом для подальших досліджень. Також варто відмітити, що рівень онлайн-спілкування учителів з учнями є виразно низьким, що свідчить про недостатню інтеграцію сучасних технічних засобів в освітній процес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Prensky, Marc (2001). *Digital Natives, Digital Immigrants*. On the Horizon – MCB University Press, Vol. 9 No. 5, Oct 2001. Available from: <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>
2. Byrne, J., Kardefelt-Winther, D., Livingstone, S., Stoilova, M. (2016) Global Kids Online research synthesis, 2015–2016. UNICEF Office of Research–Innocenti and London School of Economics and Political Science. Available at www.globalkidsonline.net/synthesis

І. А. Хоменко, доцент кафедри телебачення та радіомовлення ІЖ КНУ імені Тараса Шевченка, доктор наук із соціальних комунікацій, Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ

КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ЖУРНАЛІСТИКА: ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ

З часів Декарта відомо, що запорукою наукового успіху є не тільки верифікованість даних та коректність операційних прийомів дослідження, а відповідність метода предмету пізнання. При тому методологічна помилка може призвести до гірших розчарувань, ніж фактологічна (див.: Декарт, [3]).

Застосувавши спектральний аналіз до крихітного фрагмента невідомої металевої конструкції, ми, як застерігав видатний фізик- експериментатор Р. Вуд, втратимо зразок. Використавши недосконалий математичний апарат для прогнозування динаміки гіперкомплексних систем, ми, за Берталанфі та Джексоном, отримаємо у кращому випадку нульовий результат, а в гіршому – ілюзорно достовірний хибний прогноз (див. [1; 4]).

Методологічна проблема вивчення кіберсоціалізації полягає у непрозорості терміну. Адже з авторського тлумачення цього явища як *«виртуальної комп'ютерної соціалізації личности [8]»* зрозуміло, що слово «кібер» у першій частині дефініції є зовсім не складником слова «кібернетика» (наука про управління), а скороченням від поняття «кіберпростір» (**cyberspace**). Поєднання в одному слові суто наукового концепту (соціалізація) і літературного образу, вигаданого прозаїком У. Гібсоном («cyberspace» вперше з'явився у фантастичній новелі про хакерів майбутнього, див. [7]), розкриває надто широкі перспективи інтерпретації. Психолог побачить у цьому слові зовсім не те, що літературознавець, а фахівець з прикладної математики – не те, що лінгвіст. Єдине, що залишається за таких умов досліднику соціальних комунікацій, який не хоче заблукати у лабіринті методологічної невизначеності – редукувати завдання до найпростішого. Будемо виходити з того, що кіберсоціалізація як галузь має відповідати дискурсу соціальної кібернетики. Тому спроба відштовхнутися від класичного тлумачення інформаційного обміну у соціальних системах з позицій співвідношення «сигнал-шум» (Норберт Вінер [5; 6]) науково виправдана. Із сказаного випливає, що метод дослідження має бути індуктивним та емпіричним. Адже сигнал як розповсюдження корисної інформації в системі «реальність-виртуальність» та шум як перешкода гомеостатичній організації за принципом зворотного зв'язку цієї системи можна вивчати лише на підставі аналізу, осмислення та узагальнення конкретних даних.

Це спонукало автора залучити як теоретичне підґрунтя розвідки інтелектуальну спадщину творця наукового емпіризму Ф. Бекона. Як відомо, у праці «Новий Органон» Бекон першим дав визначення чотирьом загрозам коректності комунікаційного акту, так званим ідолам роду, печери, майдану, театру [2]. Згодом у системі понять соціальної кібернетики Вінер інтерпретував схожі впливи на комунікаційний потік як інформаційний мул (зокрема, девіантні медіавпливи, які є різновидом «ідолу театру»).

Спробуємо розібратися, які ідоли загрожують сьогодні коректному співіснуванню дуальності «соціум-кіберспейс». Виходячи з визначеного емпіричного методу, зробимо це, відштовхуючись від конкретного, а саме на прикладі інтеграції журналістики у віртуальний простір «всесвітнього павутиння».

Подібна інтеграція відзначається, серед іншого, двома рисами. Майже необмеженими можливостями дистанційних контактів, доступу до даних, віртуальною присутністю у різних місцях (завдяки веб-камерам). І абсолютною фізичною відчуженістю від людей, предметів, подій, інформаційних носіїв, що залучаються до комунікаційного процесу.

Пересилання, здобування, масове розповсюдження журналістом інформації за допомогою комп'ютерних мереж не передбачає його фізичної можливості вдихнути дим пожежі, потримати в руках документ, потиснути руку співрозмовникові. Інакше кажучи, він перебуває в ілюзорному світі без жодних гарантій того, що комп'ютерна ілюзія в усіх нюансах відповідає реальності. Визначимо, за прикладом Бекона, чотирьох ідолів комп'ютерної доби, чотири загрози верифікації даних, з яким автор і його постійний співавтор Володимир Фоменко стикалися в процесі професійної діяльності.

Ідол невизначеності. Відправляючи будь-яку інформацію у кіберпростір, ти не можеш бути впевненим, що вона потрапить саме тому і тільки тому, для кого призначена. Так само і запозичена з мережі інформація зовсім не обов'язково походить з джерела, з яким ти її пов'язуєш.

Кілька років тому на електронну адресу корпункту газети «Дзеркало тижня» надійшов електронний лист з прокуратури. Він вміщував секретну інформацію про розслідування замовного вбивства. Серед іншого, у ньому розкривалися подробиці вербування потерпілого секретними службами одної з сусідніх країн, персональні дані підозрюваних та свідків, наводилися дані щодо організованої злочинності регіону. Спроба уточнити подробиці призвела до тиску на редакцію і журналістів з метою відкликати відомості. Результатом стало компромісне рішення: газета оприлюднила факти, які не могли зашкодити безпеці людей та репутації загиблого, але давали суспільству об'єктивне уявлення про злочин та криміногенну ситуацію. Як виявилось, лист не був ані свідомим актом розповсюдження інформації з боку відомства, ані спробою анонімного волонтера оприлюднити суспільно вагомі факти шляхом розголошення службової таємниці. Секретний звіт було відправлено до редакції випадково, внаслідок недосконалості системи безпеки електронного листування. Те, що зараз ці конкретні недоліки у системі захисту листування прокуратура виправила, не свідчить про те, що проблема більше не існує як така. Отже, ніхто не може бути впевненим у тому, що інформація, яка стала частиною мережі, не спрацює згодом проти того, хто її розповсюджує чи отримує.

Ідол порожнечі. Як відомо, зі сцени заповнений глядачами зал сприймається як темна порожнеча. Насправді внаслідок особливостей освітлення сцени просто не завжди можна побачити глядачів, що уважно спостерігають за виставою.

Надсилаючи запити, здійснюючи інтернет-серфінг чи поглиблений пошук за темою розслідування, листуючись чи спілкуючись за допомогою сервісів

зв'язку зі свідками, журналіст часто перебуває в ілюзії, ніби він – залишається непоміченим, шукаючи дані. Або спілкується з зацікавленими особами наодинці. Це не так. Чим впливовіше твоє видання, чим краще професійна репутація і чим серйозніше тема, тим більша ймовірність того, що твою активність відстежують за допомогою троянських програм,

«клавіатурних шпигунів», несанкціонованих підключень. Авторіві, на жаль, доводилося стикатися з приватними службами безпеки, фахівці яких мали досвід роботи у правоохоронних органах та устаткування на рівні контррозвідки (подробіці можна прочитати у статтях В. Фоменка та І. Хоменка «Чорна могила», «Доповідна записка», «Слідство завершене, забудьте» та інших матеріалах, оприлюднених «Дзеркалом тижня»). Ніякі засоби захисту інформації не гарантують її конфіденційність, якщо використовується інтернет. Порожнеча у мережі – це фікція.

Ідол безмежності. Здається, що в інтернеті є все і про все. Тому більшість сучасних журналістів починають дослідження теми з інтернет-пошуку. Але цим вони не тільки виказують свої наміри зацікавленим особам ще на стадії накопичення даних (якщо у зацікавлених осіб є мотив і засоби відстежити пошукову активність), але й звужують можливості встановлення істини. Багато інформації просто не потрапляє в мережу. Багато подається тенденційно, під кутом зору тих, хто її розповсюджує. А гарантій, що той чи інший мережевий контент буде у вільному доступі постійно, не існує. У автора нема жодних ілюзій, пов'язаних з пізнавальними можливостями аналізу метаданих, явищем, відомим як Big Data і т. д. Безмежність масивів електронної інформації, по-перше, сприяє розчиненню ключових фактів в інформаційному мулі, про який писав Норберт Вінер, а по-друге, зовсім не гарантує, що ці ключові факти у мулі є. Разом з тим, спроба відшукати їх, використовуючи віддалений доступ, з високим рівнем вірогідності призводить до розконспірації журналістського розслідування. Безмежність інтернету – теж фікція.

Ідол ілюзорності. Цей ідол, власне, є сучасною формою існування ідолів майдану та театру Бекона. Так само, як і ідоли роду та печери, ідоли майдану та театру стали ще підступнішими та небезпечнішими у комп'ютерну добу. І «майдан», і «театр» часів Френсіса Бекона були реальними, наочними, вони давали хоч якийсь шанс розібратися в девіаціях зовнішнього впливу на атрибуцію та інтерпретацію суспільних явищ. Специфіка інтернет-спілкування полягає у створенні штучного дискурсу. Контексту сприйняття інформації разом з самою інформацією. Моделюванні процесів комунікації на засадах маніпулятора, зацікавленого у викривленні реальності. Журналіст, який сприймає себе як складник певної інтернет-спільноти, часто не має шансів розібратися ані у реальній природі походження цієї спільноти, ані у мотивах її організації. Загальновідомо, що перебуваючи у системі, розібратися у властивостях цієї системи неможливо. (Зрозуміти цю тезу можна шляхом уявного експерименту. Уявіть, що ви – прибулець, який ніколи не бачив ані кошенят, ані бавовни. Потім уявіть себе в середині клубка ниток, яким грається кошеня. І спробуйте зрозуміти, що з вами відбувається). Можна сперечатися з дослідниками, які намагаються обґрунтувати цю думку формально, посиленням на теорему Гегеля. Але вона має надто багато емпіричних підтверджень, щоб її ігнорувати. Таким чином, суттєвою небезпекою

ефективності професійного функціонування для журналіста є перенесення більшої частини своєї пошукової активності у кіберпростір.

Таким чином, проблема ризиків, пов'язаних з кіберсоціалізацією, значна глибша, ніж комплекс явищ, пов'язаних з інтернет-залежністю чи кіберзлочинністю. І журналісти, попри досвід і спеціальну підготовку в галузі комунікаційної діяльності, так само не захищені від цих ризиків, як і будь-який пересічний користувач інтернету.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берталанфи Л. Общая теория систем – критический обзор / Л. фон Берталанфи. : пер. с нем. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://macroevolution.narod.ru/bertalanfi.htm>

2. Бэкон Ф. Великое Восстановление Наук – Фрэнсис Бэкон. – Сочинения в 2-х томах, Том I, М., «Мысль», 1977 г., – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://vikent.ru/enc/696/>

3. Декарт Р. Рассуждения о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках. – Рене Декарт – Сочинения в 2 т.-Т. 1.– М.: Мысль, 1989. – 654 с. – (Филос. наследие; Т. 106). – С.250-296.

4. Джаксон М. Теория сложности (Complexity) и системный подход. / М. Джаксон : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.situation.ru/app/j_art_1052.htm

5. Винер Н. Индивидуальный и общественный гомеостазис. / Н. Винер. – перевод с англ. М. Н. Грачева. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://grachev62.narod.ru/wiener/n04_94st.html

6. Винер Н. Кибернетика и общество. / Норберт Винер. – пер. с англ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://grachev62.narod.ru/wiener/cybsoc.htm>

7. Гибсон. У . Сожжение Хром. – Уильям Гибсон. Пер. с англ. – А. Етоев, А.Чертков. (William Gibson. Burning Chrome, 1982) – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.lib.ru/GIBSON/brnchrom.txt>

8. Плешаков В. Киберсоциализация как инновационный социально-педагогический феномен. – В. Плешаков. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://vapleshakov.livejournal.com/2423.html>

ОСОБЛИВОСТІ МИСЛЕННЯ У ЛЮДЕЙ ЯКІ ЗАХОПЛЮЮТЬСЯ КІБЕРСПОРТОМ

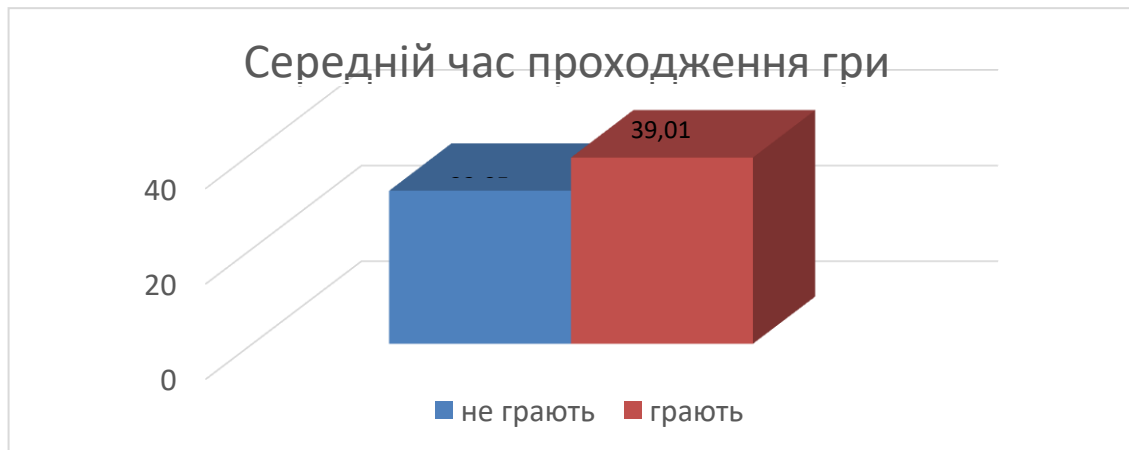
Активно набуваючий популярності сьогодні напрям кіберспорту потребує уваги – він захоплює учнів, що проявляють бажання стати кіберспортсменами, ставлячись до цього захоплення дуже серйозно. З огляду на дискусійність корисності комп'ютерних ігор у сучасному світі та необхідність виявлення меж корисності та шкоди, тема особливостей мислення у людей які захоплюються кіберспортом набуває актуальності.

Спроб наукової трактування поняття «комп'ютерна гра» небагато. Перше визначення комп'ютерної гри (videogame) з'являється в словнику Мірріама-Вебстера (1973): «електронні ігри, організовані за допомогою створення на відеоекрані зображень, які потребують швидкої реакції від гравця» [2]. Але О. Андрощук стверджує, що роль ігри у житті людини надзвичайно важлива, тому комп'ютерні ігри вимагають істотного дослідження, оскільки «гра – це і розвиток, і взаємодія, і вирішення проблем, котрі так часто постають у житті дитини, а комп'ютерні ігри – це новий вид, який через свій надстрімкий розвиток, досить важко піддається вивченню, адже за даними працівників індустрії комп'ютерних ігор, кожний тиждень з'являється нова гра, оснащена додатковими елементами та функціями» [1, с.137].

Розвиток технологій і їх надзвичайно широке застосування привело і до появи ряду нових напрямів використання комп'ютерних та відеоігор у серйозних галузях – таких як медицині (наприклад, корекція зору, відновлення після хвороб, профілактика вікових змін когнітивних процесів людей похилого віку), військовій справі (для тренування військових в США), і, звісно, у навчанні. Учені з університету Каліфорнії з'ясували, що комп'ютерні ігри різних жанрів впливають на розвиток і роботу мозку вкрай неоднаково. Наприклад, шутери і аркади досить непогано покращували розумові здібності геймерів і справлялися із цим завданням не гірше, ніж спеціально створені для цих цілей гри.

«Шутери, як виявилось, розвивають увагу до деталей, прискорюють обробку інформації в мозку і покращують інші когнітивні функції, в тому числі розвивають абстрактне мислення і уяву. Що цікаво, ігри на кмітливість зазвичай містять досить мале число таких властивостей»,

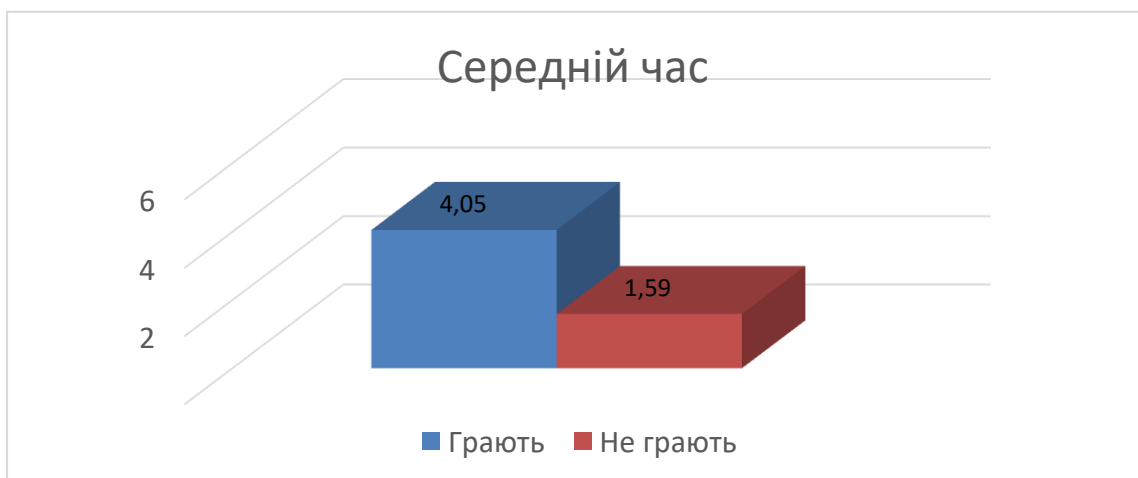
Дослідження:

Першим етапом дослідження була гра на швидкість реакції.

За результатами поданими на діаграмі, бачимо, що реакція осіб, які грають в комп'ютерні ігри краща ніж у людей які не грають у комп'ютерні ігри.

На другому етапі дослідження учасникам давалися 3 логічні задачі:

Результати проведеного дослідження показали якісний вплив комп'ютерних ігор на уміння опитуваних швидко розв'язувати логічні завдання.

Висновок: сучасні комп'ютерні ігри дійсно здатні покращити інтелект людини, допомагають їй розвиватись. Результати проведеного експерименту показали також і якісний вплив їх на уміння учасників дослідження швидко розв'язувати логічні завдання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрощук О. Комп'ютерні ігри як засіб розвитку творчих здібностей старших дошкільників / О. Андрощук // Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. :Філософія, педагогіка, психологія. – 2014. – Вип. 34. – С. 137-142.
2. Вивчення феномену застосування комп'ютерних ігор [Електронний ресурс] / Сайт «uastudent» – Режим доступу: <http://uastudent.com/vyvchennja-fenomena-zastosuvannja-kompjuternyh-igor/>

*Найдьорова Л.А., доктор психологічних наук,
заступник директора з наукової роботи ІСПП НАПН України,
член-кореспондент НАПН України*

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Вітчизняна філософська теорія кіберсоціалізації Девтерова І.В. [1] створює методологічну передумову для медіапсихологічних концептуалізацій процесів кіберсоціалізації в сучасному інформаційному просторі. Побудова психологічної теорії кіберсоціалізації має враховувати технологічний розвиток, особливості масового суспільства і перетворення інформаційного простору внаслідок конвергенції мас-медіа. До головних психологічних проблем кіберсоціалізації філософи відносять суперечності віртуальності і тілесності людини в її кіберіпостасі, а також зміни мислення внаслідок інформаційного удару ефектом перевантаження від інформаційного вибуху нашої епохи. Соціально-психологічна теорія кіберсоціалізації має зосередитися на інформаційно-комунікаційній складовій взаємодії людини з кіберпростором, як феноменом медійного опосередкування міжсуб'єктної взаємодії. При цьому необхідно враховувати ті філософські аспекти, що зумовлені: розвитком парасоціальних форм спілкування з медіаперсонажами різного ступеню симулякризації, появою нових форм квазісуб'єктності штучного інтелекту, розширенням явища «перенесеної суб'єктності», якою наділяються в стосунках людина-технології роботи, які інтенсивно включаються до нашого життєвого світу з розвитком інтернету речей, розумних міст та іншими викликами кіборгізації людського існування.

Початкова соціально-психологічна концептуалізація процесів кіберсоціалізації спирається на вікову періодизацію медіаризиків [2], розроблену лабораторією психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (далі – лабораторії). Цю періодизацію побудовано на основі аналізу світового досвіду визначення медіаконтенту, що може зашкодити здоров'ю і розвитку дитини, та верифікації в репрезентативному всеукраїнському опитуванні батьків дітей різного віку. У відповідності до вікових особливостей і небезпек взаємодії дитини з медіапростором ми пропонуємо теоретичну класифікацію ризиків кіберсоціалізації, яка описує типи деструктивних впливів, що можуть негативно вплинути на процеси соціалізації дитини. Деструктивні впливи нами визначено як дії певного агента або системи в цілому на суб'єкта взаємодії, які руйнують необхідні для здорової саморегуляції психічні новоутворення суб'єкта або гальмують розвиток суб'єкта, створюючи несприятливі умови його соціалізації. Деструктивні впливи кіберпростору мають індивідуальні, групові та системні форми, які для своєї фіксації потребують відповідних рівнів аналізу та адекватного інструментарію.

Індивідуальні ризики охоплюють такі впливи: знерухомлення, затримка формування нейронних функціональних комплексів, розрив природних механізмів емоційно-тілесної синхронізації дитини із найближчим соціальним

оточенням, зниження вітальності і соціального оптимізму. Групові форми стосуються насамперед заміщення соціальних механізмів на ілюзорні парасоціальні стосунки, викривлення норм і моделей групової саморегуляції, зокрема кібербулінгу в аспекті як агресивної поведінки, так і вікримізації в кіберпросторі. Системні деструктивні впливи охоплюють явища постправди, альтернативних фактів і реальності, відображаються також у зростанні кількості психічних і соціальних патологій.

Однією з найбільш деструктивних форм поведінки є суїцидальна поведінка - спроби покінчити життя самогубством. Суїцид визначається як добровільне спричинення дій з наміром лишити себе життя, які призвели до смерті. Рівень суїциду вимірюється одиницями на сто тисяч людей, це мало поширена поведінка. Проте загальна кількість людей, які гинуть з цієї причини, є неприйнятно високою (біля 800 тис на рік і приблизно в 25 разів більша кількість робить спроби суїциду – за даними офіційної сторінки Міжнародного дня запобігання суїциду <https://iasp.info/wspd2017/>) і має тенденцію збільшуватися. У 2003 р. ВООЗ запропонував відмічати Міжнародний день запобігання суїциду 10 вересня.

Самогубства серед молоді є, вони трапляються кожен рік, і на жаль, підліткові самогубства зростають у всьому світі, суїцид як явище молодшає. Серед дітей до 12 років самогубств трапляється надзвичайно мало, у сотні разів менше, чим серед старших. У зону ризику суїциду входять у підлітковому віці, особливо діти старші 14-15 років, тут мова іде не про відсотки (одиниці зі ста осіб), а про десятки випадків на 100 тисяч осіб. Сам спосіб вимірювання одиниці на сто тисяч показує, що це рідкісне явище. Але коли ми кожен день можемо натикатися на повідомлення в медіа про суїцид, складається викривлене враження про повсюдність самогубств. Таке викривлення уявлень під впливом медіа називають нормалізацією – частота згадувань призводить до узвичаєння явища, знижує спротив. Найбільша небезпека медійного висвітлення теми суїциду називається індуктивним ефектом – під впливом інформації про вчинений суїцид зростає імовірність його повторення, формування суїцидального кластеру (коли в безпосередній близькості по часу здійснюються суїциди або спроби суїцидів без фатальних наслідків - із застосуванням однакових методів, що дає підстави ствержувати про ефект зараження і копіювання небезпечної поведінки).

Віднесення суїцидів до найгостріших кіберризиків підтверджено досвідом 2017 року щодо висвітлення так званих смертельних квестів у мережевих групах «Сині кити» та подібні. Феномен мимовільного рекламування в медіа небезпечної групи було ретельно проаналізовано медіапсихологами і спільно з представниками провідних телерадіокомпаній країни в рамках роботи робочої групи із захисту дитини від шкоди здоров'ю і розвитку при Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення було підготовлено спільний акт узгодження №2 про висвітлення в медіа теми суїциду [3]. Спільний акт узгодження – це документ, який фіксує взяті на себе медіавиробниками добровільні зобов'язання щодо обережного висвітлення соціально важливої теми суїцидів із обмеженнями застосування тих засобів, щодо яких є доказові дослідження, які підтверджують наявність індуктивного впливу.

Кіберризика системного які вимагають системного аналізу і не можуть бути відрефлексовані в межах індивідуального досвіду окремого суб'єкта. Серед таких ризиків ми виокремлюємо цивілізаційні, які характерні не лише певній ситуації в окремій країні, а описують загальні глобальні тенденції. До групи системних кіберризиків можна віднести і ризики, пов'язані з розгортанням інформаційно-психологічних операцій у ході гібридної війни. Інформаційні впливи гібридної війни мають психологічні мішені, вплив на які сприяє досягненню воєнних цілей. Цивілізаційні кіберризика пов'язані насамперед з глобальним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. За результатами моніторингових досліджень лабораторії можна до групи цивілізаційних ризиків кіберсоціалізації віднести дві групи: віртуалізація дозвіллевих практик, загальне змолодшання кіберпрактик.

Віртуалізація дозвіллевих практик – за даними масових опитувань Інституту соціальної та політичної психології НАПН України з 2007 до 2018 року зафіксовано значне збільшення (у 2 рази) кількості дітей, які проводять вільний час за комп'ютером і майже у 3 рази – онлайн, що зробило інтернет більш популярним дозвіллям, чим перегляд телебачення. Телебачення підлітки дивляться в Україні у середньому 22 години на тиждень. У результаті знерухомлення, пов'язаного з екранними практиками, у дитячій популяції спостерігається зниження показників здоров'я. Так, зокрема, виявлено прямий зв'язок тривалості перегляду телебачення із набуттям надлишкової ваги, яка прямо пов'язана із зростанням дитячого діабету та інших метаболічних розладів здоров'я. Ця глобальна тенденція характерна і для українських реалій, що викликає неабияке занепокоєння.

Змолодшання екранних практик. Результати міжнародних досліджень свідчать, що неспокій, розгубленість, втома починають проявлятися у дитини вже на 14 хвилині роботи на комп'ютері, а після 20 хвилини у 25% дітей зафіксовані «збої», як зі сторони центральної нервової системи, так і зі сторони зорового апарату. Відтак, згідно гігієнічних норм, дитина дошкільного віку має проводити перед комп'ютером не більше 20 хвилин на день два рази на тиждень, і під наглядом дорослих. Однак, дуже часто таких норм ніхто не дотримується: дорослим зручно, коли дитина чимось зайнята і мовчить. В Україні діти дошкільного віку (3–5 р.) за даними досліджень 2012 р. проводять за екранами телевізорів 1 годину 46 хвилин на добу і приблизно стільки ж – за екранами інших гаджетів. Останні роки в світі активно обговорюється явище цифрової деменції – затримки формування когнітивних процесів під впливом зловживання батьками дитячими медіапрактиками. Це стосується перебудови природи пам'яті, мислення. Змінюються умови соціалізації, яка набуває форми кіберсоціалізації, з недостатнім розвитком емоційного, соціального інтелекту та інших особистісних новоутворень дитини.

До цих ризиків додаються специфічні ризики, пов'язані з гібридною війною (міжнародним військовим конфліктом на території України, який триває внаслідок агресії РФ, окупації і захоплення українських територій). Нові реалії війни на Сході України створюють у медійному просторі нові ризики для дитини: демонстрація великої кількості збройного насильства і його наслідків (травмування, поранення, смерті). Відомий зв'язок медіанасильства і розвитку агресивності неповнолітніх глядачів. Загалом діти повідомляють у

наших дослідженнях про велику кількість страждань, болю, якими заповнена мережа, що посилює травму війни у формі медіатравми – явища, яке активно почало досліджуватися українськими науковцями. Крім того, відбувся розкол (поляризація) у спілкуванні між друзями, пов'язаний зі ставленням до війни, який також дуже болісно переживається дітьми. Інформаційна агресія спрямована на руйнування української ідентичності, тому медіаосвіта стає надзвичайно важливою частиною патріотичного виховання. Державне регулювання кіберпростору має бути спрямоване на захист від тих інформаційно-психологічних операцій, які проводяться РФ на платформі соціальних мереж з використанням новітніх технологій (ферм ботів, організованих «священих війн», спровокованих хвиль ненависті, приниження тощо).

Останнім часом збільшуються ризики деструктивного втручання віртуального простору в життя дітей, пов'язанні із зростанням загальної агресивності медіапростору і мови ворожнечі та ненависті. Кібербулінг – цькування дитини за допомогою інтернету і мобільного телефону – це загроза, яка потребує цілеспрямованих програм протистояння в освітньому середовищі. Попри те, що до кібербулінгу можна застосовувати індивідуальний підхід, це явище варто відносити до групових кіберризиків, адже кіберцькування дуже часто є продовженням соціальних механізмів шкільного булінгу.

Відповідь на сучасні ризики кіберсоціалізації – масове впровадження медіаосвіти і підвищення медіаграмотності вчителів. Згідно з Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2010 р. і 2016 р. нова редакція) проведено перший етап всеукраїнського експерименту (2011-2016 рр.), який підтвердив ефективність вітчизняної соціально-психологічної моделі медіаосвіти. 2017 р. Академією започатковано новий експериментальний проект у всіх областях України, який на підтримку громадського медіаосвітнього руху має забезпечити масове інтенсивне впровадження. Медіаосвіта сьогодні – безальтернативний демократичний спосіб убезпечення дитини в інформаційному просторі, оскільки методи заборони не можуть бути ефективними для досягнення мети захищеності дитини від інформаційної агресії.

Загалом психологічні ризики кіберсоціалізації не вичерпуються використанням тут переліком, який продовжує поповнювати зазначені групи кіберризиків. Крім того, підхід до побудови теорії кіберсоціалізації не має будуватися лише на негативних конотаціях взаємодії дитини з кіберпростором. Потрібно збалансовано підходити до розуміння кіберпростору і з точки зору небезпек, але і з урахуванням тих нових можливостей і ресурсів, які він надає процесу соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Девтеров І. В. Соціалізація людини у кіберпросторі – К. НТУУ «КПІ», 2012.
2. Найдьонова Л. А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу : підручник / Л.А. Найдьонова ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Вид. друге, стер. – Кіровоград : Імекс ЛТД, 2015 – 244 с.

3. Спільний акт узгодження № 2 Висвітлення засобами масової інформації теми суїциду. Електронний документ. Режим доступу: <https://www.nrada.gov.ua/spilnyj-akt-uzgodzhennya-2-vysvitlennya-zasobamy-masovoyi-informatsiyi-temy-suyitsydu/>

*Череповська Н.І., кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії психології масової
комунікації та медіаосвіти ІСПП НАПН України*

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ПАТРІОТИЗМУ МЕДІАПСИХОЛОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ: ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕФЛЕКСІЇ ПЕРЕГЛЯДУ ФІЛЬМІВ У МЕДІАКЛУБИ

Феномен патріотизму за своєю соціокультурною, психологічною природою є динамічним, який формується, розвивається, зміцнюється або притуплюється, тобто, постійно трансформується, модифікується під впливом різноманітних зовнішніх чинників. Одним із таких чинників є медіапростір з його динамікою і змістом: як окремих медіатворів, так і вкладених у твори медіаповідомлень. Зміст медіаповідомлень може засвоюватися некритично, як фонова інформація про життєвий простір. Критичне осмислення медіаповідомлень передбачає їх рефлексивну обробку, яка забезпечує свідоме ставлення до медіатворів і власного медіадосвіду. Спираючись на теорію групової рефлексії М. Найдьонова [1] і рефлексивний підхід у медіаосвіті Л. Найдьонової [2], запропоновано напрям рефлексивного збагачення процедур аналізу і обговорення художніх фільмів на заняттях медіаклубів. Наша ідея поглиблення програми розвитку патріотизму за допомогою медіапсихологічних ресурсів полягає у застосуванні аудіовізуальних технологій, художнього патріотичного медіаконтенту, у набутті таких основних умінь медіаграмотності, як рефлексія емоцій і почуттів щодо сприйнятого, його критичне осмислення і переосмислення, у здатності самостійно оцінювати медіаконтент, у спрямованості особистості на саморегуляцію переглядів [3].

Загальна принципова структура медіаклубу передбачає процесуальну і результативну частини. Процесуальна частина охоплює 1) підготовчий етап (вступне слово), 2) етап реалізації (перегляд відеоматеріалу і його обговорення/дискусія), 3) етап завершення (обговорення, рефлексія власного нового досвіду). Результативна частина включає когнітивну і емоційну складову досвіду безпосереднього сприймання змісту медіатвору, досвіду їхнього соціального поділення і співприсутності, а також результати обговорення на етапі завершення у формі рефлексії емоцій і когніцій інших учасників медіаклубу, результатів коаліційної рефлексії і власної особистісної рефлексії – включаючи ситуативну особистісну рефлексію і саморегуляцію в ході перегляду, ретроспективну рефлексію власного досвіду за межами клубу, перспективну рефлексію самовизначення в публічній або непублічній постгруповій формі.

Рамки рефлексивних процедур задаються на підготовчому етапі, який передбачає введення учасників медіаклубу у процедуру проведення медіаклубу. Здійснюється детальний опис того, що і в якій послідовності, в який спосіб і для чого вони будуть робити. Отримується згода, яка конвенційно оформлює простір співприсутності.

Відразу після перегляду фільму зазвичай потрібен певний час для переживання особливо сильних емоцій, які варто усвідомити, щоб бурхливі враження не заважали більш спокійно аналізувати сприйняте. Саме тому до висловлювання емоцій варто переходити трохи згодом, після їх індивідуальної неопублічної рефлексії. Це пауза співприсутності для того, щоб прислухатися до себе, ще раз пережити інформаційні сліди аудіовізуальної продукції, які «продовжують звучати» після завершення перегляду, зафіксувати емоційні стани, щоб потім їх назвати, аналізувати, відділити емоції інформаційного потоку від власних. Це важлива пауза для усвідомлення цінності плінних емоційних станів, насолоди «післясмаком» аудіовізуального впливу.

Після перегляду та індивідуальної рефлексії отриманих від нього емоцій настає час для аналітичної роботи і безпосереднього обговорення або дискусії.

Аналізування сприйнятого починається відразу після рефлексії почуттів: висловлювання учасниками своїх емоційних вражень поступово перебігає у площину аналізу. Модератор виокремлює найбільш підходящий до зазначеної проблеми проговорюваний сюжет(и) і скеровує загаль до його аналізу. Предметом аналітичної роботи є не тільки поведінкові моделі героїв. Аналіз може здійснюватися щодо відтворених у стрічці історичних подій, конкретних ситуацій, задуму твору. Можна застосовувати певний алгоритм аналізу фрагменту: детальний опис кожного обраного фрагменту (де? хто? що робить/говорить? для чого? що має на увазі? та інше); узагальнення того, що підлягало опису/аналізу (про що це нам говорить?); його критичне оцінювання (шукаємо аргументи на користь власного висновку).

Якщо медіаклуб планується проводити у рольовому форматі або з позицій різноманітних інтерпретацій, то реалізація ролей або інтерпретацій по суті виконує процес групового аналізування. В іншому разі, модератор може заздалегідь підготувати актуальні, цілеспрямовані на створення дискусійного поля запитання та розгорнути дискусію.

Аналітична робота, дискусія як *конструктивне обговорення* обумовлює розвиток інтелектуальної саморефлексії щодо переглянутого медіапродукту та усвідомлення його впливу на себе як на глядача. Під час обговорення модератор має сформулювати для учасників такий собі ментальний «портал-перехід» з проаналізованої реальності фільму («там і тоді») в існуючу реальність («тут і тепер»). Тобто, він має скеровувати учасників на здатність бачити аналогії між моделями життя з фільмів й моделями реального життя: стимулювати їх так, щоб вони починали *мислити* у форматі надбання смислового досвіду, практичної користі для себе з переглянутого.

На окрему увагу заслуговує спілкування в ході обговорення. Модератор має надати можливість висловитися кожному бажаючому, заохотити / психологічно підтримати боязких учасників. Перед обговоренням зазначити певні «правила»: висловлюватися коректно, без бурхливих емоцій (особливо спрямованих на представників іншої точки зору); відстоювати свою позицію, спираючись на аргументи; толерантно ставитися до думки іншого, навіть якщо вона не співпадає/суперечить загально прийнятому розумінню: кожен має право на вираження власної думки.

Очікуваними результатами проведення медіаклубу мають бути зміни як на особистісному, так і груповому рівнях: «Чи отримали ви *задоволення* від участі

в роботі медіаклубу?», «Чи вважаєте ви *корисною* для себе участь в роботі медіаклубу?», «Чи *готові* ви застосовувати набутий досвід (смісловий, практичний) у своєму житті?», «Що особисто для себе ви взяли з переглянутого фільму (як він на вас вплинув)?», «Що корисного для себе ви взяли з практики спільного обговорення?» тощо. Результатами етапу завершення мають стати ті зміни, які відбулися або намітилися в учасників: нове у їхніх емоціях, знаннях, стосунках, досвіді загалом.

Підсумковий етап як узагальнення аналізу і спільного обговорення сприйнятого, підбиття підсумків, обмін результатами спостережень, переживаннями, думками, новим досвідом та знаннями може стати не тільки креативним, а й продуктивним. Тому учасникам можна запропонувати самовизначитися на дію, зокрема на виконання своєрідного «домашнього завдання» у вигляді різних практичних робіт щодо фільму і спільної роботи над ним в групі: рецензування, написання есе або звітів-творів, твір як продовження сюжетної лінії фільму, створення малюнків, організації подій, залучення інших учасників до діалогу тощо. Це виводить медіадосвід за межі інформаційного простору, в реальний світ дій у соціальному контексті, що особливо важливо для повноцінного функціонування патріотизму не лише в форму емоційної прихильності, але й дієвої його складової.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Найдъонов М. І. Формування системи рефлексивного управління в організаціях /М.Найдъонов. – К. : Міленіум, 2008. – 484 с.
2. Найдъонова Л. А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу : підручник / Л.А. Найдъонова ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Вид. друге, стер. – Кировоград : Імекс ЛТД, 2015 – 244 с.
3. «Mediaklub». Pozashkil'ni mediaosvitni zanjattja // Social'nyj pedagog. – № 12 (96) / Golubjeva O. Je., Myronenko G. V., Sterdenko S. M. – Kyiv, 2014. – S. 44-49.

*O.O. Kryshovska, Master in psychology,
Institute of Social and Political Psychology of
National Academy of Educational Sciences (PhD student).*

ONLINE-ACTIVITY AS AN INDICATOR OF CYBERSOCIALIZATION

The results of the study of mutual understanding in social networks are interesting in terms of the potential of cyber-socialization. The object of current study is computer-mediated (CM) communication. In order to explore the features and conditions for the appearance of mutual understanding in virtual communication, we chose synchronous textual dialogic communication in social networks and programs-messengers, which modern person uses on daily basis. Psychologists define mutual understanding as understanding and even acceptance of goals, motives, character traits of interlocutors. Also, researchers see mutual understanding as the coordination of individual understandings of the object of communication, in other words, the united views of the interlocutors on what they are talking about. Understanding of the other means, although always partial, a perception of thoughts and of complex of feelings, following the motives of actions and realizing personal values.

We invited 68 people to fill up a questionnaire, answering a few general questions about mutual understanding. After analyzing their answers, we have compiled a popular definition of this term: *Mutual understanding is the ability of interlocutors during the communication process to perceive and to understand each other's point of view, to respond to them adequately and eventually to come to an agreement as a result of communication.* [1]

Following Social Information Processing Theory (SIP) [4] we believe that when nonverbal signals are unavailable, communicators are able to adapt their relationships and communications so that signals remain available through the channel they use. With experience, users can learn how to encode and decode emotionally colored messages using a specific channel.

According to respondents' answers, the Internet communication differs from the face-to-face one by the following aspects:

- lack of non-verbal behaviour (intonations, options of voice, facial expressions);
- freedom (impunity);
- ability to write something that you cannot express face-to-face;
- distance between respondents;
- having time to think (you'd think and write better, smarter).

Further study has shown that simple messages, the ability to paraphrase and explain what has already been written, the synchronization of message transmission [2], as well as a respect for the interlocutor and his opinion, critical thinking, the ability to create your own Internet content are important conditions in which mutual understanding can grow [3].

For this part of the experiment a special questionnaire was developed. Experimental research was carried out in natural conditions, usual for the participants, given the fulfillment of requirements of the experimenter. The participants in pairs solved a task by communicating through a social network or program for messaging.

Also, the test methods “Communicative level of manager” and “Diagnosis of motivational orientations” were used in the experiment aiming to measure the communicative competence of the participants, the presence of special skills for conducting a directed conversation and also for measuring the motivational aspect of communication. At this stage 198 18-35-year-old subjects were involved. Correlation analysis has shown that prolonged intervals between partner replicas reduce the motivation of the interlocutor to communicate with him. This proves that in both the asynchronous (according to A. E. Voiskunsky [2]) and synchronous SMS communication, the length of the interval between replicas inversely correlates with the curiosity of the communicants regarding the conversation. It was also found that respondents seeking to reach a compromise in conversation usually respond faster to the message of the interlocutor. Additionally, it was found that the loss of a sense of time (when the communicator ceases to watch the clock and does not know for how long the conversation lasts) positively correlates with the understanding and a good impression from the conversation. During an enthusiastic conversation, human attention is focused on the process of communication and on the interlocutor, and the time passes imperceptibly.

An emotion of astonishment and a sense of discomfort in the interlocutor through unexpected messages correlates negatively with a good impression and mutual understanding in conversation. In addition, communicants with extensive experience and wide outlook on communication in social networking, perceive the interlocutor more adequately and create such communication terms in which mutual understanding develops and the experience of both communication partners improves. Respect and trust in a communication partner, a positive attitude towards him, the ability to determine his mood and predict his behavior correlate directly with understanding and a contentment with conversation.

The online activity of Internet users turned out to be connected with an impression of conversation and understanding, in particular, the indicators of critical thinking had the strongest link with them. [3]

The results of the main part of the study contributed to the development of a socio-psychological training for students. Its title is “Training for smart online communication”. The purpose of this training is to develop communication skills and critical thinking techniques that promote effective online communication. Exercises offered to the participants on training concerned the increase of students’ online activity, especially its components, such as the creation and distribution of creative media content and the critical perception of information from the Internet. Also, students performed exercises on the use of active listening techniques in CM-communication and tolerance to the delays of the partner's messages on CM-communication. In addition, the training aimed to build respect and trust to the interlocutor, because the attitudes of communicators increase mutual understanding and promotes effective problem- solving. These qualities were pre-measured among the participants with the redesigned questionnaire “Diagnostics of the level of media culture of children and youth”. Three groups of 18-23-year-old agents participated in the study of the effectiveness of the training program. The experimental group attended the training; for the first control group a placebo-training was organized (with exercises that were mostly entertaining and did not concern the development of the above-mentioned qualities). The second control group did not attend any

trainings. The participants from three groups took part in re-measuring of their qualities and skills in two weeks after the beginning of the experiment.

The comparison of the results of the tests of the three groups of students showed that attending the “training of smart online communication” leads to an increase of students’ indicators of media creativity, for example, the participants began to create different media works (texts, images, comments etc.) and distribute them on the Internet more actively. Indicators of critical thinking – selectivity of perception and cognitive activity – also increased. Interestingly, after the training students began to set lower marks for the frequency of their use of active listening techniques. This may be explained by the fact that the training contributed to the awareness of the importance of these techniques (paraphrasing, clarification, translation, summarization, etc.). However, strengthening the skills of using these techniques requires more time and exercise, so the participants could only have realized the lack, and therefore give themselves lower scores.

We also measured emotions that the students had experienced during Internet communication in general and when there had been large pauses in synchronous CMC in particular. Students that went through the “Training of smart online communication” became more tolerant to the prolonged intervals between replies of the interlocutor, experiencing less negative emotions than they did before the training.

Thus, the study of socio-psychological conditions for mutual understanding in online communication has shown that the creation and distribution of own creative products in the virtual space, the critical attitude to the information that can be found on the Internet and the tolerant attitude to the behavior of the online companion, in particular, to prolonged pauses between replicas, are the conditions that promote mutual understanding in online communication and that can be influenced by socio-psychological training. In our opinion, the formation of the habit of using active listening techniques and the competence in their application is also important in increasing mutual understanding online, but it takes longer time and is a promising direction for further research and development.

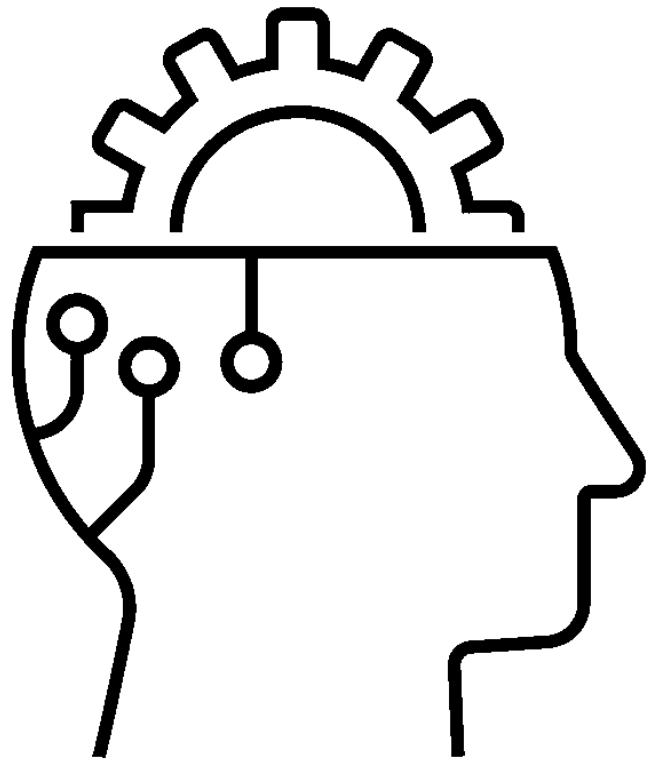
REFERENCES:

1. Kryshovs'ka O.O. (2017) Osoblyvosti vzayemorozuminnya v onlayn-spilkuvanni ochyma korystuvachiv Internetu [Features of mutual understanding in online communication in Internet users' opinion]. Problemy suchasnoyi psykholohiyi: zbirnyk naukovykh prats' Kamianets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka, Instytutut psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny [Problems of modern psychology: a collection of scientific works of the Ivan Ogienko National University of Kamianets-Podilsky, H.S.Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine], 37, 171-180 (ukr).
2. Voiskunsky A.E. Psihologicheskie issledovaniya deyatelnosti cheloveka v Internete [Psychological research of human activity in the Internet]. Informatsionnoe obschestvo [Information Society], 2005, No. 1, p. 36-41.
3. Voznesens'ka O.L. Media-aktyvnist' yak factor stanovlennya osobystosti suchasnoho studenta [Media-activity as a factor of development of personality of a modern student]. II Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya «Heneza buttya osobystosti» [II International scientific and practical conference "The genesis of life of the individual"], 2011, p. 18-25 (ukr).

4. Walther J. B. Theories of computer-mediated communication and interpersonal relations / Walther. // The handbook of interpersonal communication. – 2011. – №4. – С. 443–479.

2019

ЗМІСТ

1. **Белінська І. В.**
«Роль кіберпрактик у формуванні інтернет-залежності у студентської молоді»
2. **Доброносова Ю. Д.**
«Інтерекзистенціальний характер кіберкомунікації»
3. **Дятел Н.Л.**
«Критичне мислення в епоху кіберсоціалізації»
4. **Задорожна Є. Є.**
«Можливості використання віртуального простору людьми з інвалідністю»
5. **Зенталь О. Ю.**
«Інформаційна безпека під час гібридної війни проти України»
6. **Козак А. В.**
«Застосування доповненої реальності на телебаченні на прикладі новин про зміни клімату»
7. **Коробанова О. Л.**
«Групові психологічні феномени в умовах кіберпростору»
8. **Найдьонова Л.А., Найдьонов М.І., Найдьонова Л.М.**
«Рефлексивна ємність середовища спілкування, критичної і технічної складових медіаграмотності у зв'язку з вітальністю підлітків»
9. **Небельська А. О.**
«Інформаційна безпека у кіберпросторі законодавче регулювання»
10. **Ребро Д. Я.**
«VPN як засіб безпечної комунікації в країнах з обмеженим доступом до соціальних мереж та месенджерів»
11. **Сидорук К. В.**
«Журналістика в епоху роботизації»
12. **Ченур І. М.**
«Інтернет середовище як чинник розвитку агресії»

І. В. Белінська,

кандидат філологічних наук, асистент

Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса

Шевченка, м. Київ

РОЛЬ КІБЕРПРАКТИК У ФОРМУВАННІ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Актуальність проблеми профілактики технологічних видів адиктивної поведінки стає все більш очевидною у зв'язку зі зростанням кількості Інтернет-користувачів в Україні і світі в цілому. За даними сайту Internet World Stats, станом на кінець 2018 року у світі з населенням 7 634 758 428 ос. налічувалося 4 159 440 684 інтернет-користувачів [5].

В Україні на сьогодні не існує статистичних даних щодо проблеми інтернет-залежності, оскільки цей вид залежності не виділено в окрему нозологічну форму. Однак, відповідно до даних Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, серед українських користувачів Інтернету залежними вважаються від 2 % до 6 %, абсолютна більшість серед яких – студенти [4].

У сучасній науці активно здійснюється аналіз впливу інформаційних технологій на особистість (О. П. Белінська, В. М. Бондаровська, Т. Б. Волобуєва, О. В. Дорохов, О. Т. Марків) та підкреслюється їх роль у специфіці її функціонування, що може набувати деструктивних форм. Так, стверджується, що інформатизація суспільства призводить до віртуалізації свідомості (В. В. Брязкун, О. З. Кудашкіна, Є. В. Магда, Л. Є. Смола); порушення процесу соціалізації (Л. П. Журавльова); появи нової форми спілкування – кіберкомунікації (К. Г. Батаєва, А. А. Засекін); змін характеристик комунікативного потенціалу та стратегій життєвого планування (В. В. Посохова); прояви девіантної поведінки (Л. І. Гаврищак, О. Мащак, І. І. Соловійова); психічних та поведінкових розладів (Т. Ю. Більбот, К. В. Боярова, О. І. Янкович); підвищення рівня тривожності (О. Л. Гірченко) та агресивності (О. С. Пюра); зниження соціального інтелекту (О. О. Сасько); порушень процесу формування ідентичності (В. К. Оліярник, Х. І. Турецька); зміни Его-станів (Т. С. Асланян, С. В. Олендаренко).

Т.О. Ісакова пропонує фактори виникнення та умови формування інтернет-залежності поділити на дві групи: *кібернетичні* – об'єктні умови і фактори, пов'язані із властивостями кіберсередовища; а також *індивідуально-психологічні* – суб'єктні фактори, пов'язані з демографічними характеристиками й особистісними властивостями кіберкористувачів [3].

Інтернет-залежність – це психологічний феномен, який полягає у тому, що у людини виникає нав'язливе бажання постійно перебувати у всесвітній мережі. Більш точним, на нашу думку, є визначення М.І. Дрепи, яка розглядає інтернет-залежність як «різновид технологічних адикцій, що виявляються зміщенням цілей особистості у віртуальну реальність для заповнення фрустрованих сфер реального життя» [2].

Інтернет-залежність розподіляється на залежність від ігор он-лайн; від компульсивної навігації по сайтах, пошуку у віддалених базах даних; від соціального використання інтернету (спілкування в соціальних мережах, чатах, ведення електронних щоденників); від інтернет-аукціонів, віртуальних покупок; від “кібер-сексу” (відвідування порнографічних сайтів, обговорення сексуальної тематики), хакерство, а також гаджет-адикції. Л. Гуменюк виділяє такі типи Інтернет-залежних осіб: інтернет-комунікатори, - еротомани, - агресивісти, - когнітивісти, - гемблери, -покупці [1].

Мета дослідження: дослідити, яким кіберпрактикам віддає перевагу інтернет-залежна молодь і чи корелюють певні інтернет-практики з формуваннями інтернет-залежності. **Методи дослідження:** У дослідженні ми вивчили роль кіберпрактик у формуванні інтернет-залежності у студентської молоді. Було проанкетовано 185 студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка віком від 17 до 24 років з метою виявлення психологічних чинників формування інтернет-залежності у студентської молоді. Для діагностики інтернет-залежності було використано тест «Шкали Теста Чена» (CIAS) та опитувальник «Які твої Інтернет-практики?» (модифікація Н.С. Шишко, 2015).

Результати дослідження: З-поміж усіх опитаних студентів виявлено 49% схильних до інтернет-залежності; 26% зі стійкими ознаками сформованої інтернет-залежності; 24% з мінімальним ризиком розвитку інтернет-залежності; 1% без ознак інтернет-залежності. Відповіді респондентів на запитання «Як часто Ви займаєтеся такими видами діяльності в Інтернеті?» розподілилися таким чином. У не схильних до інтернет-залежності студентів (їх 1%) відповіді на питання «постійно» були дані щодо такого виду діяльності: шукаю інформацію на теми, які мене цікавлять. Відповіді на питання «часто» були дані щодо таких видів діяльності: шукаю інформацію для навчання; знаходжу і переписую музику, фільми, програми, електронні тексти; дістаю задоволення, поліпшую настрій, розважаюсь; ознайомлююся з новинами, слідкую за поточною інформацією; підтримую дружні стосунки, спілкуюся; треную потрібні навички; орієнтуюся в цінах, купляю щось, сплачую платежі; розглядаю щось красиве, милуюся чимось; слухаю музику; дивлюся фільми чи відео; поєдную кілька справ, коли перебуваю в Інтернеті, щоб зробити все швидше.

У не схильних до залежності студентів відповіді на питання «іноді» були дані щодо таких видів діяльності: користуюся соціальними мережами; читаю Інтернет-блоги та Інтернет-щоденники інших користувачів; працюю, щоб заробити грошей. Відповіді на питання «зрідка» були дані щодо таких видів діяльності: шукаю друзів, нові знайомства; просто блукаю в мережі; заходжу в Інтернет під час виконання навчальних завдань чи в аудиторії під час пар.

Відповіді на питання «ніколи» були дані щодо таких видів діяльності: граю в онлайнві комп'ютерні ігри; веду свою сторінку або щоденник чи відеоблог; пишу в Інтернеті свої коментарі; викладаю результати власної медіа-творчості (фото, відео, аудіо-записи, анімація тощо); викладаю власні статті, відгуки, рецензії; висловлюю власну думку на спеціальних тематичних форумах; лайкаю на сторінках соціальних мереж інших Інтернет-користувачів; збираю і краще впорядковую на своїй сторінці (сайті) інформацію, яку знаходжу в Інтернеті;

скидаю зайву агресію, розслабляюся; беру участь у творчому проекті; щоб поділитися з іншими результатами своєї творчості; щоб висловити власну думку; забуваюся, поринувши у віртуальний світ, відволікаюся від проблем; коли їду чи їду кудись, по ходу паралельно роблю щось в Інтернеті; не можу просто чекати, користаюся цим часом, щоб щось зробити в Інтернеті.

Оскільки результат 1% (1 студент) не може бути репрезентативним для опису кіберпрактик студентів без ознак інтернет-залежності, ми усе-таки проаналізуємо ті види діяльності, які не здійснює ця категорія респондентів. Її не приваблюють комп'ютерні ігри, а також будь-яка мережева активність (власна та інших), інтернет не є для них засобом зняття стресу, скидання агресії або відволікання від проблем.

Висновки: студенти зі схильністю до виникнення інтернет-залежності здебільшого шукають інформацію, користуються соціальними мережами, але їх найменше приваблюють комп'ютерні ігри. Студенти зі стійким паттерном інтернет-залежності шукають інформацію для навчання; використовують інтернет для розваг – пошуку та прослуховування музики, перегляду відео, фільмів. Цій категорії опитаних нецікаві онлайнві комп'ютерні ігри, пошук нових знайомств та участь у тематичних форумах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуменюк, Л. Й. Соціально-психологічні фактори інтернет-адикції / Л. Й. Гуменюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, 2013. – С.10-19.
2. Дрепа, М.И. Психологическая профилактика интернет-зависимости у студентов / автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.05 “Социальная психология; психология социальной работы” [Электронный ресурс] / М.И.Дрепа. – 2010.
3. Ісакова, Т. О. Інтернет-залежність як новий феномен сучасного світу: сутність і проблеми/ Т. О. Ісакова. – К.: НІСД, 2011. – 47 с.
4. Турецька, Х.І. Особистісна ідентичність схильних до Інтернет-залежності осіб [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 /Турецька Х.І.; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К., 2011. – 20 с.
5. Internet World Stats. Internet usage statistics. World Internet Users and Population Stats [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

ІНТЕРЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР КІБЕРКОМУНІКАЦІЇ ТА РОЗКРИТТЯ ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ

У сучасному культурному і технологічному горизонті по-новому увиразнюється інтерсуб'єктивна специфіка людського існування. Самоідентифікація і самоактуалізація особистості нині відбувається в контексті становлення мережевого суспільства, четвертої хвилі індустріалізму (неоіндустріалізму), розвитку цифрових, інформаційних і когнітивно-кібернетичних технологій, котрі можна охарактеризувати як трансгуманістичні. Процеси конструювання екзистенціальних вимірів, самопізнання і творення індивідом власних смислів існування в сучасному світі часто розгортаються під час мережевої комунікації, що вимагає від особи вміння самотійно творити нову реальність, одночасно відповідаючи на виклики теперішні і попереджаючи ризики майбутні, що набуває особливої гостроти в умовах гібридної й інформаційної війни і агресії проти України. Саме тому актуальним є осмислення специфіки кіберкомунікації як важливої складової кіберсоціалізації та процесу, в якому не лише розгортається інструментальна самореалізація, але й проявляється особистісний потенціал. Метою нашого розгляду є виявлення інтерекзистенціального характеру кіберкомунікації як важливої складової кіберсоціалізації, в якій відбувається новітня актуалізація інтерсуб'єктивної специфіки людського існування, що увиразнюється у самоактуалізації. Дослідження медіа- і кіберкомунікації належить до популярних напрямів соціології і філософії медіа, прикладної (мережевої) етики і медіапсихології. Цінними є підходи Мануеля Кастельса, Нікласа Лумана, Лева Мановича, Яна Шмідта, Катерини Батаєвої, Лідії Стародубцевої, Людмили Ороховської, Наталії Череповської, проте екзистенціальні виміри кіберкомунікації або комунікативна й інтерекзистенціальна її специфіка досліджені недостатньо, так само як і сув'язь кіберкомунікації та самореалізації і самоактуалізації.

Розвиток форм мережевого спілкування є важливою частиною становлення мережевого соціуму і засадових для нього культури і логіки, що зумовлює трансформації просторової і часової організації соціального життя і впливає на розуміння смислу і ролі комунікації в житті особистості. Ян Шмідт [2, с.140 – 142] називає трьома головними практиками нових медіамереж менеджмент ідентичності, менеджмент відносин і інформаційний менеджмент, котрі означають специфічні способи поведінки стосовно себе самого, свого соціального оточення і світу загалом. Вони виходять і за межі медіамереж, спонукаючи людей виконувати певні вимоги і завдання розвитку, адже менеджмент ідентичності є роботою особистості над собою, коли можна розуміти себе як автономну особу і водночас виникає надіндивідуальна необхідність прилаштування до культурного ідеалу. Протидія інформаційній агресії передбачає врахування того значення, яке має кожна із цих практик в мережевому і позамережевому спілкуванні. Проте у дослідженнях кіберкомунікації можна зустріти непродуктивне розуміння її як

поверхової і такої, що ніяк не зачіпає екзистенціальні спрямування особистості і стосується переважно інструментальних аспектів самореалізації, пов'язаної частково із уречевленням особистості, її об'єктивацією, підкоренням як цифрового агента мультимедійним мережевим комунікаціям та компенсацією нестачі суб'єктивної цілісності за рахунок інтенсифікації мережових комунікацій. Негативні екзистенціальні аспекти медіакомунікації беззаперечно повинні враховуватися під час розробки стратегій і тактик медіаосвіти, та не менш важливим є те, що кіберкомунікація, виростаючи із технологій із виразним трансгуманістичним спрямуванням із притаманною йому зміною співвідношення людського і технічного, інтенсифікує екзистенціальну проблематику, притаманну самоактуалізації людини здавна, а саме – багатоаспектність і багатовимірність інтерекзистенціалітету людського, тобто його первинну комунікативну і інтерсуб'єктивну влаштованість, адже, за словами Томаса Ренча [1, с. 34] без попередніх комунікативних життєвих форм немає окремих суб'єктів орієнтування. Це пов'язане із виразністю видимих впливів кіберкомунікації і тіньовою природою її невидимих викликів, тому що вона є не просто діями в рамках вмінь використання нових медіа, а скоріше простором інтенсифікації притаманної людському існуванню полімедіальності. Процес кіберкомунікації дозволяє оприсутнювати досвід, пов'язаний із актуалізацією проблематик ситуації і подієвості людського існування, рухливої суб'єктивності і пізнання себе через інакшість в собі, в Іншому і Чужому, інтерсуб'єктивної множинності досвіду і множинної самості. Кіберкомунікація в етичному вимірі (навіть якщо йдеться про практики мережевого етикету і їх вдосконалення або самопрезентацію) виводить на перший план напругу між свободою і необхідністю, свободою і відповідальністю, свободою і безпекою. Характерна для більшості практик медіакомунікації інтенція на віднайдення єдності суб'єктивності, що проявляє себе через діалектику (тож)самості / залежності Я від «Інакшого, ніж Я» (Поль Рікер), відкриває потенціал кіберкомунікації бути важливим чинником, що може активізувати самоактуалізацію особистості і гальмувати розкриття особистісного потенціалу у мережевому спілкуванні, осмислення чого відкриває нові сюжети у пізнанні кіберсоціалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Томас Ренч. Конституція моральності. Трансцендентальна антропологія і практична філософія / Пер. з нім. В. Приходька. – К. : Дух і Літера, 2010. – 348 с.
2. Шмідт, Ян. Нова мережа: Ознаки, практики і наслідки веб 0 / Ян Шмідт / Переклад з німецької В. Климченко. – К. : Центр Вільної Преси, 2013. – 284 с.

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ В ЕПОХУ КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Життя в епоху чергової технологічної революції передбачає необхідність набуття умінь, що дали б людині змогу знайти своє місце в світі, де змішуються категорії людського, біологічного та технологічного, надаючи реальності таким явищам, як перехресна реальність (VR\AR), 3D друк, робототехніка, нанотехнології, моделювання геному, біохакинг, аналіз величезних масивів даних та штучний інтелект. Представники різних галузей освіти, науки та бізнесу активно працюють над питанням визначення елементів, з яких складатиметься особистість майбутнього. У 2016 року в Давосі відбувся Всесвітній економічний форум, де було представлено набір професійних навичок, які будуть умовою конкурентоспроможності в професійній реалізації людини вже в 2020 році. На першому місці знаходиться комплексне розв'язання проблем, на другому критичне мислення, далі слідує креативність, організаційні уміння, емоційний інтелект, вміння приймати рішення та когнітивна гнучкість (WEF, 2016).

Критичне мислення передбачає здатність до рефлексивного, незалежного мислення, вміння робити висновки та користуватись першоджерелами, спираючись на доступні дані, зберігаючи відкритість до альтернативних поглядів на ситуацію. Людина, що мислить критично, здатна не тільки прийняти оптимальне рішення в неоднозначній ситуації, але й визнати лише тимчасову його придатність, активно аналізувати ситуацію та вносити зміни, якщо того потребують обставини. Уміння мислити критично допомагає вчасно визнавати свої помилки або розуміти закінчення терміну придатності певних моделей поведінки, не соромлячись, усвідомлюючи природність процесу змін та діапазону ймовірностей поміж протилежними полюсами поглядів.

У певному розумінні критичне мислення є однією із основ дослідницького ставлення до оточуючого світу, оскільки воно вимагає шукати дійсно хороші аргументи та якісні пояснення. Мислити критично означає ставити запитання стосовно усього, що відбувається та відшукувати сутнісні характеристики, важливі для поточної ситуації та конкретних подій, замість того, щоб діяти стереотипно та шаблонно, орієнтуючись тільки на відомі нам факти та відкидаючи можливість існування того, що ми не взяли до уваги або не розуміємо. Саме тому, не менш важливим є те, що критичне мислення стосується уточнення та дослідження наших особистісних меж – і визнання обмежень, вбудованих у наші пізнання та припущення.

Характеристики, які визначають носія критичного мислення у сучасному світі, включають: усвідомлення наслідків неперевіраних та упереджених суджень; прагнення зменшити частку власних егоїстичних тенденцій, враховувати поведінкові пат терни, характерні для сімейного виховання особистості, розуміти їх обмеження та альтернативи; орієнтацію на пошук загальної картини, ширшого бачення ситуації; використання інтелектуального інструментарію, який

пропонується критичним мисленням – операцій, які дозволяють аналізувати, оцінювати та вдосконалювати мислення; саморозвиток, орієнтація на поглиблення та розширення знань, прагнення до інтелектуальної цілісності, усвідомленої етичності, емпатійності, цивілізованості, осмисленого почуття справедливості і впевненості в причинах; усвідомлення, що незалежно від рівня досягнень та розвитку когнітивних здібностей, завжди буде простір для їх вдосконалення; прийняття ймовірності та права на помилки в міркуваннях і того, що завжди буде мати місце людська ірраціональність, забобони, упередження, індивідуальні інтереси, спотворення, некритичне або формальне використання соціальних правил і заборон; прагнення до оптимізації, але не спрощення (розуміння складних питань, врахування важливих нюансів, врахування та укладання в узгоджену систему потреб ситуації та її учасників); бажання поліпшити світ настільки, наскільки це у силах особистості – не перебільшуючи і не применшуючи; опора на сократівський принцип: «не варто жити недослідженим життям, адже ті, хто живе неусвідомлено, створюють несправедливий, нерівноправний та небезпечний світ» [1]. Тобто, набір характеристик виходить далеко за межі когнітивних психологічних новоутворень, навіть за межі предметного мислення, перетворюючи поняття критичного мислення на контейнер для вміщення все нових і нових характеристик, які затребувані в сучасному світі, який змінюється.

Згідно з теорією *етапів розвитку критичного мислення* Л. Елдер існують такі: I етап (нерефлексивний мислитель) припускає стереотипне, нерозвинуте усвідомлення ролі мислення в повсякденному житті, відсутність бачення закономірності негараздів, які через це виникають. Можуть бути розвинені окремі усіння, які не завжди використовуються доцільно; II етап (мислитель початкового усвідомлення) мислення ще недостатньо розвинуте і це викликає індивідуальні незручності або проблеми, які починають усвідомлюватися; III етап (мислитель-початківець) ще немає глибинного усвідомлення проблем, але утворюється вміння їх розпізнавати та визначати напрямок руху для вирішення, поступово відбувається модифікація поведінки, орієнтуючись на те, що є усвідомленим вибором; IV етап (практикуючий мислитель) набуває усвідомлення необхідності саморозвитку, готовність до цього та уявлення про звички, які необхідно напрацювати, є готовність до пошуку систематичного осмисленого підходу в оцінці проблемних ситуацій, навик поглибленого аналізу подій; V етап (провідний мислитель) має розвинуті вміння вирішувати проблеми, загалом враховує і долає егоцентризм, здатний виокремити головні причини невдач, хоча іноді певні події все ж оцінюються надміру суб'єктивно, виходячи лише з власних переживань та прагнень; VI етап (довершений мислитель) має усвідомлені рішення, відповідальність за власні дії, відслідковує переосмислення стратегій поведінки, самовдосконалюється, прагне до неупередженості та глибокого розуміння проблем, чутливий до контексту, емпатує (Elder L., 2007). Загалом проходження описаних етапів розвитку критичного мислення від нерефлексивного до все більш рефлексивного рівня описує збагачення мислення особистісним розвитком.

Найважливішою умовою для розвитку критичного мислення є наявність та активне залучення у ситуації, що потребують вирішення. І в цьому сенсі критичне мислення збігається з розвитком творчого мислення. Неоднозначна ситуація

запускає процес критичного розмірковування, а розробка стратегії вирішення проблем забезпечує опанування принципів, стратегій та алгоритмів критичного мислення. Розвиток відбувається тоді, коли ми зустрічаємось із складними ситуаціями вибору, які потребують ретельної оцінки та аналізу ситуації. Цей досвід стає матеріалом для власної і групової рефлексії, що і сприяє розвитку. Описуючи структуру критичного мислення, варто зауважити, що в його основі лежать не тільки загальні мисленнєві операції, але і процеси емоційно-вольової сфери.

Серед основних структурних компонентів критичного мислення виокремлюють такі:

1) *Формальна логіка* або розуміння логічних зв'язків між ідеями. Розуміння інформаційних множин та їх співвідношення, навички аналізу, синтезу та порівняння, уміння вибудовувати висновки індуктивно та дедуктивно, виявляти невідповідності та поширені помилки в міркуванні. Вивчення формальної логіки може стати основою формування критичного мислення лише за умови, що воно буде надане у правильному світлі з метою розуміння учнями доцільності таких тренувань.

2) *Неформальна логіка* – вміння шукати, перевіряти, виокремлювати та оцінювати аргументи, розставляти пріоритети виходячи не тільки з їх формальної ваги, але і враховуючи вагомості для конкретної ситуації нюанси, ігноруючи неважливе, навіть якщо воно значною мірою притягує увагу. Вміння робити сутнісні висновки. В основі сучасної неформальної логіки лежить логічна структура мови нашого повсякденного існування, шляхи її використання, аналіз висловлювань як виявлення психологічного стану людини. На відміну від формальної логіки, яка оперує аргументами з чіткими параметрами та повністю обґрунтованими низками доказів, а також спирається на заявлені зв'язки між елементами, неформальна логіка менш доказова – вона оперує фактами, що не обов'язково є підтвердженими і можуть існувати в інформаційному просторі без чітких зв'язків, спираючись на припущення, здогадки або взагалі їх не мати. Вивчення помилок – важлива галузь неформальної логіки. Оскільки багато неформальних аргументів не є строго кажучи достатніми для побудови висновків і певною мірою неформальна логіка зовсім не є логікою.

3) *Системний підхід* до вирішення складних ситуацій – стратегічна оцінка ситуації. Врахування зв'язків між ідеями, які не бачать інші. Зважування спільного та відмінного у позиціях та мотивах інших. Раціональне прогнозування розвитку ситуації, виходячи з різних факторів впливу на неї, що на замість шаблонного переконання, що все йтиме «так, як задумано». Вміння концентруватися на цілі та виділяти проміжні етапи її досягнення та критерії їх оцінювання, перетворювати проблеми на задачі. Врахування можливих помилок та негативних наслідків і пошук варіантів їх компенсації або нівелювання. Розвиток стратегічного мислення починається з прагнення задавати питання. Базова допитливість кожної дитини стає тією самою насіниною з якої проростає готовність дивитись на світ без упередженості категоричних суджень. Саме тому, для набуття цього спектру навичок важливою є стимулювання допитливості в залежності від ситуації.

4) *Саморозвиток*, пошук актуальних та важливих ідей. Вміння ставити питання та бажання їх ставити. Гнучкість в сприйнятті базового капіталу знань та

навичок, як таких, що можуть змінюватись, втрачати актуальність або повертатись знову, в новому світлі. Їх інтеграція в нові сфери діяльності та незвичні ситуації. Варто розуміти, що орієнтація на саморозвиток виникає тоді, коли такий досвід є винагороджуваним. Здобуття навичок, які не мають індивідуального значення для особистості є важким та демотивуючим процесом, але тут варто пам'ятати, що, в залежності від точки зору, цікаве можна знайти будь де. Саме тому, тут корисними є вправи які пропонують знайти різні способи використання тих чи інших знань або навичок.

5) *Рефлексивний підхід* – осмислення і переживання людиною як окремих вчинків, так і загального смислу подій навколишнього світу та власної діяльності. Сюди входить обґрунтування та слідування власним переконанням та цінностям, розуміння власних меж, зон росту можливостей. Спрямованість на самопізнання, пошук ресурсу як у сильних сторонах, так і у тих, що потребують розвитку, усвідомлення відповідальності за прийняті рішення та сміливість їх приймати. Уміння опрацьовувати зворотній зв'язок, усвідомлення різниці між сказаним та почутим. Пошук балансу між власними та суспільними інтересами, глибоке усвідомлення категорії оптимального, як такого, що є найбільш відповідним до потреб кожного у ситуації та її загальної мети. Здатність розділяти рольову та особистісну взаємодію.

Наше розуміння світу ґрунтується на власних моделях мислення та поведінки, особистих цінностях, політичних уподобаннях, культурі, етнічній приналежності, релігії, віці, статі, роботі, яку ми виконуємо та великій кількості інших деталей. Їх усвідомлення надає можливість внести ці дані в аналіз ситуації, таким чином стаючи її повноцінною частиною, яка має свої властивості та особливості взаємодії. Не усвідомлюючи власні характеристики, переживання, звичні моделі поведінки, фактори, що надають сил або навпаки виснажують, особистість робить більшість ситуацій для себе непередбачуваними, потенційно некомфортними. Іноді буває легко забути про власний вплив на процес. Однак досвід, який ми всі маємо, може суттєво вплинути на рішення та перебіг подій. Розвиток даної сфери починається у цілеспрямованому спостереженні за собою, за ситуаціями, на які виникає емоційна реакція та нюансами цих ситуацій. За поведінкою в критичних ситуаціях. Участь, переживання та аналіз власної поведінки в неоднозначних ситуаціях є основою для подальшого пошуку успішних рішень, завдяки можливості врахування усіх необхідних деталей.

Останній рефлексивний компонент критичного мислення має суттєвий, системотвірний характер. Це допомагає зробити життя осмисленим, свідомим, структурувати його відповідно власного бачення, цінностей та рішень. Таким чином, особистість отримує інструменти для процесу самооцінювання та реалізовує свою смислоутвірну функцію, що в свою чергу пов'язане з загальним відчуттям благополуччя та наявності сенсу життя. Саме таке рефлексивне розуміння критичного мислення як складного багатокомпонентного феномену дає основу для його застосування щодо інформаційного простору. При цьому рефлексія стає ядерним утворенням критичного мислення, яке в свою чергу структурує життєвий світ у взаємопроникненні інформаційних і соціальних його характеристик. Розвинене критичне мислення суб'єкта стає основою побудови

демократичного громадянського суспільства, а також розвитку освіти та науки. Воно передбачає осмислення соціальних проблем та об'єднання для їх вирішення з іншими, залишаючись унікальною незалежною особистістю. Поінформованість про себе та світ навколо, перевірка адекватності створеної власної картини світу зменшує рівень упередженості та агресії в суспільстві та підвищує індивідуальну якість життя кожного з його представників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Медіакультура. Навчальна програма для учнів 9, 10, 11 класів закладів загальної середньої освіти (три роки навчання) / Л. А. Найдьонова, Н. І. Череповська, О. Л. Вознесенська, Ю. С. Чаплінська, Н. О. Обухова, Н. Л. Дятел, І. О. Бондаревська, О. О. Кришовська; уклад. Л. А. Найдьонова, Н. І. Череповська; за ред. Л. А. Найдьонової; Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. – Київ, 2018. – 78 с.
2. Пометун О.І. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії// Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. - №2.
3. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.; Наук.ред., передм. О.І. Пометун. – К.: Вид-во «Плеяди», 2006. – 220 с.
4. Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія., 2012 — 31—32с. – Режим доступу до ресурсу: http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Statti_z2012/CTWorld.pdf
5. Терно С. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) / С. О. Терно: [посібник для вчителя]. — Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. — 105 с.
6. Чаплак Я.В., Резнік В.Д., Марчук М.В., Солійчук І.І. Визначення поняття критичного мислення у науковій психології [Електронний ресурс] – 2012 – Режим доступу до ресурсу: <http://yanchaplak.com/ua/sotsialno-psykholohichni-vplyv/6-krytychne-myslennia-u-psykholohii.html>
7. Elder L. The Aspiring Thinker's Guide to Critical Thinking, Foundation for Critical Thinking / L. Elder, R. Paul. – CA: Dillon Beach, 2009.
8. Elder L. The Miniature Guide to the Human Mind, Foundation for Critical Thinking / L. Elder, R. Paul. – CA: Dillon Beach, 2007. – (3rd Ed).
9. Ennis R. A concept of critical thinking / Robert H. Ennis. // Harvard Educational Review. – 1962. – С. 81–111.
10. Ennis R. The Nature of Critical Thinking: An Outline of Critical Thinking Dispositions and Abilities / Robert H. Ennis. // Sixth International Conference on Thinking at MIT, Cambridge, MA. – 2011. – №6.
11. Halpern D. Thought and knowledge: an introduction to critical thinking / Diana Halpern. – Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 2002. – 480 с. – (4).
12. Paul R., Binker A. Critical thinking Handbook. Sonoma State Uni., 1987.
13. Sternberg R. Critical Thinking: Its Mature, Measurement, and Improvement. / Robert J. Sternberg. // National Inst. of Education (ED). – 1986. – С. 37.

14. Talbot M. *Critical Reasoning* [Электронный ресурс] // Philosophy Now – Jan, 2015 – Режим доступа до ресурсу: https://philosophynow.org/issues/106/Critical_Reasoning
15. *The Future of Jobs*. [Электронный ресурс] // The World Economic Forum 2016. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs>.
16. The Foundation for Critical Thinking. *Defining Critical Thinking* [Электронный ресурс] / The Foundation for Critical Thinking. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.criticalthinking.org>.

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ЛЮДЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Кількість населення України, яка має доступ до Інтернету, щороку зростає. Найпоширенішою можливістю підключення до всесвітньої мережі є мобільний зв'язок з використанням смартфонів та планшетів. Серед масових користувачів даних пристроїв є люди з інвалідністю, які мають проблеми, що пов'язані із доступом до інформації в адаптованому для них форматі. Такі налаштування як «Спеціальні можливості» на гаджетах частково вирішують бар'єри.

Експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я та Світового банку, які у 2011 році підготували Всесвітню доповідь про інвалідність, виділили основні бар'єри у суспільстві, які пов'язані з «інвалідністю». Серед них – неадекватні інформація та комунікація (інформації в доступних форматах є мало, також не задовольняються багато потреб людей з інвалідністю в галузі комунікації). Там же вказано про те, що люди з інвалідністю значно менше використовують інформаційно-комунікаційні технології, аніж люди, які не мають інвалідності. Це про випадки, коли у них може не бути доступу до базової продукції та послуг, таких як телефон, телебачення та Інтернет [1].

Актуальність проблеми пов'язана з тим, що інвалідність є соціальним явищем. Якщо у 1980-ті роки ООН було визнано що кожен десятий житель планети – інвалід, що становить 10% населення Землі. У 2014 році цей показник зріс до 15%, що засвідчує масштабність та глобальний характер проблем інвалідності [2]. Тобто, рівень інвалідизації сягає показника в понад мільярд осіб.

Автори національної доповіді «Про становище осіб з інвалідністю в Україні» (2013) акцентують увагу на тому, що мережа Інтернет значно розширює права людей з інвалідністю бути присутніми в інформаційному просторі. В першу чергу, це можливість спілкуватися в режимі он-лайн (реального часу) наближає людей з інвалідністю один до одного, дає змогу здолати інформаційні кордони й об'єднати зусилля у захисті своїх прав і свобод [3].

Слід зазначити, що сьогодні не зовсім активною є практика титрування та перекладу жестовою мовою різних програм та відео. Проте, до прикладу, з 21 грудня 2018 року ефір інформаційного телеканалу «Прямий» повністю перекладається жестовою мовою. З цього часу мовлення каналу є доступним для людей із порушенням слуху. На сайті програми «ТСН» телеканалу «1+1» є розділ «ТСН жестовою мовою», в якому є можливість перегляду повної версії випуску онлайн або в записі. Така можливість є доступною з 25 липня 2016 року. Окрім цього, важливо забезпечувати інформацію для людей з інвалідністю різних нозологій. Щодо державних програм, то з 17 січня 2019 року Укрзалізниця запровадила продаж пільгових квитків через інтернет. Даний сервіс стартував у тестовому режимі, але з подальшою перспективою доступу і в мобільних додатках.

Дослідники вказують, що Інтернет-спільноти є віртуальним простором, де можна конструювати свою ідентичність. Це можуть бути спільноти представників

певної субкультури, професійні чи жіночі спільноти, релігійні клуби тощо. Об'єднуючими чинниками є загальні цілі, інтереси і потреби [4]. Можемо виділити такий ресурс як «Інформаційне агентство INVAK.INFO». Це портал для людей з інвалідністю, мета якого – інформування відвідувачів про проблеми і повсякденне життя людей з інвалідністю. На сайті працює активний форум, а цільовою аудиторією є представники ЗМІ, керівники інвалідних організацій, співробітники реабілітаційних центрів, громадських організацій, державні чиновники та всі люди. Громадські організації людей з інвалідністю сприяють доступності веб-сайтів. Навчально-інформаційний комп'ютерний центр Українського товариства сліпих надає послуги з тестування веб-сайтів щодо їх доступності людям з порушенням зору. Також до прикладу Інтернет-спільнот можна виділити гумористично-саркастичний проект «Паралічненко» в мережах «Facebook» та «YouTube». Головною метою, як зазначають автори, є показати не тільки очевидні проблеми, про які всі говорять, але й поговорити про самих людей з інвалідністю, дати розуміння того, що без їхньої участі в житті суспільства не буде вирішення проблем. Науковці наголошують, що участь людей з інвалідністю у традиційних громадських організаціях збільшує шанси на інтеграцію у суспільство [5].

Висновком даного дослідження є те, що в Україні сьогодні не домінує соціальна модель інвалідності, яка привертає увагу до життєвої активності людей з інвалідністю. Інформація, розміщена на веб-сайтах, не повністю є доступною для користувачів з інвалідністю різних нозологій. Активна позиція самих людей з інвалідністю сприятиме забезпеченню доступу до інформації людей з інвалідністю, адаптації форматів для них та досягненню соціально-психологічної інтеграції в суспільство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Всемирный доклад об инвалидности / Всемирная организация здравоохранения, Всемирный банк / [Електронний ресурс]. С. 10-11. Режим доступу : https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/accessible_ru.pdf?ua=1
2. Порівняльний аналіз людського розвитку щодо осіб з обмеженими можливостями в Україні та країнах ЄС / Єлісеєва О.К., Пітірякова К.С. // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2015. – Випуск 2 (12), Том 1. – С. 147. Режим доступу : <http://journals.uran.ua/index.php/2225-6407/article/view/82365>
3. Національна доповідь «Про становище осіб з інвалідністю в Україні». – Київ, 2013. С. 73.
4. Віртуальний комунікативний простір і проблеми самоідентифікації особистості / В. І. Штанько // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Теорія культури і філософія науки. – 2012. – № 1029(1), вип. 47. – С. 9. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhITK_2012_1029%281%29_47_3
5. Сучасний стан інтеграції людей з обмеженими можливостями в суспільство / Л.А. Пірог // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Соціологія. – 2012. – №9(2), випуск 22. – С. 139.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ПІД ЧАС ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Вступ. У період з 2014-2019 рр. в Україні відбулись й продовжують відбуватися політичні процеси й воєнні події, які продовжують впливати на внутрішнє життя країни. До них належать окупація Автономної Республіки Крим та збройний конфлікт на сході України, яких українські та закордонні науковці об'єднано називають гібридною війною. Невід'ємною її частиною було та залишається використання протиборчими сторонами України та Росії широкого спектру інформаційно-комунікаційних технологій. З огляду на те, що збройний конфлікт на сході України досі триває, варто дослідити деякі аспекти, які істотно вплинули й продовжують впливати на хід гібридної війни проти України у контексті інформаційної безпеки. Зокрема, серед них у цій роботі буде розглянуто інституційний, законодавчий та ціннісний аспекти.

Мета роботи – з'ясувати інституційний, законодавчий та ціннісний аспекти інформаційної безпеки під час гібридної війни проти України. **Завдання** – розглянути та проаналізувати особливості інформаційної безпеки під час гібридної війни в інституційному, законодавчому та ціннісному аспектах.

Результати. З метою протидії гібридній війни в інформаційній сфері, було впроваджено певні інституційні нововведення й здійснено законодавчі зміни органами державної влади України, а також визначено ціннісні орієнтири в суспільстві. Тому варто з'ясувати відповідні аспекти інформаційної безпеки під час гібридної війни проти України.

Перший аспект – інституційний. 2 грудня 2014 р. було створено Міністерство інформаційної політики України – центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах інформаційного суверенітету України, державного іномовлення та інформаційної безпеки. За підтримки цього Міністерства, у лютому 2015 р. було створено проект «Інформаційні війська України» для набору та мобілізації добровольців на активну участь у протистоянні з антиукраїнською стороною у гібридній війні. До нього долучилися інтернет-користувачі, включаючи блогерів, журналістів та волонтерів, метою яких стало відстеження інформаційних провокацій проти України, брехню пропагандистських російських ЗМІ та поширення контрпропаганди. Таким чином, важливість забезпечення інформаційної безпеки в Україні під час гібридної війни було усвідомлено на загальнонаціональному політичному рівні з впровадженням певних інституційних нововведень.

Другий аспект – законодавчий. Органами державної влади України було здійснено певні законодавчі зміни, які стосувалися інформаційної безпеки держави. Зокрема, 29 травня 2015 р. набрала чинності Стратегія національної безпеки України, в якій серед загроз інформаційній безпеці визначено «ведення інформаційної війни проти України; відсутність цілісної комунікативної політики

держави, недостатній рівень медіа-культури суспільства» [3]. 28 лютого 2017 р. набрала чинності Доктрина інформаційної безпеки України, метою якої є «уточнення засад формування та реалізації державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв'язаної нею гібридної війни» [2]. Важливо відзначити, що серед визначених в Доктрині пріоритетів державної політики було визначено передумови прийняття 15 травня 2017 р. Указу Президента України №133/2017, який зумовив блокування в Україні низки російських інтернет-ресурсів, включаючи популярні соціальні мережі та поштові сервіси. Як можна побачити, законодавче регулювання інформаційної безпеки є таким, що істотно впливає на інформаційну сферу країни під час гібридної війни.

Третій аспект – ціннісний. Зміни, які відбулися в Україні внаслідок гібридної війни проти неї, вплинули на всі сфери суспільства. На важливості забезпечення інформаційної безпеки України наголосила також Православна церква України, яка утверджує духовно-ціннісні орієнтири в суспільстві. Зокрема, 9 травня 2019 року Предстоятель Православної церкви України Блаженніший Митрополит Епіфаній заявив, що «гібридна війна ведеться не тільки на полі бою, але і у інформаційному полі, через пропаганду та неправду. Просимо усіх протистояти цій неправді, аби разом перемогти ворога, який так нещадно прийшов на нашу землю» [1]. Як можна побачити, ціннісний аспект інформаційної безпеки під час гібридної війни визнається нагальним не лише світськими, але й духовними авторитетами України.

Висновки. Отже, під час дослідження інституційного, законодавчого та ціннісного аспектів інформаційної безпеки було з'ясовано, що з метою протидії гібридній війни проти України в інформаційній сфері було впроваджено певні інституційні нововведення, здійснено законодавчі зміни, а також визначено ціннісні орієнтири в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Митрополит Епіфаній 9 травня закликав протистояти гібридній війні [Електронний ресурс] // Українські Національні Новини. – 09.05.2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1799036-mitropolit-epifaniy-9-travnnya-zaklikav-protistoyati-gibridniy-viyni>.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 28.02.2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 29.05.2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

ЗАСТОСУВАННЯ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ НА ТЕЛЕБАЧЕННІ НА ПРИКЛАДІ НОВИН ПРО ЗМІНИ КЛІМАТУ

Ми спостерігаємо за великою конкуренцією між медіахолдингами за кожного глядача. Адже аудиторія серед різноманіття телеканалів обирає той, який подає інформацію найцікавіше. Саме тому ЗМІ мають шукати шляхи отримання та застосування новітніх цифрових технологій у своїх студіях та щоразу дивувати аудиторію. Особливо це стосується подачі новин про зміни клімату.

Адже відповідно до Паризької угоди зміна клімату Землі і її несприятливі наслідки є предметом спільного занепокоєння людства [2].

Тому для медіа дуже важливо вчасно інформувати про природні катаклізми, наголошувати на важливості збереження довкілля, попередження негативних наслідків для всього світу, а також необхідно зацікавлювати глядачів та втримувати їхню увагу. Доповнена реальність (Augmented reality або AR) може допомогти у цьому.

Вона заснована на принципі накладення цифрової інформації на зображення фізичного світу за допомогою портативних електронних пристроїв [1].

Уперше доповнену реальність на телеканалі про погоду використав The Weather Channel у червні 2018 року.

З кожним днем ця технологія набуває все більшої популярності, і вже не лише американські, а й українські телеканали застосовують її в своїй роботі.

Мета наукового дослідження: встановити, як телеканали використовують доповнену реальність у сюжетах про зміни клімату. Зокрема, ми розглянули зарубіжний досвід застосування доповненої реальності на телебаченні й за допомогою методу контент-аналізу дослідили сюжети про зміни клімату на американських (The Weather Channel, NBC News, CNN) та українських телеканалах (“1+1”, “112 Україна”, “СТБ”) за квітень 2019 року, з’ясували відмінності у використанні новітньої технології в Україні та США.

Результати дослідження.

За допомогою методу контент-аналізу ми з’ясували, що найбільш активно технологію доповненої реальності у новинах про зміни клімату серед українських телеканалів застосовує “1+1”, а з американських - The Weather Channel. Сюжетам обох телеканалів притаманна реалістичність зображуваних подій, перенесення у місця катаклізмів, об’ємність картинки, багатовимірність, створюється ефект співучасті.

Основний недолік такого формату віщування – надмірне занурення у вигаданий світ чи у подію, про яку йдеться. Непідготовлена аудиторія занадто вразлива до такого і не завжди може відрізнити віртуальний об’єкт від реального [3].

Застосування доповненої реальності на телеканалах “1+1” та “112 Україна” має деякі відмінності. Упродовж квітня 2019 року програма “ТСН” на “1+1”

підготувала 10 сюжетів із використанням AR, а “112 Україна” – 2 випуски. “1+1” під час трансляції використовує різнокольорову графіку, яка додає реалізму, а також відповідні звуки природи (падіння крапель дощу, вітер, грім та інші). Така подача новин про зміни клімату, які можуть відбутися у майбутньому, допомагає краще запам’ятати інформацію, адже глядач чує не лише текст повідомлення, а відразу бачить динамічне багатовимірне зображення, підсилене звуковим супроводом. “112 Україна” використовує доповнену реальність виключно для вказівки температури та опадів у певному регіоні, зображення відтворене у білих та синіх кольорах, без звукового тла та ефектів, які допомагають “перенести” ведучого та глядача у місце події. На відміну від попередніх медіа, телеканал “СТБ” поки не застосовує технологію доповненої реальності в новинах про зміни клімату. Хоча формат AR допоміг би зацікавити та збільшити аудиторію телеканалу, зробив би спецпроекти “СТБ” динамічнішими та яскравішими, а подачу новин сучаснішою.

Висновки. Доповнену реальність у новинах про зміни клімату серед українських телеканалів найчастіше застосовує “1+1”, а з-поміж американських - The Weather Channel. Сюжети обох ЗМІ є якісними, із залученням динамічного різнокольорового багатовимірного зображення, звукового тла, яке підсилює ефект реалістичності природних катаклізмів.

Можливості AR дозволяють помітно змінити робочий процес, зробити його цікавим, вражаючим та захопливим для глядачів. Це чудовий інструмент для розвитку телеканалів, який відкриває новий підхід у подачі новин. Проте відсоток ЗМІ, які застосовують формат доповненої реальності наразі дуже низький. Імовірно, через високу вартість необхідного технічного забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. BBC [Електронний ресурс] // Дополненная реальность идет на смену экранам ТВ и компьютеров. – Режим доступу :

https://www.bbc.com/russian/business/2016/02/160223_augmented_reality_future

2. Рамкова конвенція Організації Об’єднаних Націй про зміну клімату [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу :

http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044

3. Федоришин Л. Доповнена реальність змінює світ: нові можливості та нові ризики / Л. Федоришин [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytika/dopovnena-realnist-zminyuye-svit-novi-mozhlyvosti-ta-novi-ryzyky.html>

ГРУПОВІ ПСИХОЛОГІЧНІ ФЕНОМЕНИ В УМОВАХ КІБЕРПРОСТОРУ

Технологічний розвиток та доступність комп'ютерних пристроїв стали причиною виникнення особливого комунікативного простору існування людей. Слід зазначити, що у цьому дещо віртуальному просторі утворюються специфічні малі і середні групи, і, відповідно, виникають групові психологічні феномени. Такі феномени інтегрують індивідуальні дії учасників у спільній груповій діяльності та спілкуванні за рахунок групових процесів та групових станів, що виникають. Інгрупові та аутгрупові феномени, серед яких міжгрупова дискримінація, внутрішньогруповий фаворитизм, соціальна фасилітація та соціальні лінощі (ефект Рінгельмана), конформізм, групове мислення, мода, ефект ореола, позитивний зсув ризику, групова поляризація та ін., на нашу думку, базуються на міжсуб'єктності в рольовій комунікації членів групи, внаслідок якої виникає особистісно-рольова взаємопредставленість членів групи. При цьому, міжсуб'єктність – ознака спільного комунікативного простору учасників взаємодії, що базується на вірі в спільний, єдиний для учасників взаємодії світ [1]. Особистісно-рольова взаємопредставленість – ціннісно-смилова та рольова узгодженість інтерсуб'єктного поля учасників взаємодії, що виникає на основі взаємозв'язку того чи того члена групи зі значущим іншим або значущими іншими внаслідок ідентифікації або конфронтації з референтним оточенням [там же].

Під час групової взаємодії в групах виникають процеси, що викликають переживання членів групи, впливають на розвиток групової динаміки, що породжує групові феномени, які відображають ці переживання. Внаслідок цього групова напруженість може відобразитися в груповій диференціації, появі мікрогруп та бути спричиненою сукупністю умв, серед яких конфлікт з іншою групою, рольовий дисбаланс всередині групи, невідповідність групових норм взаємодії соціальній ситуації. В таких випадках феномени внутрішньогрупового фаворитизму, міжгрупової дискримінації, групової поляризації на певний час знижують це відчуття напруженості (L. Chorna, P. Gornostai, H. Tsyhanenko, O. Pletka, O. Korobanova, V. Vus, 2018) [2].

Кіберпростір є специфічним відбитком соціального середовища, тому, поряд з класичними інгруповими та аутгруповими феноменами в ньому виникають специфічні феномени та спілкування набуває особливих ознак. Майданчиком для спілкування можуть виступати форуми, в тому числі анонімні, які можуть бути розповсюдженими; популярними; обскурними. Учасники спілкування можуть використовувати специфічний сленг, образні словосполучення, взагалі медіа для спілкування, а саме текст, смайли, емоджи, стікери, картинки, гіфки, відео, демотиватори, голосові повідомлення, музику, таблиці або посилання на інтернет-сторінки. Додамо, що, залежно від інтернет-ресурсу, існує особлива, так би мовити, «культура» спілкування та використання смайлів, емоджи, стікерів, відео, таблиць etc.

Пряма комунікація може здійснюватися у месенджерах або у групах, які є продовженням месенджерів – конференціях, кімнатах. Прикладами прямої комунікації також можуть слугувати e-mail, телеграм, вайбер. Деякі ресурси комунікації підключають звук (скайп, дискорт, тангли, тім-спіки). Поєднувати людей між собою можуть соціальні мережі (фейсбук, твіттер, інстаграм), бібліотеки (Academia.edu, Електронна бібліотека НАПН України), бази даних (Google scholar, Google drive). Здійснюється інформування про пов'язані статті, підрахунок кількості переглядів та скачувань, лайків та перепостів, подекуди вибудовується рейтинг учасників. На основі цієї інформації учасники набувають певного статусу.

Інтернет-середовище сприяє виникненню соціальних ілюзій (які, зокрема, можуть стосуватися віку учасника, його статі, соціального статусу, зовнішності, а також самосприйняття учасника взаємодії). Свого втілення в інтернет-просторі набуває ефект Томаса, який полягає в тому, що, якщо ситуація сприймається, як реальна, вона реальна за своїми наслідками. Соціальні мережі викликають феномен віртуального спілкування, у якому співрозмовників можна в односторонньому порядку відключити, «відфрендити», «забанити». Ефект анонімності дозволяє учасникам варіювати рольову поведінку, почуватися більш вільно, ніж у реальному житті, або ж вдатися до експериментування з власним іміджем.

Разом з цим, кіберпростір стимулює виникнення особливих групових психологічних феноменів. Серед них ефект Стрейзанд (ефект кобри), який полягає в тому, що спроби видалити, обмежити доступ або приховати певну інформацію приводять до більш повсюдного її поширення. Ефект соціального нетворкінга полягає в тому, що, створюючи сторінку у соціальних мережах, люди прагнуть створити позитивний імідж та справляти позитивне враження на інших. Також відмічають Google-ефект, властивий здебільшого молоді, може бути пов'язаний з конформізмом або колективним договором, та полягає у ставленні до інтернету як до сховища потрібних знань та трансактивної пам'яті. Соціальні ілюзії ілюструє ефект Манделі, за якого люди «пам'ятають» те, чого насправді не було, або не можуть пригадати в повному обсязі певні події або обставини.

Висновки. Групові психологічні феномени можуть набувати впізнаваного прояву у кіберпросторі або трансформуватися у специфічні ефекти, що спричинено певними умовами, до яких слід віднести існування віртуальних комунікативних ситуацій в уяві користувачів, що є тлом виникнення соціальних ілюзій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коробанова, О. Л. Особливості рольової комунікації в новостворених групах / О. Л. Коробанова // Наукові студії із соціальної та політичної психології: Зб. статей. Вип. 39 (42). – К.: Міленіум, 2017. – С. 145 – 159.
2. Chorna L., Gornostai P., Tsyhanenko H., Pletka O., Korobanova O., Vus V. (2018). Mental health: dislocation of the concept in the small group / Mental Health: Global Challenges of XXI century. MHGC Journal. [Research Bib]

[Crossref] DOI: <http://doi.org/10.32437/MHGCI-2018>. pp. 18 – 20. Rome.
Retrieved from: <http://www.mhgcj.org/mental-health-dislocation-of-the-concept-in-the-small-group/> [in English].

*Найдьорова Л.А., доктор психологічних наук,
заступник директора з наукової роботи ІСПП НАПН України, член-
кореспондент НАПН України,*

*Найдьонов М.І., доктор психологічних наук,
директор Інституту рефлексивних досліджень і спеціалізації ІРІС*

*Найдьорова Л.М., кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту обдарованої дитини НАПН України*

РЕФЛЕКСИВНА ЄМНІСТЬ СЕРЕДОВИЩА СПІЛКУВАННЯ, КРИТИЧНОЇ І ТЕХНІЧНОЇ СКЛАДОВИХ МЕДІАГРАМОТНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІТАЛЬНІСТЮ ПІДЛІТКІВ

Групова рефлексія, як складне поєднання і взаємодія індивідуальних рефлексивних внесків у спільному і поділеному просторі взаємодії життєвих світів учасників, є настільки динамічним явищем, що важко знайти спосіб його вимірювання за межами дискурсивного підходу. Гострота питання адекватного інструментарію для вимірювання рефлексивних процесів зумовлена тим, що рефлексивні механізми опрацювання власного досвіду взаємодії з медіа- і кіберпростором складають основу розвитку критичного мислення, емоційного інтелекту, соціального інтелекту (як певних нових рамкових узагальнюючих понять, що скоріше можна розглядати в плані маркетингових стратегій підвищення психологічної компетентності населення, чим як строгі наукові конструкти і терміни, що усталені через загальноприйняті академічні конвенції).

Методологічна розв'язка цієї суперечності імовірно знаходиться в площині застосування мультиметодного підходу із застосуванням принципів триангуляції отриманих результатів, які дають об'ємні знання про психологічне явище з урахуванням ступені впливу суб'єкта на метод дослідження. Так, дослідження продуктів діяльності суб'єкта (в тому числі аналіз дискурсу) дає можливість досить об'єктивного висновку, яке не залежить від подальших інтерпретацій досліджуваного, адже процеси вже завершено і суб'єкт не може свідомо вплинути на продукти діяльності, оскільки ситуація їх аналізу виникає підніше можливості здійснення суб'єктивного впливу. Натомість опитувальні і самозвітні методи дослідження більше залежать від того, яке значення надає суб'єкт дії, як він розуміє запитання і саму ситуацію дослідження, як ставиться до цих складових і яку стратегію впливу на результат дослідження обирає.

Разом з тим, логіка застосування мультиметодного підходу вимагає наявності різноманітного інструментарію вимірювання рефлексії. До основного звісно відноситься бесіда, наприклад у формі інтерв'ю. Рефлексивне інтерв'ю, запропоноване і апробоване М.Найдьоновим [1], використовує диференційовані запитання для здійснення процедури публічної особистісної рефлексії і подальшого аналізу дискурсу: «Що нове ви помітили у власному знанні/емоціях/стосунках/досвіді?» Починаючи з новизни знань, що активізує інтелектуальну рефлексію, через аналіз нового в емоціях (компонент особистісної рефлексії), стосунках (елемент міжсуб'єктної рефлексії) до інтегративного аналізу досвіду в цілому. Л.М.Найдьорова застосувала

структуру рефлексивного інтерв'ю для створення досить компактної методики оцінки рефлексивної ємності середовища спілкування (РССС) [2], запропонувавши оцінити за Лайкертівською шкалою частоту «Як часто ви помічаєте нове в...» і «Як часто ви обговорюєте з батьками/друзями нове в...». Саме такий тип шкали було обрано виходячи із метакогнітивних досліджень формування атитюдів, у яких доведено, що суб'єктивна оцінка частоти явища має більший вплив, ніж фактична частота (скільки разів на день, тиждень відбуваються за оцінкою суб'єкта ті чи інші метакогнітивні процеси).

Наше дослідження було спрямоване на виявлення зв'язку між рефлексивною ємністю середовища спілкування і традиційними для наших досліджень шкалами критичної медіаграмотності та технічної медіаграмотності в зв'язку із інтегрованими результатами негативного впливу кіберсоціалізації. Узагальнення негативних впливів кіберсоціалізації не виокремлювалися від загальних соціалізувальних впливів. Оцінювання результатів соціалізації вимірювалося як загальна вітальність (протилежна депресивним станам налаштованість на життя) [3].

Колреляційний аналіз для груп з різним рівнем технічної медіаграмотності демонструє такі значущі зв'язки: при низькій техграмотності підлітків (N=296) рефлексія РССС від'ємно корелює з депресією -143', і позитивно з вітальністю 183'', позитивно корелює з критичною медіаграмотністю 190'; при середніх значеннях технічної медіаграмотності (N=761) рефлексія від'ємно корелює з депресією -160'' і позитивно – з вітальністю 266'', а з критичною медіаграмотністю не має значущих кореляцій; при високих значеннях технічної грамотності (N=492) рефлексія негативно корелює з депресією -261'', позитивно з вітальністю 379'', позитивно – з критичністю 156'' ('' – означає $p \leq 0,01$, а ' – означає $p \leq 0,05$).

Таким чином, при зростанні техграмотності лінійно зростає негативна кореляція рефлексії з депресією: чим вища рефлексія, тим нижча депресія, і навпаки. Зростання технічної грамотності приводить до лінійного посилення зв'язку між рефлексією і вітальністю: чим вища рефлексія, тим вища вітальність. Ці результати дають змогу зробити важливий висновок про те, що загалом для впливу на вітальність, як налаштованість на життя, що протистоїть розвитку суїцидальної тенденції, варто поєднувати розвиток технічної медіаграмотності із зростанням рефлексивної ємності середовища спілкування. Адже тільки в групі дітей з високою технічною грамотності спостерігається найбільші значення значущої позитивної кореляції рефлексії з вітальністю (слабкий рівень парної кореляції Спірмена =379''). При подальшому використанні отриманих даних потрібно зважити на те, що технічна медіаграмотність вимірювалася як самозвіт щодо умінь здійснити за допомогою комп'ютера і смартфона певні дії в інтернеті, це самозвітна характеристика, яка може свідчити про загальне позитивне ставлення до себе, адже реальні вміння не перевірялися функціональними пробами.

При низьких рівнях критичної медіаграмотності вітальність корелює з РССС 154', технічною медіаграмотністю 158'; у групі з середніми значеннями критичності вітальність більше корелює з рефлексією 322'', і менше з техмедіаграмотністю 078'; при високій критичності вітальність корелює з РССС

226'''. Таким чином, виявлено складний зв'язок, що свідчить про нелінійний вплив критичності мислення на зв'язок рефлексії з вітальністю і депресією, найвищі значення кореляції рефлексії і вітальності проявляються при середніх значеннях критичності. Критична медіаграмотність також вимірялася на основі самозвіту про певні уміння розрізнити маніпуляцію, фальш, вибірковість медіаспоживання тощо. Зрозуміло, що в цьому випадку також потрібні подальші дослідження в логіці застосування мультиметодів, які доповнили б самозвітні вимірювання іншими методами з регульованим впливом суб'єктної участі досліджуваних.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Найдьонов М.І. Рефлексивне інтерв'ю як засіб моніторингу та експертизи конфліктних станів учасників масових протестних акцій / М.І. Найдьонов / Конфліктологічна експертиза: теорія і методика, 2005. Електронний ресурс. Режим доступу http://iris-psy.org.ua/publ/st_0061.pdf.
2. Найдьонова Л.М. Соціальні середовища рефлексії різних модальностей / Л.М. Найдьонова / Актуальні проблеми психології.– Т. XII. Психологія творчості. – Вип. 13., 2011. – С. 318-327. Режим доступу <https://core.ac.uk/reader/77241780>
3. Найдьонова Л.А. Діагностика булінгу (цькування) та кібербулінгу. – К., 2019.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА У КІБЕРПРОСТОРІ: ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Вступ. У сучасному світі інформаційного вибуху, швидкого та шаленого розвитку технологій, зокрема, штучного інтелекту, інформаційна безпека є однією із найбільш пріоритетних сфер, про які повинна дбати держава. Від неї залежить не лише територіальна цілісність країни, а й безпека життя кожного громадянина, його інформаційна свобода. В умовах війни з Росією Україна повинна ще в більших масштабах дбати про забезпечення інформаційної безпеки. Відповідно, для цього необхідна достатня нормативно-правова база, яка б належним чином регулювала кіберпростір. Законодавча база з регулювання кіберпростору ще залишається малодослідженою, оскільки за останні два роки у цій сфері з'явилися абсолютно нові ключові закони та доктрини через необхідність протистояти російській інформаційній війні. У цьому й полягає **актуальність** наукового пошуку. Забезпечення інформаційної безпеки України є одним із основних напрямів державної інформаційної політики [1]. **Мета** – встановити законодавчу базу, яка регулює сферу інформаційної безпеки у кіберпросторі України.

Огляд джерел. Проблемні аспекти кібернетичної безпеки держави, способи ведення воєн у кіберпросторі, політику інформаційної безпеки вивчав В. Бурячок. Питання інформаційної безпеки досліджували В. Хорошко, Ю. Хохлачова. Законодавче регулювання інформаційної сфери вивчали, зокрема, Н. Мороз, Б. Кормич, В. Гурковський.

Результати. Перед тим, як переходити до аналізу законодавчої бази, варто пояснити, що таке інформаційна безпека та кіберпростір. Визначень цих понять існує чимало. Науковці В. Бурячок, В. Толубко, В. Хорошко, С. Толюпа визначають інформаційну безпеку як такий стан захищеності інформаційного простору держави, за якого неможливо завдати збитку властивостям об'єкта безпеки, що стосуються інформації та інформаційної інфраструктури, і який гарантує безперешкодне формування, використання й розвиток національної інфосфери в інтересах оборони [4]. Науковці Л. Харченко, В. Ліпкан, О. Логінов розуміють інформаційну безпеку як складову національної безпеки, процес управління загрозами та небезпеками державними і недержавними інституціями, окремими громадянами, за якого забезпечується інформаційний суверенітет України [5, с. 47]. Міжнародні стандарти, законодавча база США, офіційні документи Євросоюзу, Великобританії чи Німеччини дають різні визначення поняття кіберпростір [4]. Ще два роки тому в Україні не було стандартизованого визначення цього поняття. Вітчизняні науковці В. Бурячок, В. Толубко, В. Хорошко, С. Толюпа тлумачили кіберпростір як віртуальне комунікаційне середовище, утворене системою зв'язків між користувачами та об'єктами інформаційної інфраструктури, такими як електронний інформаційний ресурс, системи й мережі всіх форм власності, керовані автоматизованими системами управління, що використовуються не лише для

перетворення та передавання інформації, котра в них циркулює, із метою забезпечення інформаційних потреб суспільства, а й для впливу на аналогічні об'єкти протиборчої сторони [4]. Але за останні два роки національна нормативно-правова база поповнилася важливими для регулювання інформаційної безпеки у кіберпросторі законами та доктринами. У 2017 році було прийнято Закон “Про основні засади забезпечення кібербезпеки в Україні”, у якому вводиться законодавче визначення кіберпростору. Він тлумачить його як середовище, яке надає можливості для здійснення комунікацій, реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних [2]. Закон визначає, зокрема, основні принципи забезпечення кібербезпеки, склад національної системи кібербезпеки, шляхи здійснення державно-приватної взаємодії у сфері кібербезпеки. Іншим важливим документом, який був запропонований ще до Закону “Про основні засади забезпечення кібербезпеки в Україні” рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року та введений в дію 25 лютого 2017 року указом Президента, стала Доктрина інформаційної безпеки України”. Створення доктрини зумовили, зокрема, такі актуальні загрози національній інформаційній безпеці: проведення інформаційних операцій, які спрямовані підірвати обороноздатність та бойовий дух Збройних сил України; проведення інформаційних операцій держави-агресора за кордоном, щоб створювати негативний імідж України у світі; інформаційне домінування держави-агресора на тимчасово окупованих територіях; неефективність державної інформаційної політики, недосконалість законодавства стосовно регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері тощо [3].

Доктрина визначає пріоритети державної інформаційної політики в чотирьох напрямках: 1) забезпечення інформаційної безпеки; 2) забезпечення захисту і розвитку інформаційного простору та права громадян на інформацію; 3) щодо відкритості та прозорості держави перед громадянами; 4) формування позитивного міжнародного іміджу України.

До прийняття Інформаційної доктрини та Закону “Про основні засади забезпечення кібербезпеки в Україні” інформаційна безпека регулювалася такими документами: Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, ратифікована Україною 7 вересня 2005 року, Закони України «Про інформацію» (1992 рік), «Про основи національної безпеки України» (2003 рік), «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» (2006 рік), «Про телекомунікації» (2003 рік), «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» (1994 рік),

«Про доступ до публічної інформації» (2011), «Про оборону України» (1991 рік), «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010), «Про об'єкти підвищеної небезпеки» (2001 рік) [4].

Висновки. Попри велику базу нормативно-правових документів у сфері інформаційної безпеки в кіберпросторі, вона потребувала законодавчого вдосконалення. Особливо необхідність прийняття нових законодавчих документів стала помітною з початком війни на Сході України та посиленням російської інформаційної війни. Ці події спонукали до прийняття “Доктрини інформаційної безпеки”. Також українській державі не вистачало національного документу, який би регулював забезпечення кібербезпеки. Новий закон “Про основні засади забезпечення кібербезпеки в Україні” дав офіційне визначення поняттю кіберпростір та багатьом іншим термінам із часткою кібер і визначив принципи забезпечення кібербезпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України “Про інформацію” [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
2. Закон України “Про основні засади забезпечення кібербезпеки в Україні” [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.
3. Доктрина інформаційної безпеки України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.
4. Бурячок В. Інформаційна та кібербезпека: соціотехнічний аспект / В. Бурячок, В. Толубко, В. Хорошко, С. Толюпа; за заг. ред. д-ра техн. наук, проф. В. Б. Толубка. – К.: ДУТ, 2015. – 288 с.
5. Харченко Л. С. Інформаційна безпека України: Глосарій /Л. С. Харченко, В. А. Ліпкан, О. В. Логінов; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Р. А. Калюжного. – К.: “Текст”, 2004. –180 с.

VPN ЯК ЗАСІБ БЕЗПЕЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В КРАЇНАХ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ ДО СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ТА МЕСЕНДЖЕРІВ

Вступ. З кожним роком кількість людей, що користуються засобами спілкування в Інтернеті, невпинно зростає. Поступове розширення кіберпростору є небажаним в країнах, де режим намагається мати абсолютний контроль над людьми та інформацією. Для цього влада блокує певні сайти та месенджери. Один із засобів боротьби із блоком є VPN.

Актуальність теми. Інформаційна безпека у кіберпросторі для людей, які живуть в недемократичних режимах, потребує удосконалення. Щороку є люди, які користуючись забороненими режимом сайтами, зазнають утисків. Програмісти створили низку засобів, які дозволяють заходити на заборонені режимом ресурси анонімно. VPN є одним з них. Для України це питання актуальне є ще тому, що близько 7000 біженців, які проживають на її теренах, тікали від подібних режимів. Наразі їх родичі використовують VPN та інші засоби, аби зв'язатись з ними і не викрити їх місцезнаходження [6].

Мета. Метою нашого дослідження є обґрунтування важливості удосконалення VPN в країнах, де доступ до соціальних мереж і месенджерів є обмеженим.

Методи дослідження. Для опрацювання теми було використано такі методи: аналіз документів, узагальнення, класифікація та опис результатів дослідження.

Теоретичне підґрунтя. Питання інформаційної безпеки було порушено Рижук О. [5]. Проте матеріалів та наукових робіт на цю тему в контексті свободи інтернету в недемократичних країнах недостатньо.

Джерела дослідження. Нами було опрацьовано документи Amnesty International, статистичні дані ресурсу Statista, матеріали Human Rights Watch і новинні матеріали низки міжнародних медіа.

Результати дослідження. Перед нами була поставлена задача проаналізувати важливість використання VPN в країнах з недемократичним режимом, виявити проблеми пов'язані з цим та шляхи до їх вирішення.

Ми проаналізували, які соціальні мережі та месенджери користуються попитом та з чим це пов'язано. Серед них: Telegram, Facebook, Instagram, Twitter [3]. Люди користуються цими засобами, аби дізнатись що відбувається в світі, відправити інформацію про злочини їх влади в міжнародні видання, проінформувати про заарештованого активіста, спілкуватись з родичами за кордоном, або мати свій бізнес чи сторінку. Офіційна статистика VPN зазначає, що 18% їх користувачів користуються цією програмою, аби приховати ці дії від влади [4].

В дослідженнях Amnesty International за 2018 рік зазначено, що в цих країнах були випадки покарання за активність на заблокованих ресурсах [1]. Покарання за діяльність на заборонених ресурсах залежать від кожної з цих

країн. Проте найбільш типовими є: арешт, ув'язнення, побиття батоном, заборона про невиїзд з країни, тощо.

Режим 4 з 10 цих країн, заборонив користування як ресурсами так і VPN [2]. Програмісти, які працюють на недемократичні режими виявляють сайти, що продають програму VPN і блокують їх. Крім того, вони створюють альтернативний VPN, який не виконує своєї функції.

Відповідно питання інформаційної безпеки в цих країнах є нагальним. Враховуючи, що під час масових заворушень, режим зменшує швидкість інтернету, а можливість відправити стратегічну інформацію за кордон є нульовою – засоби безпеки мають постійно оновлюватись.

Висновок нашого дослідження полягає в тому, що VPN є одним із засобів, які забезпечують певну інформаційну безпеку людини в недемократичному режимі. Це зменшує кількість людей, які зазнають переслідування. Проте оскільки 4 країни з 10 проаналізованих заблокували в себе VPN, люди вимушені ризикувати, купуючи нелегальний. Це створює небезпеку для їх життя та здоров'я. Тому вважати VPN абсолютно безпечним не є наразі можливим і існує нагальна потреба в пошуку додаткових шляхів забезпечення інформаційної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Amnesty International. Amnesty International Report 2017/18 / Amnesty International. – London: Amnesty International 2018, 2018. – 408 с.
2. List of countries that have officially banned the use of VPN [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.thewindowsclub.com/list-of-countries-that-have-officially-banned-the-use-of-vpn>.
3. Most popular social networks worldwide as of April 2019, ranked by number of active users (in millions) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>.
4. VPN Statistics and Usage [Електронний ресурс]. – 2103. – Режим доступу до ресурсу: <https://thebestvpn.com/vpn-usage-statistics/>.
5. Аналіз підходів щодо визначення поняття «інформаційна безпека» в умовах глобалізації / Рижук О. // Міжнародні відносини Серія "Політичні науки". – 2017.
6. УВКБ ООН. Інформаційна довідка Березень 2019 року [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2019/03/2019-03-UNHCR-UKRAINE-Fact-Sheet-FINAL-UKR.pdf>.

*К. В. Сидорук, магістрантк напрямку підготовки
соціально-правозахисна журналістика,
Інституту журналістики Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ЖУРНАЛІСТИКА В ЕПОХУ РОБОТИЗАЦІЇ

Актуальність теми. Сьогодні гостро постає проблема адаптації людини до впровадження в життя нових технологій. Дослідження порушує питання ідентифікації людини в сфері журналістики в роботизованому майбутньому.

Стан дослідження обраної теми. В основу дослідження лягли наукові праці теоретиків і виступи практиків (В. Войтович, Б. Потятиник, Д. Кіфі, Ф. Кроулі, І. Кулаков, С. Загурський). Також, опрацьовані виступи практиків, що займаються розробками в ІТ-сфері: Б. Гейтса, С. Джобса, І. Маска, В. Фльонца.

Мета: з'ясувати стан роботизації журналістики та встановити місце і роль людини в цій сфері.

Провідні інтелектуали ХХ століття Д. Белл, Е. Тоффлер суспільство в якому ми живемо сьогодні характеризують як інформаційну еру. Рушійною силою нового етапу розвитку цивілізації вони вважають цінності, створені знаннями.

Роботизація поширюється на всі сфери людського існування. Як повідомляє Kfund-media, безробіття зачепить кожну п'яту людину. Аналітики з McKinsey уже склали список професій, які найбільше постраждають від втручання штучного інтелекту, у цьому списку наявна й професія журналіста. Інститут глобальних досліджень у 2017 році оприлюднив прогноз, щодо 2080 року близько 800 млн. працівників мають ризик втратити свої робочі місця через автоматизацію [5].

У медіа використовують ботів, що лише збирають інформацію, програми-роботи, що самі створюють контент, а також роботів помічників-редактора. У березні 2014 року робот газети Los Angeles Times Quakebot згенерував повідомлення про землетрус у Каліфорнії. У тексті розповідалося про те, коли стався землетрус, яка у нього була магнітуда і радіус поширення. Робот отримував сповіщення про землетрус від Геологічної служби США, вибирав потрібні дані і вставляв їх у заздалегідь написаний шаблон, а потім надсилав редактору повідомлення, щоб він перевірів текст [4].

Найперший самостійний матеріал написаний роботом було опубліковано у 2015 році, після кількох хвилин виходу у світ інформації про квартальні доходи Apple. Associated Press (AP) опублікувала (через CNBC, Yahoo та інші канали), що «Apple очолює прогнози Street 1Q». Ця інформаційна замітка була без підпису, створена автоматизованою системою. Цей робот публікує по 3000 матеріалів щоквартально [7].

Потужно працює нині програма Heliograf, яку застосовує The Washington Post. Вперше програму використали у 2016 році під час Олімпійських ігор в Ріо для написання інформаційних повідомлень про результати змагань. Під час Олімпіади було створено 300 матеріалів. Через рік, цю програму уже почали використовувати для написання текстів, що стосувались результатів виборів губернаторів та конгресменів, а також

футбольних ігор середньої школи. У листопаді 2016 року програма Heliograf створила близько 500 повідомлень за результатами пошуку найпопулярніших тем в Інтернеті (рейтинг клікабельності матеріалів). Як стверджує Associated Press, подібні роботи звільняють 20% часу для журналіста, і дає можливість заглибитися в проблематику матеріалу, не витрачаючи часу на аналіз подібної інформації перед написанням статті [6].

У Кореї використовують робота спортивного журналіста, який публікує матеріали через 2 секунди після закінчення матчу. Робот спочатку здійснює збір даних, потім пише текст. Робот використовує базу даних слів і пропозицій, написаних журналістами агентства. За даними ЗМІ, робот-журналіст успішно пройшов випробування, створюючи замітки за результатами матчів англійської прем'єр-ліги сезону 2016-2017 року. В цілому він випустив 380 автоматичних експериментальних матеріалів [6]. Газети Великої Британії у 2017 році розпочали друкувати матеріали, які створені за допомогою робота RADAR (The Reporters and Data Robots), який виконує рутинну частину підготовки матеріалу. Робот здійснює пошук популярних матеріалів у соціальних мережах та на сайтах журналів [1]. Проте роботи не лише шукають та пишуть повідомлення. Сьогодні розробляються програми здатні замінити редактора. Так, канадська газета The Globe and Mail найняла експерта з докторським ступенем в сфері штучного інтелекту, для створення робота, який аналізує реакцію читачів і визначає найбільш обговорювані теми. Робот офіційно почав працювати в редакції з 1 грудня 2017 року, його призначення бути асистентом редактора. Остаточне рішення про те, яка тема потрапить в номер, залишається як і раніше за редактором. Такий підхід надасть редакторам більше впевненості в тому, що дійсно цікавить людей, вважає видавець Ф. Кроулі. «Інстинкт досвідченого редактора замінити неможливо, – каже він. – Але коли ти отримуєш детальні дані, з'являється ясність... результати можуть містити великі сюрпризи» [3].

Також Ф. Кроулі зазначає, що орієнтація майбутніх тем на минулі реакції читачів – ризикова ідея. Адже аналіз реакцій за часом завжди відстає і звернений на вже відпрацьовані теми, тоді як тематичне планування має справу з темами майбутніх номерів. Але це запізнення скорочується — лайки, коментарі і перепис в соцмережах вже доступні досить швидкому аналізу. Скоро з'являться біометричні технології, що вимірюють, як у читача розширюється зіниця, чи пришвидшився пульс або зволожилися пальці при читанні заголовка або абзацу. Можна буде майже миттєво визначати гарячі теми через зворотній зв'язок. І тоді роботи стануть грати зростаючу роль не тільки в журналістській, а й в редакторській роботі. Редактор ворожить, що читачеві цікаво. Робот – знає [3].

Нині уже починають виникати побоювання щодо витіснення роботами людини із журналістської професії. Однак Джон Кіфі, розробник роботів-журналістів Quartz Bot Studio, вважає, що журналістам під силу не здаватися

роботам, а навчитися використовуватися їх у своїй роботі. Він стверджує, що вже в 2017 році повинна набути поширення нова спеціалізація у ЗМІ. Це журналісти-програмісти. Ці журналісти зможуть кодувати або ж налаштовувати механізм роботи ботів. Алгоритми збиратимуть і переробляти фактуру, а люди збережуть за собою головну функцію – інтерпретацію матеріалу. Від такого союзу люди-журналісти тільки виграють. Адже алгоритми, крім пошуку потрібної фактури, здатні знаходити в великих обсягах даних такі факти і кореляції, які людині непомітні. Таким чином, редакції, які мають таких журналістів однозначно отримують перевагу над іншими [2].

Подібними розробками вже користуються в редакціях. Наприклад, авторитетний політичний портал ProPublica створив самонавчальний алгоритм, який стежить за запитами, голосуванням та іншою активністю конгресменів, щоб виявити, які теми цікавлять конкретних парламентаріїв. А журнал The Atlantic створив робота, який може впевнено сказати, який з постів у Twitter Трампа був написаний особисто ним, а який – працівниками прес-офісу[2].

Висновки: Сфера використання роботів-журналістів і кількість підготовлених матеріалів весь час збільшується. Професія журналіста уже зазнала змін. Низка редакцій використовують ботів для пошуку інформації, роботів, які відстежують та опрацьовують інформацію, які пишуть інформаційні повідомлення, помічників-редактора, які визначають популярні зараз теми. Усе більше видів роботів у медіа редакціях беруть на себе роботи. Місце людини в професії журналіста вбачається у розвитку авторського стилю (публіцистичність) та у роботі в аналітичній журналістиці. Д. Кіфі зауважує, що вже сьогодні необхідно готувати журналіста-програміста. Людину, яка не лише пише матеріали, а й може написати алгоритм пошуку та опрацювання інформації, «поставити завдання сучасним редакційним роботам».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безробіття через роботів зачепить кожну п'яту людину у світі. [Електронний ресурс] // <https://kfund-media.com/bezrobittya-cherez-robotiv-zachepyt-kozhnu-p-yatu-lyudynu-u-sviti/>
2. Мирошниченко А. «Робот для журналіста: замена или помощь? Решать журналисту (пока ещё)» / [Електронний ресурс] // <http://jrnlst.ru/jour-coder>
3. «Редакторів замінять роботи» / [Електронний ресурс]// https://gazeta.ua/articles/science/_redaktoriv-zaminyat-roboti/793709
4. Симончук О. «Як роботизація змінює журналістику»/ [Електронний ресурс]// <http://ua.telekritika.ua/society/yak-robotizats%D1%96ya-zm%D1%96nyu%D1%94-zhurnal%D1%96stiku-675682>
5. У Швеції почали друкувати частини тіла на 3D-принтері. [Електронний ресурс] // <http://uk.theoutlook.com.ua/news/8449/U-Shvets%D1%96j-pochali-drukuvati-chastini-t%D1%96la-na-3d-printer%D1%96.html>

6. Joe Keohane «What news-writing bots mean for the future of journalism» / [Электронный ресурс] // <https://www.wired.com/2017/02/robots-wrote-this-story/>

7. Miller Ross «AP's 'robot journalists' are writing their own stories now»/ [Электронный ресурс] // <https://www.theverge.com/2015/1/29/7939067/ap-journalism-automation-robots-financial-reporting>

*І. М. Ченур, дійсний член Малої академії наук України.
Гімназія «Діалог», місто Київ, Україна.*

ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ АГРЕСІЇ

Агресія належить до однієї з найгостріших проблем сучасності. Такі її прояви, як жорстокість, насильство, ворожість між людьми і народами, всеохоплююче відчуження людини, різноманітні прояви деструктивної поведінки тощо, все більше поширюються і в індивідуальному, і в суспільному житті. Проблема агресії виникає у кожному сформованому соціальному середовищі, і таке інноваційне середовище як Інтернет не є виключенням.

Агресія – форма реакції захисту, компенсації за впливи середовища, спосіб адаптації до неї. Це може бути фізичний захист, або психологічний залежно від того, до яких факторів середовища людина відчуває зайвий тиск чи дискомфорт. Зовсім необов'язково до агресії схильні люди, про яких заведено говорити, що вони недобррозичливі, похмурі – це залежить від того, які цінності для людини важливіші, і якщо ці цінності духовні, високого порядку, зазіхання на них теж може викликати агресію, іноді навіть у крайніх формах. Також насильство (агресія) може бути «реакцією у відповідь», але ця реакція може значно перевищувати заподіяну шкоду[1, с. 4].

Сучасні діти часто зіштовхуються з насиллям у мас-медіа. Психологи стверджують, що підлітки виступають пасивними споживачами засобів масової інформації, через що вони навчаються сприймати трагедію чи жорстокість як дещо цілком звичне, або розвивають в собі прагнення до грубої й натуралістичної поведінки. Іноді вони моделюють її, орієнтуючись на банальні чи дивні події, побачені на екрані. Ми ще дуже мало знаємо про складнощі дорослішання в товаристві мас-медіа, тому ця тема приковує до себе увагу дослідників[2, с.58].

Інше популярне явище сучасності – «тролінг», стрімкі темпи розвитку якого в комунікативному просторі глобальної мережі дозволяють говорити про нього як про потужний вид комунікативної діяльності, що постійно вдосконалюється. У найбільш загальному вигляді це явище характеризують як процес розміщення на віртуальних комунікативних ресурсах провокаційних повідомлень з метою нагнітання соціального напруження шляхом порушення правил етичного кодексу Інтернет-взаємодії. Анонімність, а отже й безпека користувача, є ще одним сприятливим фактором для прояву агресії. Крім того, опоненти-комуніканти знаходяться наче на одному рівні і мають однакові права, адже в мережі вік, стать, посада не мають ніякого значення [3, с.7].

Існує уявлення, що тролінгом займаються тільки закомплексовані люди, але насправді все не так. Часом серед кращих «тролів», зокрема, можуть бути й дорослі серйозні люди, що займають солідні посади і таким чином дають собі емоційну розрядку.

Щоб зрозуміти різницю між спілкуванням он-лайн та віч-на-віч, дізнатися найбільш вагомні чинники, що сприяють розвитку конфліктних ситуацій, та виявити основні сфери спілкуванні у мережі в котрих найчастіше люди

зустрічаються з агресією ми провели емпіричне дослідження серед 43 учасників із застосуванням авторської анкети на 15 питань.

Наведемо декілька прикладів відповідей щодо сприймання учасниками опитування різниці між онлайн та безпосереднім спілкуванням: розмова буде більш спокійна, бо людина в інтернеті відчуває себе більш сильнішою та відчуває безкарність; при спілкуванні віч-на-віч я буду більш стриманіша та ввічлива, аніж при спілкуванні онлайн; при спілкуванні онлайн я можу продовжити суперечку, а в житті я її просто уникну або не почну; віч-на-віч ти дивишся на людину і бачиш її емоції, а в онлайн ти не можеш зрозуміти які у неї емоції; онлайн я можу продумати свою відповідь чи перестати сваритися просто відключивши Інтернет (піти від конфлікту); віч-на-віч буду намагатися продумати свою відповідь, але емоції зможуть взяти верх та зруйнувати мою лінію поведінки; при безпосередньому спілкуванні зростає ризик фізичної агресії, тож намагатимусь бути обережніше. Отже, результати анкетування дозволили дійти висновку, що при безпосередньому спілкуванні зростає ризик фізичної агресії і учасники спілкування будуть вести себе стриманіше, ніж у спілкуванні он-лайн. При спілкуванні он-лайн, людина може проігнорувати надіслане на її адресу агресивне повідомлення, що допоможе уникнути неприємних ситуацій. В ситуації спілкування віч-на-віч людина буде менш впевненою у свої діях, ніж у спілкуванні у мережі, адже он-лайн люди часто відчувають безкарність. При спілкуванні в соціальній мережі, людина не може бачити емоції людини, з якою вона спілкується, що може викликати непорозуміння в спілкуванні.

Крім того, можна відмітити такі результати: 58,1% опитуваних вказали, що зустрічаються з агресією саме спілкуючись в мережі; 18,6% респондентів підтвердили, що ведуть себе агресивніше, спілкуючись онлайн; під час перегляду відео у соціальних мережах 34,9% піддаються впливу відгуків.

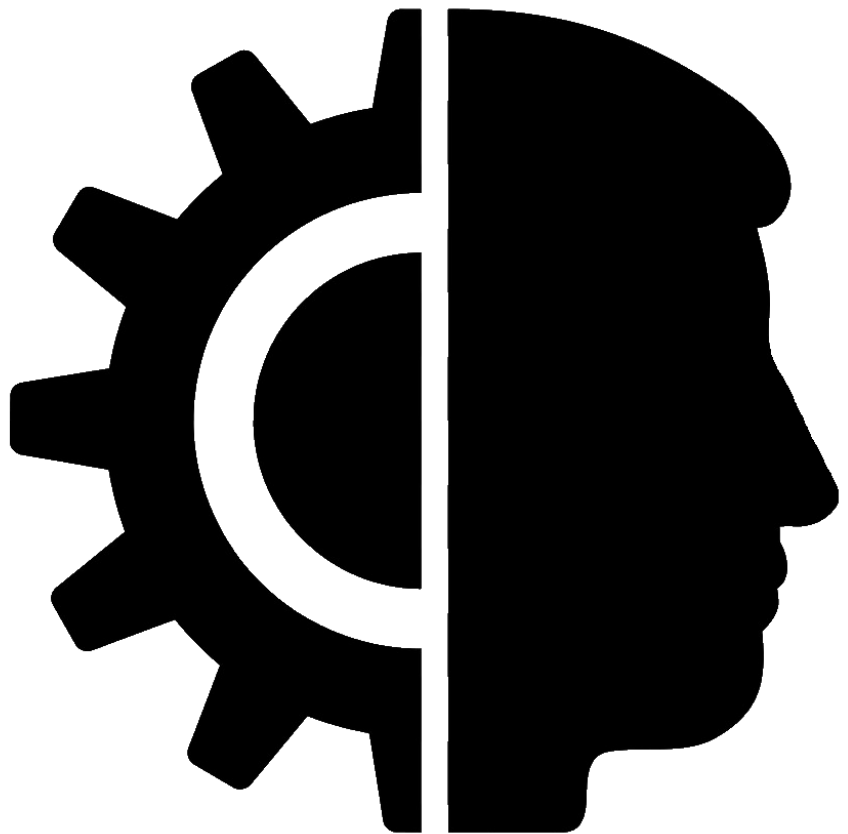
На основі проведеного дослідження вважаємо, що можна зробити висновок про те, що Інтернет-середовище дійсно є одним з чинників розвитку агресивної поведінки у людей має вагомий вплив на психологічний стан людини, і тому потребує уваги і обережності усіх учасників онлайн-спілкування, а також дослідників, вчителів, психологів і інших осіб, які можуть допомогти убезпечити від таких загроз дітей та підлітків та навчити їх справлятися з агресією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бикова, Т. Агресія у теоретичній площині філософської антропології: методологічні проблеми осмислення / Т. В. Бикова // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія. – 2013. – Вип. 40(2). – С. 33-46.
2. Мойсеєва, О. Є. Агресія підлітків: причини виникнення та можливості психокорекції / О. Є. Мойсеєва // Юридична психологія. – 2015. – № 1. – С. 139-148.
3. Е.В. Боєва, В.С. Урсул Вербальна агресія та засоби її вираження у сучасному світі / Е.В. Боєва, В.С. Урсул // Науковий вісник

Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса. Лінгвістичні науки. – 2011. – №26. – с. 46- 54.

2020

ЗМІСТ

1. **Анищенко Л. О.**
«До питання віктимізації дітей у цифровому середовищі»
2. **Ващенко О. М.**
«Соціокомунікаційний потенціал медіапроєкту «Kazkozvuk» (аспект інклюзивності)»
3. **Вознесенська О. Л.**
«Екзистенційний вимір кіберсоціалізації»
4. **Гундერთайло Ю. Д.**
«Онлайн-медитація як засіб підтримання емоційної стабільності»
5. **Дворник М. С.**
«Особливості активних користувачів електронних засобів соціально-психологічної підтримки»
6. **Доброносова Ю. Д.**
«Медіадосвід і кіберсоціалізація: реактуалізація зв'язку у феноменологічній перспективі»
7. **Жильнікова Н. Д.**
«Інформаційно-психологічний вплив на молодь в умовах пандемії: ініціативи на міжнародному та державному рівнях»
8. **Іваній О. М.**
«Кіберсоціалізація студентів в умовах дистанційного навчання»
9. **Кононов В. Ю.**
«Комунікативні платформи для людей, які живуть з ВІЛ, медичного та соціального персоналу у часи пандемії»
10. **Коробанова О. Л.**
«Деякі особливості соціальної взаємодії в онлайн групах в умовах пандемії»
11. **Крайнікова Т. С.**
«Медіаповедінка молодіжної аудиторії новин в умовах пандемії COVID-19»
12. **Лазоренко Б. П.**
«Реінтеграція особистості в умовах гібридних війни та миру: соціально-психологічні механізми відчуження та присвоєння суб'єктності»

13. **Найдьорова Л.А.**
«Кіберсоціалізація в умовах пандемії COVID-19: нові виклики»
14. **Паніван А. А.**
«Інтернет-ризика для студентів-мігрантів в умовах пандемії»
15. **Пономаренко Т. І.**
«Вебінар як форма навчальної та професійної діяльності майбутніх психологів»
16. **Теленков Д. В.**
«Соціальні комунікації в умовах пандемії. Телебачення та соціальні мережі»
17. **Титаренко Т. М.**
«Інструменти оптимізації травмочутливого психологічного супроводу»
18. **Тітова К. В. , Савінов В. В.**
«Особливості переживання екзистенційного страху смерті у надзвичайній ситуації пандемії коронавірусу»
19. **Удовенко А. О.**
«Висвітлення діяльності студентських профспілкових організацій в умовах пандемії»
20. **Філоненко В. В.**
«Висвітлення теми російсько-української війни в умовах пандемії»
21. **Чаплінська Ю. С.**
«Медіаперсона – як взірць для наслідування. Презентація українського досвіду»
22. **Юксель Г. З.**
«Соціальні мережі як засіб протидії розповсюдженню пандемії COVID-19 в умовах тимчасової окупації Криму»

Л.О. Анищенко, Чернігівський ОППО ім.К.Д.Ушинського

ДО ПИТАННЯ ВІКТИМІЗАЦІЇ ДІТЕЙ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

*Батько запитує доньку:
«Як твій день у школі?»
«Ти можеш подивитися у моєму інстаграмі, тато»
Випадок з життя.
2016 рік*

Покоління Y та Z у технологічно розвинутих країнах по праву можна назвати медіаборигенами. Якщо Y це діти, виховані телевізором та комп'ютером, то Z є суто «цифровими». З пелюшок для них інтернет не обмежувався домашніми комп'ютерами та міг бути доступним у будь який момент завдяки кишеньковим гаджетам, які часто дарували батьки. Це перше покоління, яке не може порівняти цифровий світ зі світом без інтернету, і разом з тим, вразливе до ризиків інформаційного середовища завдяки не сформованому медіаімунітету – умінню оминати інформаційне «сміття», захищатися від потенційно шкідливої інформації з урахуванням прямих і прихованих впливів.

Згідно з Національною стратегією захисту дітей в цифровому середовищі на 2021 – 2026 роки є певні ризики для здоров'я, розвитку та благополуччям дітей, які можуть виникнути у зв'язку з використанням мережі Інтернет:

- ризиків сексуальної експлуатації та зловживання, домагання для сексуальних цілей («грумінг» налагодження контакту з дитиною з метою сексуального насилля), онлайн-вербування дітей для вчинення злочинів, участь у екстремістських політичних чи релігійних рухах або для цілей торгівлі людьми (контактні ризики);

- принизливе та стереотипне зображення та сексуалізація жінок та дітей; зображення та популяризація насильства та нанесення собі ушкоджень, зокрема, самогубств («групи смерті» у соцмережах); принизливі, дискримінаційні або расистські вирази або заклик до такої поведінки; реклама, контент для дорослих (ризик контенту);

- залякування, переслідування та інші форми утисків, розповсюдження без отримання згоди сексуальних зображень, шантаж, висловлювання ненависті, хакерство, азартні ігри, комерційна експлуатація (ризик поведінки);

- надмірне використання, позбавлення сну та фізична шкода (ризик для здоров'я) (Міністерство цифрової трансформації України, 2020).

Всеукраїнське соціологічне дослідження, проведене Інститутом соціології НАН України в 2009 р., виявило наступні тенденції: понад 28% опитуваних дітей готові надіслати свої фотокартки незнайомцям у Мережі;

17% без коливань діляться інформацією про себе і свою родину (адреса, професія, графік роботи батьків, наявність цінних речей у домі тощо); 22% дітей періодично потрапляють на сайти для дорослих; 28% дітей, побачивши в Інтернеті рекламу алкоголю або куріння, хоча б один раз спробували їх купити, а 11% – спробували купувати наркотики; близько 14% опитуваних час від часу відправляють платні SMS за бонуси в он-лайн-іграх і 8 лише деякі звертають увагу на вартість послуги. Лише у 18% випадків дорослі перевіряють, які сайти відвідує дитина, тільки 11% батьків знають про такі он-лайн загрози, як “дорослий” контент, азартні ігри, он-лайн-насилля, кіберзлочинність (Інститут соціології НАН України, 2009).

Розглядаючи віктимність дітей в інтернеті як схильність до поведінки, яка підвищує шанси на вчинення злочину відносно їх, можна виділити наступні чинники:

- незавершеність формування префронтальної кори головного мозку, що відповідає за довгострокове планування та передбачення своїх дій, імпульсивність у прийнятті рішень;

- незавершеність формування дитини в соціально-психологічному плані, незначний життєвий досвід, поверховість першого враження.

Віктимізація дітей у інформаційному середовищі може впливати на базове почуття безпеки і довіри до оточуючого світу, автономію, соціальну мобільність, провокує негативізм та почуття відчуження.

Отже, свобода та анонімність, моделювання множинності «Я», нові форми самовираження, різноманітність спілкування приваблює дітей та підлітків до інтернету, проте не сформованість медіаімунітету віктимізує неповнолітніх що може привести до негармонійних наслідків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міністерство цифрової трансформації України (2020). Національна стратегія захисту дітей в цифровому середовищі на 2021 – 2026 роки. Режим

доступу: <https://drive.google.com/file/d/1ftag6UGD4n3DFxTZMyETeL45cFl-SD7p/view>

2. Інститут соціології НАН України (2009). Всеукраїнське соціологічне дослідження «Безпека дітей в Інтернеті». Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/education/pozashkilna/useful_information/internet/

*О. Ващенко, магістерка 2 року навчання
Інститут журналістики
КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ
Науковий керівник: Т. С. Крайнікова,
кандидат філологічних наук, доктор наук із соціальної комунікації ІЖ,
професор кафедри видавничої справи та редагування
КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ*

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕДІАПРОЄКТУ «KAZKOZVUK» (АСПЕКТ ІНКЛЮЗИВНОСТІ)

Актуальність дослідження: в умовах становлення громадянського суспільства в Україні набувають все більшої важливості медіапроекти, які інспірують залученість різних верств населення, включно з особами, що мають вади зору, причому в дитячому віці.

Натепер вибір дитячих книг, подкастів, мультфільмів й інших дитячих продуктів для світосприйняття різноманітний. На українському медіаринку співіснують традиційні (телебачення, друкована продукція, радіо) та сучасні джерела інформації (Youtube, електронні варіанти книг, онлайн-радіо абощо). Однак сегмент дітей із вадами зору – поза увагою медіа.

Мета дослідження: проаналізувати засоби розкриття соціокомунікаційного потенціалу медіапроектів «KAZKOZVUK» в аспекті інклюзивності. Завдання дослідження: описати комунікаційні особливості проекту; методи подачі інформації для дітей із вадами зору, зокрема, в період карантинних обмежень.

Проблемою є відповідна лакуна, що існує в царині інформування, освіти й виховання. Адже проблеми зі здоров'ям (незалежно від їх «видимості») впливають на можливість дитини сприймати навколишній світ. І є викликом для практиків-медійників, котрі транслюють інформацію. Поготів немає рефлексії відповідних практик у теорії соціальних комунікацій.

Аналіз попередніх досліджень. До проблематики інклюзивності та комунікацій зверталися О. Гаврилов, Ю. Семеняко та інші дослідники.

Розрізняють чотири типи сприйняття інформації: 1) візуальний (за допомогою очей); 2) аудіальний (за допомогою слуху); 3) кінестетичний (за допомогою обмацування предметів) 4) дигітальний (логічні міркування).

Так, більший відсоток людей сприймає інформацію через візуальний канал, проте є винятки через зниження гостроти зору. Через те діти із вадами зору обмежені у візуальному розпізнаванні та мають шукати альтернативу.

Розрізняють таки типи порушення зору: 1) слабкозорість – часткова втрата зору, яка корегується окулярами, зарядкою для очей, чітким графіком роботи за комп'ютером тощо; 2) сліпота – повна втрата зору. Слабкозорість у дітей посідає четверте місце в Україні по отриманню інвалідності. Також і відсоток дітей із такими вадами щороку збільшується.

Основні результати. Аби діти дошкільного та молодшого шкільного віку могли без зусиль пізнавати світ і розвивати свою уяву, було створено інклюзивний проєкт «KAZKOZVUK» (Youtube, Instagram, Facebook). Він є майданчиком, на якому всі діти (незалежно від стану здоров'я) можуть отримати інформацію про коронавірус у доступній формі, також сюжети на інші пізнавальні та виховні теми.

Ідея проєкту полягає у забезпеченні дітей, віком 3–9 років, з особливостями зору, сучасними українськомовними аудіо- та відеотворами (казками, історіями, оповіданнями). Важливою проєктною ідеєю «KAZKOZVUK» є інклюзивність — можливість дітей бути «включеними» в широкий дискурс, різні практики. Діти є активними учасниками творення текстів, ілюстрацій, музичного супроводу і, звісно, слухачами й глядачами.

Для поєднання аудіо та відео пропонуємо таке поняття як «аудіоепізод».

Особливості проєкту:

- весь контент є українськомовним (самі аудіоепізоди та пости у соцмережах);
- доступний до прослуховування у будь-який момент у будь-якій точці світу (всі аудіоепізоди викладено на Youtube-каналі однойменного із назвою інклюзивного проєкту);
- висвітлено сучасні теми методом перенесення реальних ситуацій на героїв текстів (переїзд на червоне світло «Світлофор»; байдикування «Дарця-Ледарця»; самотність «Магічний Місяць» та ін.);
- проєкт залучає дітей з особливостями зору до сучасної медіакультури;
- розвиток UAnet інформаційного продукту в мережі інтернет.
- інноваційність «KAZKOZVUK» серед інших подібних проєктів:
- кожен герой озвучений своїм унікальним голосом;
- на фоні озвученого тексту лунає приємна музика, яка доповнена аудіо-ефектами;
- заставка до аудіоепізоду має укрупнені елементи;
- кожен малюнок на відео наближено частинами, аби дитина могла роздивитися намальоване;
- авторами текстів є діти та молодь України.

Команда, що працює над цим проєктом, намагається не наголошувати на карантинні реалії, не наводити таких фактів, які можуть порушити психіку дитини, а намагається подавати лише релевантний і пізнавальний контент.

Наприклад, під час суворого карантину відбулася співпраця із літературною студією «Slovo». Вихованці-старшокласники студії написали серію епізодів про коронавірус – розповіли дітям, що потрібно робити під час пандемії, як реагувати на неможливість грати із однолітками та ін. Ця співпраця – приклад емпатії, що реалізувалася в слові та медіадіяльності.

Соціальні мережі «KAZKOZVUK» мають яскравий вигляд: 2–3 пости виходять щотижня, де 2 із них – це опис цікавих фактів, подій у країні чи світі, а третій – анонс до нового аудіоепізоду; текст кожного поста спеціально озвучено для дітей із вадами зору; на картинку додано анімований ефект для

більш цікавого розглядання її дітьми під час прослуховування основної інформації.

Висновки. Проєкт «KAZKOZVUK» є новаторським щодо підходів подачі інформації; інклюзивним, адже діти з вадами зору мають змогу досягнути кожну історію, казку; комунікаційним, бо висвітлює важливі теми для опанування їх дітьми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаврилов, О. (2009). Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 308 с.
2. Семеняко, Ю. Б. (2018). Вікові особливості сприймання дітьми дошкільного віку медіа-продукції. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки, 1, 68–76.
3. Сучасний світ і незрячі: матеріали IV науково-практичної конференції (14–16.04.2011, м. Луцьк).

*О. Л. Вознесенська, кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник Інституту соціальної та політичної
психології НАПН України, член Ради правління ГС
«Національна психологічна асоціація»,
президент ВГО «Арт-терапевтична асоціація», м.Київ*

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Останні 15 років соціальні науки багато уваги приділяють процесу кіберсоціалізації молодих поколінь – дітей та молоді, впливу медіа на засвоєння й активне відтворення ними знань, цінностей, норм, моралі, традицій, що забезпечують повноправне існування окремої людини в суспільстві.

2020 рік став як роком викликів, так й роком нових можливостей. Запобіжні карантинні заходи пандемії covid-19 призвели до ізоляція багатьох людей та освоєнні ними віртуального простору задля задоволення соціальних потреб. Можна сказати, що 2020 рік став роком вторинної соціалізації у вигляді кіберсоціалізації для старших поколінь – зрілих особистостей, роком засвоєння та відтворення цими поколіннями соціально-культурного досвіду віртуального світу: розвитку особистості під впливом медіа, занурення у медіаспілкування та нові віртуальні стосунки, реалізацію віртуальних соціальних зв'язків, роком адаптації дорослої людини до нових умов існування суспільства, а також роком постановки та вирішення нею екзистенційних питань. Адже карантин надав час для роздумів, а вимушене занурення у віртуальну реальність створило нові умови існування, які цією реальністю визначаються. 2020 рік визначився інтенсифікацією процесу якісних змін структури самосвідомості особистості, що відбувається під впливом і в результаті використання нею сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій в контексті життєдіяльності (Плешаков), і в першу чергу, це стосується зрілих особистостей.

І в цій публікації ми хочемо окреслити саме екзистенційний вимір кіберсоціалізації: збереження людиною своєї суб'єктності в умовах нової системи соціальних зв'язків. Адже ми бачимо поширення ознак екзистенційної кризи: усвідомлення власної смертності та відсутності цілей та сенсів; почуття ізольованості й самотності; руйнування сприйняття реальності та звичних поглядів на світ; усвідомлення власних обмежень та свободи і наслідків власних виборів тощо.

Отже, медіа визначають *парадокси сучасної соціальної реальності*, які зачіпають саме екзистенційний вимір життя кожної людини:

- новітні медіа-технології надали широкі можливості спілкування, зв'язок з мільйонами людей по всьому світу, можливості підтримання контакту з тими, з ким неможливо побачитися в реальності, але одночасно ми спостерігаємо поширення в суспільстві порушень соціальної взаємодії: відхід від реальності у віртуальний світ (хікікоморі), кібербулінг, збільшення

емоційної дистанції, скорочення живого спілкування, виникнення парасоціальних стосунків;

- до розвитку інформаційного суспільства кожен з нас спілкувався з обмеженою кількістю людей, інтимне і близьке спілкування було рідкістю. Сьогодні кожен користувач соціальних мереж ділиться інтимними подробицями свого життя з величезною кількістю людей, кожен може розповісти свою історію багатьом. Але водночас відбувається втрата інтимності, втрата відчуття власного особистого простору, спостерігається зсув і прозорість психологічних меж, що призводить до легкості їх порушення злочинцями і негативних наслідків психічних впливів медіа;

- інформаційно-комунікаційні технології неймовірно розширили можливості освіти та отримання інформації, інтернет містить неосяжний банк даних, має величезні та легкодоступні потоки інформації, але водночас інтернет – джерело неймовірної кількості «фейків», неправдивої інформації, наслідками чого є помилки та поширення забобонів, дефіцит життєво важливих даних. Цей парадокс суттєво вплинув на поширення міфів про covid-19 і сприяв інфодемії;

- з одного боку, наша сучасність визначається інтенсивним розвитком соціальних наук, але результати досліджень призвели до збільшення можливостей впливати на психіку людини за допомогою медіа, маніпулювати цілими спільнотами, роблячи з людей маріонеток і фанатично «віруючих» (теорії світових змов, вторгнення інопланетян, деструктивні культи, прибічники тих чи інших політичних партій та персоналій), керуючи ними через почуття;

- ми можемо бачити стрімкий розвиток медицини і психіатрії зокрема, появу нових ліків, генну інженерію, розуміння функціонування людини і зв'язку між психікою та фізіологією, відмову від каральних та бузувірських методів лікування психічних захворювань (типу лоботомії) і, водночас, фіксується поява нових психічних захворювань – ігрових та інших медіа-залежностей, медіатравматизації, селфітіса і т.ін.;

- вражає сучасний розвиток біо- і нанобіотехнологій, генної інженерії, людство використовує активні біоімплантанти та біопротези, штучні органи, але цей процес суспільного розвитку супроводжується втратою контакту зі своїм тілом в багатьох людей, фрустрацією природних потреб у русі, здоровому сні та харчуванні;

- смерть залишилася частиною нашого життя, але сьогодні ми можемо спостерігати зміну уявлень суспільства про смерть, яке виникає через продовження віртуального життя в соціальних мережах. Сторінка померлого користувача в соціальних мережах продовжує існувати, інші користувачі продовжують вітати його з днями народження, відправляють йому повідомлення, запрошують на заходи, «лайкають» його фотографії, що викликає відчуття, що він ще живий, просто давно не заходив на свою сторінку. Сьогодні існують «віртуальні кладовища», групи в соціальних мережах, де є посилання на сторінки померлих людей. Можна призначити зберігача своєї сторінки, який зробить її після смерті меморіальною. Нещодавно

створена нейромережа, яка збирає всі пости, лайки, листування і створює віртуальний образ людини. Це може стати способом пережити втрату близької людини: не розлучатися з ним, створювати ілюзію присутності поруч. І в той же час живі можуть назавжди зависнути в минулому, з померлими людьми, замінити справжніх близьких чат-ботами і меморіальними сторінками. Все це призводить до нового розуміння і сприйняття кінця буття;

- віртуальне життя збільшило можливості безпосередньої передачі життєвого досвіду, ми можемо спілкуватися з родичами значно більше ніж раніше, ділитися досвідом і почуттями, сторінка в соціальних мережах дозволяє нащадкам познайомитися з померлими родичами, відчути їхні радощі й печалі. Акаунт стає своєрідною автобіографією людини, зберігає її думки, спогади і стосунки навіть після смерті. Але водночас в цій віртуальній взаємодії втрачається відчуття плину часу, наступності та передачі досвіду і влади від предків, що пішли з життя, тим, хто молодий і сучасний. В інтернеті все існує одночасно, то, що було десятиліття тому, і те, що відбувається зараз;

- розвиток інформаційно-комунікативних технологій сприяв збільшенню можливостей самовираження, зростанню творчості, розвитку медіа-мистецтва. Адже кожен може зробити фотографію, колаж, зняти відео і поділитися цим з іншими за допомогою інтернет-технологій. Колись художник не завжди знаходив «свого глядача» і часто помирав в безвісності. Тяжкість побуту не дозволяла багатьом займатися творчістю. Сьогодні відбувається стрімкий розвиток творчості, можливості інтернету дозволяють кожному знайти того, кому подобається його твори, бути почутим і отримати зворотний зв'язок. Отже, завдяки новітнім технологіям збільшилися можливості самовираження, але мистецтвознавці відмічають і профанацію мистецтва, зміну його функцій, зниження рівня та вимог до творчого продукту.

Діти, молоді люди живуть в цій парадоксальній реальності та не відчують дискомфорту, для них ця реальність – норма, середовище їх буття та розвитку. Для них кіберсоціалізація відбувається природнім шляхом. Але старші покоління переживають екзистенційні кризи. Завдання кіберсоціалізації для них – саме розв'язання цих парадоксів, відповіді на екзистенційні питання, що ставить перед ними медіареальність.

Таким чином, у сучасної людини, людини інформаційного суспільства є необхідність розвитку ряду якостей і навичок для виживання в інформаційній реальності: критичного мислення, здатності шукати і вибирати корисну інформацію, технічна грамотність, навички успішного онлайн-спілкування, в т.ч. текстовими повідомленнями, навички захисту особистісного простору і безпеки в онлайн. Не менш важливим нам уявляється і пошук нових способів вирішення екзистенціальних питань.

*Ю. Д. Гундერთайло, молодший науковий співробітник
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України.*

ОНЛАЙН-МЕДИТАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПІДТРИМАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

В умовах глобальної нестабільності важливим аспектом психологічної є допомоги є організації щоденних психогігієнічних практик людини, так як суспільні усталені психогігієнічні практики не можуть реалізовані. Біопсихосоціально – екологічна модель підтримки психічної рівноваги особистості формує простір для вибудовування комплексної системи, що включає також регуляцію емоційної сфери та мислення. Новий підхід полягає в тому, щоб замінити компульсивну активність – яка була раніше основною стратегією- на усвідомлену діяльність, мислення, споживання, пересування та спілкування, гармонійно поєднуючи свої, суспільні та екологічні цінності. Злагоджений ритм роботи, відпочинку, фізичного, емоційного та когнітивного навантаження, перекладання частини рутини на штучний інтелект – ось нові тенденції, які активно розвиваються в період пандемії. Повноцінна турбота про себе, уважне усвідомлення і співчуття до себе стають центром формування нової культури здорового способу життя.

Що може бути використано в умовах обмеженого простору і предметного мінімалізму? Те, що давно відомо і використовується тисячоліттями – увага до дихання, до ритму свого серця, танець пальців рук, контакт ніг з землею.

Практики усвідомленості, медитації і молитви протягом століть супроводжували людину від народження до смерті, допомагаючи підтримувати психічну рівновагу в умовах холоду, темряви і вічного голоду. Сьогодні вони знову стають частиною щоденних практик людей у всьому світі. Усвідомлюючи своє дихання, свої почуття і переживання, свій зв'язок з усіма людьми на землі людина звільняє свій розум і тіло від напруги.

Одним з нових напрямків є онлайн-медитації, що були проведені в рамках проекту «Онлайн-коло». Для цієї мети було обрано варіант "Медитації люблячої доброти", яка має науково підтверджені результати своєї ефективності (Emmamseppala, 2017).

Учасники відмітили, що у них покращився настрій та рівень внутрішньої тривоги суттєво низився.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Emmamseppala (2017). 18 science-based reasons to try loving-kindness meditation today. Режим доступу : <https://emmaseppala.com/18-science-based-reasons-try-loving-kindness-meditation-today/>
2. Проект «Онлайн-коло» (2020). Режим доступу: [youtube.com/watch?v=xosDh1xksjQ&list=PLs5qnP2pWSz4ZlOJ2Wd8EDe4frvJ1wjoI&index=19&ab_channel=ЦентрпсихологічнихінноваційІСППНАПНУкраїни](https://www.youtube.com/watch?v=xosDh1xksjQ&list=PLs5qnP2pWSz4ZlOJ2Wd8EDe4frvJ1wjoI&index=19&ab_channel=ЦентрпсихологічнихінноваційІСППНАПНУкраїни)

*М. С. Дворник, кандидат психологічних наук,
завідувач лабораторії соціальної психології особистості
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України.*

ОСОБЛИВОСТІ АКТИВНИХ КОРИСТУВАЧІВ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ

Дослідження було спрямовано на з'ясування особливостей отримання електронної підтримки українськими громадянами для підвищення їхнього психологічного благополуччя в умовах очікуваного переходу від війни до миру. Основними методологічними конструктами, використаними в роботі, були психологічне благополуччя, онлайн-поведінка, соціально-психологічна підтримка, соціальна ідентифікація.

Під електронною соціально-психологічною підтримкою варто розуміти спільнотну, інформаційну, емоційну та інструментальну підтримку особи, опосередковану використанням електронного пристрою (персонального комп'ютера, смартфона, планшета тощо) та відповідних сервісів (вікі-сайти, блоги, чат-кімнати, форуми, месенджери тощо). Специфічними компонентами такого супроводу є пошук допомоги, психоедукація, самоменеджмент та онлайн-комунікація.

В українських реаліях серед електронних платформ, завдяки яким може забезпечуватися соціально-психологічні інтервенції підтримки, беремо до уваги інформаційні портали (державні та приватні сайти), інтерактивні програми та застосунки (Карманный психолог, Daylio, Медитация для начинающих тощо), онлайн-групи взаємодопомоги у соцмережах (Facebook, Twitter, Instagram тощо), месенджерах (Telegram, Viber, WhatsApp, Facebook Messenger тощо) та онлайн-кімнатах (за типом Skype, Zoom).

Дослідження було організовано на платформі Google-Forms, збір даних тривав з травня по вересень 2020 року. Загальну вибірку склали 116 осіб, переважно чоловіки, середній вік – 35 років, більшістю містяни, що проживають у повних сім'ях, мають середній місячний дохід у діапазоні 16 000–18 000 грн.

Завдяки частотному аналізу даних було виявлено активних, пасивних користувачів та не-користувачів електронної соціально-психологічної підтримки. За показниками психологічного благополуччя вони майже не відрізнялися (діапазон 82-86 % тією чи іншою мірою позитивних відповідей по усіх групах). Однак показники здатності отримувати підтримку та ідентифікуватися з відповідною електронною спільнотою у групі активних користувачів були значно вищими (відповідно, по 87 % тією чи іншою мірою позитивних відповідей), ніж у пасивних користувачів (35 % та 15 %) та не-користувачів (9 % та 0 %).

До групи активних користувачів було віднесено 18 осіб (12 жінок, 6 чоловіків) – віком від 22 до 53 років (в середньому – 33 роки). Рід їхніх занять переважно стосувався психологічної діяльності. Так, 7 осіб вказали, що вони є психологами, ще троє – психотерапевти, двоє поєднували психологію з іншою

роботою (ІТ та фотографія), 2 військовослужбовці, 1 митець, 1 копірайтер, 1 викладач, 1 безробітний. Троє мають науковий ступінь, 15 повну вищу освіту, і тільки в одного респондента у графі «Освіта» вказано «незакінчена вища / середня спеціальна». 8 осіб проживають у Києві, 9 осіб з інших обласних центрів та міст, 1 особа проживає у селі. Проживають переважно з партнерами (7 осіб), з батьками, наодинці, чи зі співмешканцями (по 3 особи), 1 особа вказала, що проживає у великій родині, ще 1 – з дитиною/дітьми. Більшість має місячний дохід у діапазоні 7 000–10 000 грн (9 осіб). Менші доходи (від 3 до 7 тис. грн) має 4 особи, а більші статки на місяць (від 12 до 16 тис. грн) отримують 5 осіб, ще одна особа заробляє понад 20 тис. грн.

Власне активність користувачів щодо отримання соціально-психологічної підтримки електронними засобами ми виявили за особливою композицією відповідей у цьому конструкті (на відміну від не-користувачів та пасивних користувачів).

Так, активні користувачі не зупинялися тільки на називанні гугл-пошуку як інструменту отримання соціально-психологічної підтримки у віртуальному просторі, хоча цей варіант зустрічався у 61 % випадків. Більшість із опитаних називали щонайменше два-три засоби, коли потребують психологічної підтримки у мережі (майже 56 %). Так, часто називалися *Спільноти у соцмережах* (майже 56 %), *Індивідуальні онлайн-консультації / терапія* (50 %), *Вибрані сайти / форуми* (майже 45 %), ще по 33 % респондентів вказали, що користуються *Спільнотами у месенджерах (Viber, Telegram тощо)* та *Відеозустрічами груп підтримки*.

Цікаво, що частота користування вказаними засобами варіювалася від «дуже рідко» до «майже щодня» – по 17 %, окрім відповідей «менше одного разу на місяць» (11 %) та «один раз на місяць» (5 %). Тобто за цим параметром розкид даних є дуже неоднорідним.

Втім, більшу ясність вніс показник тривалості користування електронними засобами для отримання соціально-психологічної підтримки: найчастіше користувачі вказували «30-60 хв.» (33 %) та «більше години» (28 %). Отже, можемо припустити наявність деякої прицільності та концентрованості в отриманні відповідної підтримки.

Залученість до електронного формату отримання психологічної підтримки також виявилася доволі високою. Так, найчастіше респонденти називали декілька типів активності, особливо, від чотирьох до семи (50 %). Найпоширенішими відповідями були *Долучаюся до відеозустрічей* та *Ділюся своїм досвідом* (по 67 %), а також *Тільки читаю інформацію* та *Реагую на дописи (коментарями, вподобайками)* (по 56 %).

Як не дивно, група активних користувачів майже не називала конкретних ресурсів, де вони отримують соціально-психологічну підтримку: тільки 1 особа вказала веб-посилання на довідник з морально-психологічного забезпечення, ще 4 вказали «Google». Це може бути пов'язано із тим, що представники групи орієнтовані на отримання електронної підтримки від тих, з ким насамперед знайомі офлайн.

Загалом, перспективною видається перевірка зв'язків по групі активних користувачів за параметрами психологічного благополуччя, здатності отримати електронну соціально-психологічну підтримку, соціальної ідентифікації з відповідними спільнотами, що заплановано на наступних етапах роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дворник М. С. (2020). Електронна підтримка психологічного благополуччя військовослужбовців: первинний аналіз даних. Проблеми політичної психології, 9(23), 54-71.

2. Kolawole, O. (2019). Psychological impact of online support communities: can human participation in an online health community improve psychological well-being. Retrieved from <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/65018>.

3. White, M., & Dorman, S. M. (2001). Receiving social support online: implications for health education. Health education research, 16(6), 693-707.

*Ю. Д. Доброносова, кандидат філософських наук, доцент
Національний транспортний університет, м. Київ*

МЕДІАДОСВІД І КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЯ: РЕАКТУАЛІЗАЦІЯ ЗВ'ЯЗКУ У ФЕНОМЕНОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Медіамережеві комунікації як важлива складова актуального повсякдення і самореалізації особистості сьогодні впливають на структури життєсвіту, зачіпаючи інтерекзистенціальні засади людського існування. Поява нових форм досвіду у практиках самовираження у горизонті медіарозмаїття спонукає філософію до осмислення викликів цифрової доби. Одним із *актуальних* спрямувань сучасного філософського дискурсу є залучення феноменологічної і філософсько-антропологічної перспектив до осягнення ролі медіадосвіду у кіберсоціалізації. Притаманна людському способу пізнання медіальність увиразнює структуру комунікативного досвіду.

Актуальність її осмислення зумовлена можливостями продуктивного діалогу між різними філософськими дисциплінами. Феноменологічні підходи до структур життєсвіту, посталі у відмінному від сьогоднішнього медіагоризонті, можуть надати нового імпульсу пізнанню медіа і медіальності, без чого годі уявити продуктивне осмислення кіберсоціалізації.

Метою нашого розгляду є реактуалізація ключової ролі медіадосвіду у кіберсоціалізації у феноменологічній перспективі.

Методологічну основу дослідження становить філософія медіа, феноменологічна герменевтика і медіаархеологія, концептуальну основу – підходи феноменології до осмислення структур життєсвіту, засади розуміння медіальності Вілема Флюссера, Дітмара Кампера, Кристофа Вульфа, Іллі Інешева, Лідії Стародубцевої та студії співвідношення можливого і дійсного у конституюванні реальності Дона Айді, Александра Фролова, Михаїла Епштейна. Реактуалізація ключової ролі медіадосвіду у кіберсоціалізації передбачає підхід, означений Вахтангом Кебуладзе як *реконтекстуалізація ідей* або «залучення їх до нових контекстів, розташування їх в інших сенсових горизонтах, наслідок чого їхній сенс докорінно модифікується або вони взагалі набувають цілковито нового сенсу» [2, с. 54]

Застосування феноменологічної перспективи в осмисленні ролі медіадосвіду у кіберсоціалізації дозволяє тематизувати значення нових медіа у конституюванні не однієї реальності, а *динамічної множини реальностей*, котрі можуть співвідноситися по-різному у медіадосвіді особи. Медіамережі як особливий тип соціальної реальності передбачають домінантні практики комунікації і форми активності, специфічні форми переживання власного Я і соціальності. В актуальному медіадосвіді, який часто визначає спрямування кіберсоціалізації, ми маємо справу із переплетінням мережевого та позамережевого існування особи, перебуванням її у своєрідному «міжсвітті» та співіснуванням у її практиках комунікації різних типів раціональності, що є водночас і викликом, і відповіддю на ризики мережевого соціуму. У

результаті вона перебуває ніби у двох реальностях, які взаємодіють, причому одна із них може сприйматися як умовна.

Осмилюючи екзистенціальну специфіку медіадосвіду, філософи сьогодні часто говорять про значення *випрозорювання суб'єктивності в актуальних медіакомунікаціях*. Так Борис Гройс [1] акцентує на *прозорості суб'єкта в Інтернеті*, де він лише згодом отримує технічний захист, що має приховати загальнодоступну таємницю, проте і її можна зламати, у результаті чого суб'єктивність постає як складна технічна конструкція, а сучасні таємниці, котрими володіє особа, не онтологічні, а технологічні. Лідія Стародубцева [3] зазначає, що нові медіа і медіакомунікаційні технології дозволяють перейти від *суспільства дисципліни* (Мішель Фуко) до *суспільства контролю* (Жиль Дельоз) і трансформують сучасний соціум у *прозоре суспільство* (Джанні Ваттімо), котре творить необмежені можливості і вимагає максимальної відкритості особи. Проте дослідниця розглядає новітні медіакомунікаційні та технології і як інструменти творення, і як гальмо випрозорювання приватного.

Отже, медіакомунікація є не просто частиною актуального повсякдення, вона по суті визначає повсякденний досвід, причому *медіа* постають не як інструменти-посередники, а як *середовища, котрі структурують простір досвіду*. Філософ-постфеноменолог Дон Айді [5], міркуючи про те, як технології змінюють структуру життєвого світу, звертає увагу на непомітність медіа у перцептивній взаємодії особи з середовищем, попри те, що інтенційне ставлення до світу є інструментально опосередкованим, а інструмент конститує життєсвіт і саморозуміння людини. Він розглядає герменевтичний і екзистенціальний досвід крізь призму технологічної інтенційності та виділяє в ній три елементи: стосунки втіленості (технологія ніби зростається із тілесністю), герменевтичні стосунки (зчитування та інтерпретування даних з технічних пристроїв) і стосунки інакшості (технологія перетворюється на квазі-Іншого і людина за посередництва її інтерпретує себе, а самі технології стають основою існування особи у середовищах, в тому числі і в медіасередовищах). Більшість із переліченого Айді є медіатехнологічними умовами *випрозорювання приватного у самореалізації*, адже новітні форми мережевої комунікації безпосередньо пов'язані із типом інтенціональності, котрий розвивається із поширенням цифрових пристроїв у повсякденному існуванні та відповідних їм стосунках. Александр Фролов, продовжуючи міркування Айді, пропонує називати їх стосунками доступу: «У повсякденній практиці вони забезпечують доступ до віртуального спілкування і різного ґатунку цифровим контентом (від новин до новинок кіноіндустрії). Людина, не залучена до цифрових технологій, автоматично цей доступ втрачає» [4, с. 26]. Останній момент важливий для розуміння того, як «працює» випрозорювання приватності у медіадосвіді. Стосунки доступу виявляються первинними для опосередкованого пізнання і комунікації у мережевому соціумі, і лише після цього запускаються стосунки втілення, герменевтичні стосунки і стосунки Іншості. Тут і спрацьовують *ціннісні трансформації приватності*, яка постає в медіамережах як

приватність розподілена і розпорошена. З огляду на масштаби поширення цифрових технологій як чинників конституювання життєсвіту можна уявити собі масштаб поширення таких трансформацій у повсякденні медіамережевої комунікації.

Феноменологічна перспектива розгляду кіберсоціалізації увиразнює те, що впливи актуального медіарозмаїття на самореалізацію, ціннісні орієнтації особистості і випрозорювання її приватності стають можливими завдяки ключовій ролі в людському пізнанні уяви. Екзистенціальний смисл медіадосвіду визначається активізацією її потенціалу у *творенні нових можливостей та інтенсифікації переходів між реальним і можливим.* Важко переоцінити вплив уяви на конституювання соціокультурної дійсності, як у вимірі індивідуального уявленого, так і в перспективі соціального уявленого.

Водночас медіарозмаїття сповнене прикмет деградації уяви (Дітмар Кампер), підміни її готовими зразками медіамережевого уявленого в інформаційних міфах, циркуляції численних образів як технічних симуляцій (Кристоф Вульф). Завдяки першопочатковій прозорості і референціальності медіамереж стають можливими і глибинні фейки, і медіаманіпуляції. Усвідомлення взаємодоповнюваності філософії медіа і феноменологічної герменевтики відкриває нові можливості для філософської інтерпретації кіберсоціалізації. Актуальні мережеві медіакомунікації трансформують цінності спілкування, тому приватність починає дедалі частіше сприйматися як опосередкована і розпорошена. Відчуття добробуту та спрямування на самореалізацію і свободу вибору в умовах загроженої приватності, тенденцій до випрозорювання таємниць суб'єкта і дрейфу від довіри до підозри можуть бути також загроженіми. Майбутні дослідження медіадосвіду та ролі в ньому уяви у феноменологічній перспективі відкривають можливості пізнання негативних тенденцій трансформацій співвідношення приватного і публічного в актуальних медіамережевих комунікаціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гройс, Б. (2015). Дефікционалізація фактивного: искусство и литература в интернете. *Логос*, № 4, 1 – 15.
2. Кебуладзе, В. (2020). Феноменологія досвіду. К.: Дух і Літера, 280 с.
3. Стародубцева, Л. (2017). Паноптикон, «прозрачне общество» и новые медиа. *Український соціологічний журнал*, № 1 – 2, 35 – 42.
4. Фролов, А. В. (2019). Феноменологія в цифрову епоху : Обзор проблем. *Философия и общество*, № 1, 18 – 38.
5. Ihde, D. (2003). A Phenomenology of Technics. *Philosophy of technology: the technological condition : an antology*. Ed. by Robert C. Scharff, Vas Dusek. Oxford : Wiley – Blackwell, 507 – 529.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ НА МОЛОДЬ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: ІНІЦІАТИВИ НА МІЖНАРОДНОМУ ТА ДЕРЖАВНОМУ РІВНЯХ

Актуальною є проблема масового інформаційно-психологічного впливу на людину, суспільство, що виникла в умовах запровадження у більшості країн світу карантинних обмежень, пов'язаних з пандемією COVID-19. Генеральний директор ВООЗ Тедрос Адханом Гебрейесус зазначив, що «соціальна ізоляція, страх інфікування і втрати членів сім'ї поглиблюються стресом, викликаним втратою доходів, а нерідко і місця роботи. Дані, що надходять вже вказують на поширення симптомів депресії і тривожних розладів серед населення цілої низки країн».

Діти і підлітки становлять особливу групу ризику, з огляду на несформованість психіки, залежність від дорослих, а в умовах карантину – ще й соціальну ізоляцію, що складно переживається в юному віці. Радзівська О.Г. зазначає, що «інформаційне середовище, що оточує дитину має значний вплив на формування її особистості» (Радзівська, 2019). Серед негативних наслідків виділяють: навмисне поширення дезінформації, заклики до «пошуку крайніх»; нагнітання страху, безвиході, песимістичними прогнозами; прояви агресії тощо. Наразі актуальним є завдання розвинути критичне мислення в учнів та студентів задля кращого протистояння дезінформації, неправдивим новинам, чуткам, «теоріям змови», тощо.

Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію №74/270 «Глобальна солідарність у боротьбі з корона вірусним захворюванням 2019 року (COVID-19)». У Резолюції ООН було зазначено про необхідність усіх зацікавлених сторін спільно працювати на національному, регіональному і глобальному рівнях визнаючи, що пандемія COVID-19 потребує прийняття заходів на основі єдності, солідарності й активного багатостороннього співробітництва. ООН розпочала процес протидії, розгорнувши нову програму – «Ініціативу боротьби з дезінформацією про COVID-19». Ініціатива ґрунтується на науковому підході до проблеми, а також заклику до об'єднання у пошуку рішень для боротьби з дезінформацією (Забара, 2020). ООН співпрацює з численними організаціями громадянського суспільства. Так, у рамках співробітництва ВООЗ і Rakuten Viber було утворено інтерактивний чат-бот, що надає інформацію про COVID-19, у соцмережі Facebook актуальною є група «Covid-19: Центр інформації», де систематично оновлюється інформація від ВООЗ про перебіг пандемії.

На сайті Уряду можна ознайомитися з інформацією про основні засоби профілактики від COVID-19, а також алгоритм дій у разі підозри на коронавірусну хворобу. Також можна пройти онлайн-тест на уточнення наявних або вірогідних симптомів захворювання.

У серпні 2020 р. школам було рекомендовано скористатись інформаційними матеріалами та планом інтерактивного уроку з питань запобігання коронавірусної інфекції COVID-19 на тему «Культура здорового способу життя у нових обставинах». Урок був розроблений ГС «Освіторія» в рамках кампанії «Школо, ми готові», яку реалізує Представництво ЮНІСЕФ в Україні у співпраці з Міністерством освіти і науки України. USAID розробив інформаційні матеріали для навчальних закладів, які розміщені у приміщеннях навчальних закладів. У Міністерстві охорони здоров'я у партнерстві з Інститутом когнітивного моделювання. розробили комікс для школярів, що пояснює необхідність носити маски та користуватись антисептиками під час пандемії COVID-19. Слід відмітити посібник «Освітні практики із запобігання інфодемії, або Як не ізолюватися від правди». Цей проект ініціювали: Академія української преси, Інтерньюз-Україна, посібник був підготовлений в рамках проекту USAID «Медійна програма в Україні». Контент формує навички критичної оцінки медіаповідомлень, розуміння власної ролі у запобіганні інфодемії та відповідальне ставлення щодо поширення «вірусної» інформації. Посібник містить серію моделей занять із біології, громадянської освіти / історії, української мови та сценарій позакласного заходу, в які інтегрована медіаграмотність.

Одним із очікуваних заходів у листопаді є онлайн-змагання проєктів молоді з медіаграмотності ІНФОТОН, які відбудуться за сприяння Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та INSCIENCE. Подія відбудеться у форматі хакатону: за 48 годин команди молоді 13-25 років з допомогою менторів створять власні проєкти у сфері медіаграмотності. Запропоновані теми проєктів: подолання фейків та стереотипів навколо коронавірусної хвороби COVID-19; критичне мислення та усвідомлене споживання інформації; здоров'я та поширення достовірної інформації про здоровий спосіб життя; інформаційна безпека; психічне здоров'я та протидія булінгу тощо.

Студія онлайн-освіти Educational Era (EdEra) пропонує молоді наступні безкоштовні онлайн-курси: «VERY VERIFIED: онлайн-курс з медіаграмотності» (пояснює, як орієнтуватися в інформації та як розпізнавати дезінформацію та пропаганду), «Хейт під час пандемії» (онлайн-курс із протидії мові ворожнечі в інтернеті), «Фактчек: довіряй-перевіряй».

Раптова зупинка звичного життя та обмеження живого спілкування вивела важливість соціальних медіа на перший план. Люди використовують соціальні мережі, щоб бути в курсі останніх подій, отримувати актуальні новини. Альона Романюк та її команда активно спростовує недостовірну інформацію у соцмережі Facebook. «По той бік новин» - це інформаційна кампанія Інституту розвитку регіональної преси, яка спрямована на протидію дезінформації та інформаційним вкидам. «По той бік пандемії» – це волонтерська ініціатива українських журналістів та фактчекерів, які оперативно перевіряють сумнівну інформацію про Covid 19. На сайті зібрано понад 100 перевірених матеріалів про коронавірус, які розподілені на фейки, маніпуляції та правду про пандемію. Користувачі також можуть надіслати

інформацію на перевірку, скориставшись формою на сайті <https://coronafakes.com>

Отже, для того, щоб володіти певним багажем знань, формувати погляди, уявлення, почуття, настрої, оцінки явищ, необхідно для початку отримати інформацію. Недостатня інформація здійснює такий же негативний вплив на свідомість людини, як і надмірна. Отримавши ту чи іншу інформацію, особа інтерпретує її відповідно до власних соціальних установок, позицій, поглядів, переконань. Вищим показником інформованості є наявність навичок і вмінь користуватися отриманою інформацією, правильно інтерпретувати й усвідомлено доносити її.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Радзієвська, О. Г. (2019). Проблеми захисту прав і безпеки дитини в інформаційній сфері: монографія, за заг. ред. В.Г. Пилипчука. К.: Видавничий дім «АртЕк», 238 с.

2. Забара, І.М. (2020). Актуальні питання безпеки і захисту прав людини в інформаційній сфері в умовах карантинних заходів: оцінки, позиція й ініціативи ООН | Захист прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері в сучасних умовах: Матеріали другої науково-практичної конференції. 21 травня 2020 р., м. Київ. / Упоряд. : С.О.Дорогих, В.Ф. Фурашев, В.Г. Пилипчук, О.В. Петришин. – Київ, 376 с.

*О. М. Іваній, кандидат педагогічних наук, доцент
Сумський державний педагогічний університет А.С.Макаренка,
м. Суми*

КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Інтернет настільки глибоко ввійшов у життя сучасного суспільства, що він безпосередньо накладає свій «відбиток» на процес соціалізації особистості. А найбільш динамічною й мінливою соціальною групою цього суспільства є студентство, для якого комп'ютерна, електронна, мобільна та інша інформаційно-комунікаційна техніка сьогодні стала необхідним робочим інструментом, посередником у процесі комунікації, провідником у віртуальну реальність. Віртуальний простір відіграє значну роль у становленні людини як особистості, відбувається перегляд існуючої системи цінностей, життєвих орієнтирів. Придбання нових знань і навичок, практично корисних і застосовуваних у роботі в епоху інформаційного суспільства значно розширює можливості самореалізації і сприяє кар'єрному зростанню.

Сьогодні особливо актуальними стали інформаційні технології дистанційного навчання, які дають змогу реалізувати принцип безперервного навчання, особливо в умовах всесвітньої пандемії та карантину. Ці умови навколишнього середовища та життєдіяльності продукують необхідність студента звикати й адаптуватися до них, а також виробляти додаткові вміння та навички, засвоювати нові зразки поведінки.

Порівняно зі спілкуванням у реальному житті, студенти мають значно більше часу на вивчення питань, розв'язання задач, підготовку творчих завдань, складання відповідей, участь у наукових заходах. Крім цього, в Інтернет-середовищі, не витрачаючи часу на переміщення у просторі й без будь-яких суттєвих матеріальних витрат, студент може спілкуватися з людьми з різних куточків світу. Але ці інтереси можуть носити як соціально корисний, гуманний, нейтральний характер, так і асоціальний і, навіть, антисоціальний (Березан, 2015).

Девіантна й делінквентна поведінка суб'єкта кіберсоціалізації може бути пов'язана передусім із порушенням авторських прав, нетолерантністю до соціокультурних відмінностей, хакерством, кібертероризмом тощо. Сьогодні серед молоді катастрофічних масштабів набувають хепіслепінг – розміщення в Мережі відеороликів із записами реальних сцен насильства, дифамація – відправлення або публікація в кіберпросторі наклепу на жертву та кіберзнущання.

Одним із негативних ефектів кіберсоціалізації може бути Інтернет-адикція (Інтернет-залежність). У найширшому розумінні Інтернет-залежність є нав'язливим бажанням користувача вийти в Мережу та нездатність з неї вийти. Суть патологічної Інтернет-залежності полягає в домінуванні поганого над хорошим, що супроводжується серйозними порушеннями в здатності індивіда функціонувати в реальному світі (Suler, 2004). Людина губиться в

реальному середовищі і стає успішною у віртуальному світі, тому що успішно опановує потоком інформації та направляє її в певному напрямку, але в повсякденному житті вона стає самотньою.

Окрім того доступ до надзвичайного обсягу інформації створює ілюзію всезнання, що врешті знижує цінність процесу пошуку та засвоєння знань самотійно. Студенти не завжди самодисципліновані, свідомі й самотійні.

Тому завданням викладача є використати процес кіберсоціалізації студента на користь його професійної підготовки, скеровувати свою увагу на підвищення рівня його медіаграмотності та медіа-культури. Всупереч поширеній хибній точці зору, дистанційне навчання – це аж ніяк не канікули з онлайн-перекличкою та домашнім завданням. Недостатньо просто кидати студентам посилання на матеріали для самотійного опрацювання у месенджер. Дистанційний формат передбачає наявність усіх притаманних очному навчанню атрибутів, таких як: створення практичних ситуацій під час навчального процесу, групові дискусії, колективне обговорення пройденого матеріалу, живе спілкування тощо. Використовуючи платформи дистанційного навчання, соціальні мережі, форуми та вебінари, студенти повинні проявити себе, самореалізуватися, мати змогу висловлювати свої думки та ідеї, ставити питання, спілкуватися з викладачами та іншими студентами не менш ефективно, ніж в аудиторіях. Іншими уміннями мають стати вміння диференціювати інформацію, забезпечення психологічної стійкості під час взаємодії з різноманітними, часто суперечливими даними та здатність до самотійного обмеження інформаційного споживання. Різноманітність альтернативних способів надання допомоги студентам у навчанні, чіткість організації навчального процесу, творчий підхід викладачів у розробці нових форм оцінювання та навчальної підтримки, а також готовність до впровадження нових технологій забезпечать позитивний вплив на навчальний процес загалом.

Таким чином, знання правил безпеки та поведінки в Інтернеті, алгоритмів роботи пошукових систем, а також етики спілкування студентів у віртуальному просторі є, на нашу думку, першочерговими для входження у віртуальний світ, де викладач виступає в ролі рівноправного партнера. Дистанційне навчання надає здобувачам вищої освіти доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищує ефективність самотійної роботи, дає абсолютно нові можливості для творчого самовираження, знаходження та закріплення різних професійних навичок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березан, В. І. (2015). Використання феномену кіберсоціалізації студентської молоді в підготовці майбутнього соціального педагога. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, № 8(52).
2. Suler, J. (2004). Computer and Cyberspace Addiction. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, №1, 359-363.

*В. Ю. Кононов, студента магістратури
Інституту журналістики КНУ
імені Т. Г. Шевченка, м. Київ*

КОМУНІКАТИВНІ ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЖИВУТЬ З ВІЛ, МЕДИЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕРСОНАЛУ У ЧАСИ ПАНДЕМІЇ

З кожним днем кількість захворювань на COVID-19 невпинно зростає. Нині актуалізувалася потреба комунікативних платформи характеру консультацій по всьому світі. Інформаційно-комунікативні платформи для взаємодії медичних, соціальних працівників та людей, які живуть з ВІЛ, – це новітня сучасна методика комунікації у сфері охорони здоров'я з мінімальною взаємодією та живим соціальним контактом між людьми. Сьогодні існує приблизно 200 комунікативних платформ у мережі інтернет з можливостями соціальних мереж.

Актуальність теми. Питання протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу є одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері охорони здоров'я і соціального розвитку та предметом міжнародних зобов'язань України у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та надання доступної медицини і зниженням ризиків щодо розповсюдження ВІЛ-інфекції. Зокрема щодо досягнення цілей розвитку, проголошених у Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, та виконання Політичної декларації 2011 року Організації Об'єднаних Націй з активізації зусиль для викорінення ВІЛ-інфекції/СНІДу. У зв'язку з розповсюдженням COVID-19, ВІЛ інфіковані люди стають уразливими до зараження COVID-19, оскільки їхній імунітет слабший, ніж у людей, котрі не хворіють на ВІЛ. Для України це питання є актуальним, тому що в Україні станом проживає близько 366 тис. ВІЛ-позитивних громадян (БО «100% життя», 2017).

Метою нашого дослідження є обґрунтування важливості удосконалення комунікативних платформ для людей, які живуть з ВІЛ, медичного та соціального персоналу у часи пандемії та їхньої взаємодії у аспекті соціальних обмежених комунікацій.

Методи дослідження. Для опрацювання теми було використано такі методи: статистичний аналіз, узагальнення, класифікація та опис дослідження.

Теоретичне підґрунтя. Питання інформаційної комунікативної діяльності в державному устрої було порушено Н. Драгомирецькою (Драгомирецька, 2007). Проте матеріалів та наукових робіт на цю тему в контексті діяльності комунікативних платформ для людей, які живуть з ВІЛ, медичного та соціального персоналу у часи пандемії недостатньо.

Нами було опрацьовано матеріали благодійного фонду «100% життя» та їхню комунікативну платформу «100% life», яка діє на території України.

Результати дослідження. Перед нами була поставлена задача проаналізувати важливість комунікативних платформ для людей, які живуть з ВІЛ, медичного та соціального персоналу у часи пандемії.

Наразі для людей, які живуть з ВІЛ, медичного та соціального персоналу є одна комунікативна платформа. Це платформа БО «100 % життя».

Вона функціонує у вільному доступі відповідно до рекомендацій ВООЗ та CDC щодо організації онлайн запису пацієнтів медичних закладів у рамках проєкту «Медична інформаційна система ВІЛ (МІС ВІЛ). З останніх оновлень – модуль «Реєстратура». Додаток функціонує на платформах мобільних додатків у «APPLE SOTRE» на базі операційної системи «IOS» або «PLAY MARKET» відповідно до операційної системи «ANDROID». Також, є можливість отримати доступ на незалежному сайті БО «100% життя».

Відповідно до цього додатку пацієнт може здійснити запис на прийом до лікаря через додаток самостійно за допомогою наступного алгоритму:

- 1) «Встановити мобільний додаток на телефон, завантаживши його в Play Market чи AppStore;
- 2) За допомогою унікального коду, який формує лікар для пацієнта в системі МІС ВІЛ, авторизуватись в додатку;
- 3) В меню мобільного додатку обрати графу «Запис на прийом»;
- 4) В графі «Запис на прийом» обрати «Записатись»;
- 5) Обрати лікувальний заклад, спеціальність лікаря та ПІБ лікаря, до якого пацієнт хоче записатись на прийом;
- 6) Після виконання вищевказаних дій, формується талон запису на прийом, в якому пацієнт обирає послугу, дату та час візиту;
- 7) Після того, як послуга, дата та час обрані, пацієнт підтверджує запис, натиснувши на кнопку «Підтвердити запис», та отримує відповідну нотифікацію;

У такий спосіб пацієнт отримує сформований талон запису на прийом з усією вказаною інформацією. Якщо буде потреба відмінити запис, – це можна зробити, натиснувши кнопку «Відмінити» внизу талону.

Висновки дослідження полягають в тому, що така платформа є одним із засобів, які забезпечують дистанцію та соціальну комунікацію у часи пандемії COVID-19. Додатково це зменшує ризики людей захворіти на коронавірусну інфекцію. Тому такі платформи мають неабияку актуалізацію в інформаційному просторі сьогодні, оскільки є абсолютно безпечними, юридично захищеними та такими, що гарантують безпеку громадян відповідно до чинного законодавства України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Драгомирецька, Н. М. (2007). Комунікативна діяльність в державному управлінні: теоретико-методологічний аспект: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр: 20.00.01 / Драгомирецька Наталя Михалівна ; Нац. акад. держ. упр. при президентові України, 36 с

2. Центр громадського здоров'я МОЗ України. Режим доступу до ресурсу: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/statistika-z-vilsnidu/statistichni-dovidki-pro-vilsnid>.

3. БО «100% життя» (2017). Режим доступу до ресурсу: <https://network.org.ua>.

*О. Л. Коробанова, кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії психології
малих груп та міжгрупових відносин
ІСПП НАПН України, м. Київ*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ОНЛАЙН ГРУПАХ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

З початком пандемії молоді люди почали створювати тематичні групи в інтернеті для обговорення, обміну інформацією про COVID-19 та шляхи захисту, ситуації, яка склалася. За умов небезпеки взаємодії обличчям-до-обличчя та необхідності соціального дистанціювання звичні групи «перетасовуються», розпадаються на контактні мікрогрупи; взаємодія переходить в онлайн.

Для виявлення особливостей онлайн взаємодії порівняно з офлайн взаємодією ми проаналізували чати у месенджері Telegram «Україна онлайн чат», «Коронавірус чат», «Україна в чате» і форум «Епідемія коронавірусу в мире» (назви наведені мовою оригіналу). Зауважимо одразу, що «Коронавірус чат» є міжнародним, мультикультурним та російськомовним, а інші онлайн групи – двомовними і ведуться як українською, так і російською мовами.

Зупинимося на питанні, чи можна вважати онлайн групи групами в соціально-психологічному сенсі? Які ознаки класичної малої і середньої групи є в онлайн групах, і чим вони вирізняються?

Головними ознаками групи є спільні зміст та характер спільної діяльності; цілі та завдання цієї діяльності; певний тип відносин між членами групи; зовнішня та внутрішня організація; прийняті у групі норми і цінності; усвідомлення членами групи своєї належності до неї; наявність «ми-почуття»; наявність групових атрибутів (Корнєв, Коваленко, 1995). Як можна побачити, онлайн групи об'єднані діяльністю з розміщення у стрічці новин на визначену тему, думок і вербальних реакцій щодо них, усвідомленням та спільним переживанням причетності до групи, 75 % розглянутих нами груп мають емблему групи. Також учасники груп здебільшого мають власні аватари та ніки, при цьому між ними відбувається взаємодія в рамках групи, і вони вважають себе спільнотою.

На основі аналізу стрічки вище вказаних груп можна відмітити процеси і практики, що відбуваються в групах: - *означення та підтримання меж* групи та меж окремих учасників (вказівка на те, що тема групи інша; «вам в іншу групу»; або нагадування про вимогу триматися в рамках ввічливості); - *підтримка членів групи* (емоційна: турбота та хвилювання про захворілих; інформаційна (надання порад, наведення посилань, за якими можна отримати корисну інформацію; повідомлення про актуальні новини, відомості про захворювання, лікарські засоби, перебіг карантинних заходів в різних країнах): - *якщо виникає інша актуальна тема, група її підтримує* (наприклад, група «Коронавірус чат», коли почалися протести в Білорусі, виставила на

аватарі групи на знак підтримки протестів прапор Білорусі та гасло «Жыве Беларусь!»); - наявність модератора (виступає в якості лідера, керівника, який слідкує за дотриманням норм та правил групи, захистом від «ботів», яких «банить»); - деякі групи роблять відбір при вступі до групи (наприклад, треба заповнити анкету, і беруть до чату тільки однодумців).

Вказані групи є відкритими, тобто можна як записатися до групи, так і вийти з неї; нема обов'язку переглядати усю стрічку, ніхто не змушує за якоюсь певною регулярністю переглядати чат. Наприклад, у групі «Коронавірус чат» з початку її створення кількість учасників зростала і досягла 1 мільйону осіб зі всього світу, але потім, можливо, внаслідок інформаційного насичення, учасники почали відписуватися, і зараз група нараховує 2100 учасників. Що стосується форуму, переглядати його можуть як зареєстровані учасники, так і не зареєстровані («аноніми»), отже, не існує сталої кількості учасників цієї групи. Учасники груп набувають свій статус, який підтримують активністю, розміщенням цікавих публікацій; значна кількість учасників лише «гортають стрічку» і не претендують на високий статус.

У проведеному нами опитуванні серед студентської молоді учасники зазначали, що, в середньому, присвячують користуванню соцмережами та мобільними застосунками 11,8 годин на тиждень, причому, в 40% з них цей час з початку пандемії збільшився.

В онлайн групах розповсюджений соціально-психологічний феномен деіндивідуалізації, який не набуває надзвичайних ознак «збожеволілого натовпу», втрати учасниками самосвідомості і самоконтролю над своєю поведінкою, порушення моральних норм. Проте, користування ніками, встановлення сторонніх фото або зображень в якості аватару надають можливість учасникам залишатися анонімними, неідентифікованими, і дещо «розв'язують їм руки» щодо онлайн поведінки. Їх публікації можуть бути більш різкими та не послуговуватися загальноприйнятими нормами, містити згадки про не зовсім коректні історії з власного життя, відстоювати полярні точки зору. Учасники можуть виступати героєм іншого віку, статі, професії, з більш привабливою зовнішністю; зокрема, в форумі жінка зізнавалася, що, виступаючи від імені чоловіка, вона почуває себе більш вільно у коментарях. Залишається відкритим питання, що спонукає активних учасників онлайн груп регулярно витратити багато часу на перегляд публікацій та розміщення власних постів, чим детермінована їх поведінка, чи не є вона проявом кіберзалежності.

Отже, в умовах науково-технічного прогресу, з розвитком інтернету, взаємодія частково відбувається онлайн, виникають і існують онлайн групи, яким властива більшість соціально-психологічних ознак групи і в яких, на відміну від реальних груп, розповсюджений феномен деіндивідуалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корнєв, М.Н., Коваленко, А.Б. (1995). Соціальна психологія: Підручник.

*Т. С. Крайнікова, доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
професор кафедри видавничої справи та редагування,
Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка*

*Е. В. Крайніков, кандидат психологічних наук, доцент кафедри
психодіагностики і медичної психології факультету соціології та психології
КНУ імені Тараса Шевченка*

*Т. С. Єжижанська, старший викладач, координатор з навчально-
методичної роботи, Інститут журналістики КНУ ім.Т.Шевченка*

МЕДІАПОВЕДІНКА МОЛОДІЖНОЇ АУДИТОРІЇ НОВИН В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Актуальність дослідження. Пандемія COVID-19 та карантинні заходи трансформували порядок денний ЗМІ, новинний потік. Практично всі повідомлення так чи так пов'язані з тематикою коронавірусу, карантинними обмеженнями. У цій ситуації для новинарів важливо розуміти, як пандемія впливає на аудиторію, зокрема якою є медіаповедінка молодих людей. Адже в кризових умовах актуалізувалося питання про відповідальне поширення інформації, необхідність формувати обізнаність медіаспоживачів, не спричиняючи паніки в суспільстві.

Мета дослідження – з'ясувати поведінкові особливості молодіжної аудиторії новин, сформовані в умовах пандемії COVID-19.

Об'єкт дослідження – молоді споживачі новинного контенту, особи обох статей віком 18–29 років.

Предмет дослідження – зміни читацької активності, інформаційних інтересів, пріоритетних джерел, каналів та форматів інформації, міра довіри до спікерів, наслідки та ефекти споживання новин в молодіжній аудиторії під час пандемії COVID-19.

Методологія дослідження. У процесі вирішення дослідницьких завдань з 24 березня по 05 квітня 2020 р. проведено розвідувальне анкетування «Молоді українці – читачі новин»¹. На запитання гугл-анкети відповіло 364 респонденти віком від 18 до 29 років, що проживають у різних регіонах України. Більшість опитаних навчаються у закладах вищої освіти, працюють в інтелектуальній сфері. Результати анкетування мають якісний характер і висвітлюють тенденції, що існують в молодіжній аудиторії.

Крім того, на ресурсі Google Trends простежена динаміка користувацьких запитів за пошуковим терміном «коронавірус» та «COVID-19».

Для уточнення й порівняння результатів і висновків проаналізовано вторинні дані дослідницьких компаній: Інституту масової інформації (Україна), Фонду «Демократичні ініціативи» (Україна), «Левада-Центр»

---

¹ Молоді українці — читачі новин. — URL: <https://docs.google.com/forms/d/1Wiuk8bnh-6wwApb6YwXWUDU1KI00r8s01x4WQLjEg6qs/viewanalytics>

(Росія), «Reuters Institute» (Велика Британія), «Wissenschaft im Dialog» (Німеччина).

Основні результати. В умовах пандемії COVID-19 медіаповедінка молоді змінилася – стала переважно інстинктивною, що пов'язано з дією стресових чинників. Зміни медіаповедінки виявлені в частотності перегляду новин, обсязі та якості інформаційних запитів, відборі джерел інформації.

Сформований медіями порядок денний, в якому тема коронавірусу стала пріоритетною, зумовив читацький попит саме на цю тему: нею цікавиться 82 % опитаних. Тож в умовах стресу респонденти переформатували власний «порядок денний» – їхні інформаційні інтереси звузилися, сконцентрувавшись на найважливішому в цей момент – виживанні. Помітно актуалізувалася також тематика «твердих новин».

У ситуації нестабільності фобії молодих респондентів зросли: сумарно понад 70 % стверджували, що тривожаться і бояться. Найбільші страхи пов'язані з ризиками для життя й здоров'я, однак є й тривоги, пов'язані з роботою, фінансами, соціальними програмами. Саме такий новинний контент – про коронавірус – політику – економічну ситуацію – соціальні проблеми – переглядають молоді читачі. Крім того, спостерігається зменшення уваги до контенту, що не пов'язаний з поточною ситуацією, – багато з респондентів відійшли від читання «м'яких новин». Загалом, з огляду на особливості реагування респондентів на новини про пандемію, можна виділити різні кластери: «стривожені», «налякані», «заспокоєні», «агресивні», «обережні», «байдужі».

Аларм-реакція на пандемію спонукала багатьох медіаспоживачів звертатися до більшої, ніж зазвичай, кількості інформаційних джерел, втамовуючи інформаційний голод. Водночас певні медіаспоживачі навпаки зменшили контакти з медіями – і звичну кількість джерел, і частотність перегляду новин, що є типовою захисною реакцією, втечею в «зону комфорту». Майже 16 % респондентів продемонстрували байдужість до новин про пандемію; крім того, певні відповіді містили відверту агресію. Усе це свідчить про існування різних шляхів подолання когнітивного дисонансу, що виник між власним досвідом цілком здорових людей і тривожною новинною інформацією, котра надходить до них із різних джерел.

Майже 52 % респондентів задовольняються новинами із свого улюбленого джерела. При цьому молодь шукає новини переважно в соціальних мережах (Telegram, YouTube), на веб-сайтах медій. Текст і відео залишаються її оптимальними форматами, причому короткий, зрозумілий, практично корисний текст – у пріоритеті.

У кризовій ситуації 91 % опитаних підозрює, що справжні масштаби пандемії приховуються, інформація є неповною, а 27 % вважають, що інформацію й не варто розголошувати – краще подавати дозовано, щоб не спричинити паніку. Невизначеність, підозри, тривожність розхитують довіру молодіжної аудиторії до суспільних інститутів. Однак молодь продовжує найбільше довіряти офіційній владі (котру в 2019 р. підтримала на виборах) – знайомим людям (зокрема медикам) – ЗМІ.

З огляду на здобуті результати, новинні медіа повинні передбачати можливі наслідки та ефекти поширення інформації, відповідно корегувати контент-стратегії: забезпечувати якісний та корисний контент, залучати експертів до слова, не інспірувати панічні настрої.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жилавская, И. В. (2013). Медиаобразование молодежи : монография. М. : РИЦ МГГУ им. М. А. Шолохова, 242 с. URL: <https://rucont.ru/efd/231816>
2. Зінчина, О. Б. (2017). Медіасоціалізація сучасної молоді: виклики і відповіді / О. Б. Зінчина // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи, Вип. 39, 332–339. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2017_39_49
3. Селье, Г. (1992). Стресс без дистресса. Рига: Виеда, 112 с.
4. Фестингер, Л. (2018). Теория когнитивного диссонанса [пер. с англ. А. Анистратенко, И. Знаешовой]. М.: Издательство «Э», 256 с.
5. Meier S. (2014). Visuelle Stile. Zur Sozialesemiotik visueller Medienkultur und konvergenter Design-Praxis, 312.
6. Reuters Institute Digital News Report (2019). URL: <http://www.digitalnewsreport.org/>
7. Hütten, F. (2020). Großes Vertrauen in Corona-Forschung. Das Vertrauen in die Forschung ist während. Süddeutsche Zeitung. URL: <https://www.sueddeutsche.de/wissen/pandemie-grosses-vertrauen-in-corona-forschung-1.4891282>

*Б. П. Лазоренко, кандидат філософських наук,
доцент, провідний науковий співробітник
лабораторії соціальної психології особистості
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,
м. Київ, Україна*

РЕІНТЕГРАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ВІЙНИ ТА МИРУ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ВІДЧУЖЕННЯ ТА ПРИСВОЄННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ

Українське суспільство та держава потерпають від російської агресії в умовах гібридних війни та миру. На сході країни продовжується військове протистояння. В результаті декількох ротаций переважна частина боєздатного населення України (і чоловіків і жінок, і військовослужбовців, добровольців і волонтерів) в тій чи іншій мірі набуло військового, в тому числі бойового досвіду, психічного загартування, особистісного зростання. Проте у деякої частини учасників АТО/ООС внаслідок психічного перенавантаження і недостатньої психологічної резильєнтності, життєстійкості виникли посттравматичні розлади, психотравми особистості.

Найбільш небезпечною формою психотравматизації особистості учасників воєнних дій слід вважати внутрішньо особистісний конфлікт ворога і захисника. Гібридність війни та миру суттєво його загострюють. Проведені дослідження в процесі використання реабілітаційного комплексу та соціально психологічного супроводу ветеранів АТО/ООС і волонтерів дозволили визначити основні психологічні механізми формування психотравматизації особистості та її реінтеграції.

Серед механізмів виникнення психотравми зазначено розщеплення і дисоціацію захисних механізмів особистості, які виникають внаслідок її зустрічі з смертельно загрозливими для здоров'я та життя подіями. Внаслідок їх дії відбувається сепарація психологічного опору особистості на власні механізми захисту, уникнення негативних психоемоційних та психосоматичних станів, які ідентифікуються з ворогом, з одного боку, та механізми агресивного їх подолання, знищення, з другого. Внаслідок цього образ ворога інкорпорується в психіці особи і внутрішня особистісна цілісність поляризується. Утворюються дві конфліктні субособистості: ворога і захисника. При цьому субособистість ворога відчужується і проєкується на зовнішнє середовище. Важлива особливість цього процесу полягає в тому, що разом з розщепленням і відчуженням субособистостей відбувається розщеплення і відчуження суб'єктності особи. Суб'єктність внутрішнього ворога набуває власної відчуженої форми, зберігаючи свою дієвість. Оскільки відчужена субособистість за своїм походженням є внутрішньою, а у функціонуванні особистості вона сприймається як чужа, зовнішня, тому вплив субособистості ворога на особу набуває компульсивного характеру. При цьому набутий конфлікт підтримується як внутрішніми флешбеками, так і зовнішніми чинниками, які спрацьовують як тригери його актуалізації.

Неможливість витіснення субособистості ворога у підсвідому сферу психіки компенсується проекцією внутрішнього ворога на зовнішнє соціальне та родинне середовище, що призводить до поширення сформованої внутрішньої конфліктності у спілкування і поведінку особи із відповідними негативними для неї наслідками. Завдяки цьому порушується координація і свідомо регуляція власної поведінки, особа намагається адаптуватись завдяки формуванню «порочного кола» за сценарієм драматичного трикутника С. Карпмана: «ворог – жертва – захисник», в якому конфліктна ситуація позірно вирішується у їхньому компенсаторному опосередкуванні.

Реінтеграція особистості досягається завдяки парадоксальній зміні наміру особи від «позбутись» на «засвоїти» змістовні компоненти субособистості ворога, а саме, сприйняти негативні психоемоційні та психосоматичні стани як власні захисні реакції організму і психіки. Ключовим в такій зміні є присвоєння відчуженої суб'єктності субособистості ворога. Воно відбувається завдяки використанню технологій та механізмів «нормалізації», особистісного переосмислення і переживання власних негативних станів як ціни свого виживання. У засвоєнні цих станів ефективними виявились також тілесно зорієнтовані і дихальні технології.

Критеріями реінтеграції особистості є досягнення внутрішніх станів спокою, рівноваги та позитивні зміни у поведінці, формування нових її моделей. Сформовані моделі закріплюються засобами самопомоги та відповідними тренінговими практиками у групових заняттях. Супровід і підтримка реінтегрованої особистості є необхідними етапами в опрацюванні рецидивів негативних проявів у поведінці, які провокуються соціально-психологічними чинниками гібридної війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смолева, Е. О. (2016). Социальное отчуждение: анализ теоретических подходов В *Вопросы территориального развития*, 4 (34), 1-14. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnoe-otchuzhdenie-analiz-teoreticheskikh-podhodov/viewer>
2. Татенко, В. О. (2017). *Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір : монографія*. Київ: Міленіум, 184 с.

*Найдьорова Л.А., доктор психологічних наук,
заступник директора з наукової роботи ІСПП НАПН України,
член-кореспондент НАПН України,*

КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19: НОВІ ВИКЛИКИ

До визначених раніше ризиків кіберсоціалізації в умовах пандемії COVID-19, оголошеної в березні 2020 Всесвітньою організацією охорони здоров'я, додалися нові виклики. Розуміючи соціалізацію як процес засвоєння дитиною уміння бути психологічно благополучним у цьому світі, жити в добробуті, бути здоровим у фізичному, психічному і соціальному вимірі, з таким же загальним підходом ми розуміємо і кіберсоціалізацію як невід'ємну частину соціалізаційного процесу в умовах цифрової трансформації суспільства. Успішність кіберсоціалізації можна оцінити з точки зору впливу кіберпрактик на здоров'я і розвиток особистості. Оскільки інформація розглядається як простір життя особистості, кіберпростір великою часткою ототожнюється з інформаційним завдяки конвергенції всіх джерел інформації, опосередкованої інститутами медіа і технологіями їхнього забезпечення. Проте неспівпадіння цих понять зумовлено специфічними феноменами кіберпростору, які значно розширюють інформаційний простір, втілюють і осуб'єктнюють інформаційно-технологічні новоутворення. Відповідно і процеси соціалізації та кіберсоціалізації набувають взаємопроникнення і перехрещення.

Аналізуючи інформаційний простір та його новоутворення в часи пандемії варто зазначити, що джерелом новітніх феноменів є саме взаємодія суб'єктів, хоча феномени можуть аналізуватися як окремі новоутворення гібридної суб'єктно-технологічної природи, що дає змогу їх назвати медіапсихологічними феноменами.

Нові феномени кіберпростору створюють і нові ризики кіберсоціалізації в умовах пандемії. Розглянемо чотири феномени: тривожний інформаційний вир, пресищеність медіапотоків, поляризація і консервація негативного спілкування.

1. Феномен тривожного інформаційного виру – це взаємозараження медійної системи тривожними повідомленнями, в яких міститься інформація про загрозу життю. Такого типу повідомлення емоційно насичені, за рахунок цього часто стають «вірусними», швидко тиражуються, оскільки це інформація, що здатна викликати і утримати увагу глядача. Медіа завжди зацікавлені у збільшенні своєї аудиторії, адже від цього залежить оцінка ефективності медіабізнесу. Тому інформація, яка буквально «приковує» глядача до екранів – найкраща для медіа. До такої інформації відносяться конфлікти, скандали, і також будь яка інформація про загрозу життю. Тому в умовах пандемії відбувається медійний бум: чим більше тривожної інформації продукується, тим більше глядачів. Але відбувається також і звикання до негативної інформації як постійного подразника, тому, щоб заволодіти увагою

глядача потрібно давати все більш і більш негативні, шокуючі і вражаючі повідомлення. Так формується інформаційний вир, який сам себе підтримує і поглиблює. Реакції споживачів створюють динамічну самоорганізовану інформаційну структуру, подобу «воронці», в яку затягується інформація, яка стосується вірусу, карантину, рішень влади, наших дій тощо. І медійники інколи в цьому вирі також втрачають долю суб'єктності, бо здається, не можуть не робити певні повідомлення, адже глядач їх очікує. Ми всі в одному тривожному вирі, який нас крутить і пришвидшує, але разом з тим і виснажує. Сильні емоції здатні модифікувати нашу поведінку, сприяють змінам, у цьому їхня еволюційна доцільність. Емоції дають нам енергію для мобілізації. Але надмірні емоції можуть блокувати зміни (нові уміння не формуються), призводити до дезадаптації і паніки, виснажувати, шкодити здоров'ю.

2. Другий феномен – інформаційне пресищення потоками – це виснаження, зумовлене надмірним перебуванням у контакті з медіа. Як будь-яка компенсація інформаційна активність здатна вичерпуватися і втрачати свою тимчасову захисну психологічну функцію. Починає наростати роздратування, яке знаходить масу об'єктів-мішеней: окремі гаджети і технології (або їхня кількість), окремі люди в мережі або ті, з ким поділяється простір у самоізоляції (діти, батьки), окремі задачі (або їхня кількість), окремі види поведінки в інформпросторі (котики, челенджі, обнімашки), окремі свої риси (наприклад, екстраверсія, яка впізнається у потребі бачити людей в повному форматі та ін.).

Будь-який дискомфорт (а роздратування – це індикатор дискомфорту) свідчить про те, що встановлений ритм інформаційної поведінки не відповідає природним ритмам вашої психіки, а значить, ваша поведінка потребує корекції. Якщо свідомо не робити рефлексії, не проводити аналіз і корекцію, психіка буде збільшувати напруження і знайде привід для емоційної розрядки, і пауза буде організована самим організмом за рахунок психосоматики або міжособистісних конфліктних ексцесів. Це стосується і дітей, адже чим менше розвинуто рефлексивні механізми, тим більше рефлексію потрібно отримати від інших – на аутсорсинг (із зони найближчого розвитку, від батьків). Інформаційна поведінка переважно зараз – це екранні практики, які не забезпечують повноформатного спілкування (з просторовими переміщеннями і позиціонуванням, доторками, запахами – усією тілесністю, яку ми слабо усвідомлюємо зазвичай, а зараз сильно депривуємо, накопичуємо величезний дефіцит). Це друга причина дискомфорту від надмірного перебування в інформаційних потоках. Тут психіці теж можна допомогти, організувавши те, що може і не потрібно було в інші часи. Це має бути не просто перерва (вийшов з мережі, посидів на дивані, подивився телевізор чи щось подібне), цього недостатньо. Активізуйте тактильні і кінетичні відчуття. Це може бути будь-який об'єкт в руках, або зміна різних об'єктів. Нюхайте і насолоджуйтеся різними запахами, в кожного дома можна знайти, навіть якщо немає аромамасел чи чогось пахучого. Можна відкрити, чим пахне сира картопля, хліб, родзинки, мило і т.д. Якщо запахи будуть не дуже приємними, це теж не страшно, психіці такий тренажер теж потрібен. Особливістю коронавірусної

хвороби часто є сенсорна депривація внаслідок втрати нюхових відчуттів. Тому потрібно включати фантазію, активізувати спогади про інші місця, переміщення (наприклад звичного шляху на роботу чи в школу), можна згадувати інші місця, де ви добре себе почували. Спогади в деталях мають високий компенсаторний і ресурсний потенціал – як ви були розташовані в просторі, що вас оточувало, які були звуки, які були відчуття на шкірі обличчя, чим були зайняті руки, які були запахи. Ці вправи допомагають психологічно здолати тимчасову сенсорну депривацію в умовах самоізоляції чи під час хвороби.

3. Поляризація – іще один інформаційний феномен, який розгортається нині в соціальних мережах і дистанційних формах навчання і роботи. У часи пандемії з'являються нові приклади групової поляризації, яких у такому масштабі раніше не існувало. Ті, хто перехворіли, і ті, хто іще в зоні ризику заразитися. Ті, хто дотримуються правил карантинних обмежень, і ті, хто протестують. Стосовно інформаційної поведінки також є приводи поляризації. Наприклад, прихильники певних технічних платформ, соцмереж, засобів дистанційного спілкування – і прихильники інших застосунків. І питання не стільки в тому, що якимось технічним рішенням більше пристосовано до певних задач, це функціональні речі. Питання в тому, що є багато засобів з близькими функціями, тобто аналогів (конкурентів), і використовувати всі одночасно не зручно. Люди зараз розділяються на тих, які ідуть на зустріч і гнучко переходять на інші застосунки, або жорстко обмежують своє коло засобів і вимагають, щоб до них пристосовувалися. Така своєрідна саморегуляція, яка подекуди викликає додаткове напруження. Дійсно, всім одночасно користуватися неможливо, слідкувати за всіма оновленнями в багатьох програмах дуже витратно. Тому шлях один – домовлятися. Лише в некерованих групових дискусіях відбувається поляризація – коли люди не послаблюють, а підкріплюють свої протилежні погляди, з якими увійшли в розмову. Тому дискусією в дистанційному форматі потрібно керувати, запроваджуючи правила роботи. Правила працюють лише при наявності санкцій за їхнє порушення. Краще працюють ті правила, в створенні яких брали участь люди, на яких правила розповсюджуються.

4. Консервація негативних емоцій у спілкуванні – це відомий соціально-психологічний феномен, який базується на взаємозараженні, поділенні спільних емоцій, циркуляції емоцій в групі. Зазвичай емоція – це дуже динамічне утворення, навіть такі важкі емоційні стани, як горювання за втратою, не тривають вічно, вони мають свою динаміку проживання, різні фази зміни емоції. Але якщо люди постійно або час від часу заражують емоціями один одного, то ця природна динаміка звільнення від гостро негативної емоції порушується, люди начебто «консервують» свій емоційний стан. У соціальних мережах і інтернет-спілкуванні теж можлива така консервація. Варто проаналізувати своє інформаційне оточення з точки зору того, які емоції викликають у вас ті чи інші групи, чати, спільноти, підписки. З якими емоціями ви входите в спілкування і з 'якими – виходите. Негативні емоції можна переробляти не обов'язково виливаючи їх на інших. Можливо

варто тимчасово обмежити найбільш токсичні кола спілкування, замінивши їх новими, більш ресурсними, які будуть давати психологічну підтримку.

Аналіз інформаційного простору під час пандемії дає підстави стверджувати про наявність потенційно токсичної інформації, дезінформації, інфодемії, зумовленої як інформаційним перевантаженням, так і фейками та цілеспрямованим обманом. Усе це створює особливості інформаційної поведінки, які мають бути осмисленими з точки зору їхнього впливу на кіберсоціалізацію дітей в умовах карантинних обмежень.

Започаткований лабораторією психології масової комунікації та медіаосвіти ІСПП НАПН України діагностично-розвивальний проект «Медіакультура в часи пандемії» спрямовано на виявлення особливостей сприймання підлітками ковіду, в тому числі візуальних образів коронавірусу, виявлення зв'язків із дитячими медіапрактиками та їхніми змінами в умовах дистанційної освіти, а також розроблення розвивальних інноваційних медіапсихологічних технологій, призначених компенсувати потенційний негативний вплив пандемії на соціалізацію дитини і її поточне психологічне благополуччя.

*А. А. Паніван, студентка Інституту журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м.Київ*

ІНТЕРНЕТ-РИЗИКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-МІГРАНТІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Повна цифровізація усіх сфер життя, спричинена пандемією коронавірусу COVID-19, стала єдиним відносно безпечним способом зберегти здоров'я та життя людини. Ключовим моментом є саме відносність безпеки. Нині на повну постало питання безпеки людини у інтернет-просторі, її ментального здоров'я, безпеки даних, кібербулінгу інших інтернет-ризиків. Соціальні комунікації в умовах пандемії стали повністю цифровими, що у свою чергу розмило межу між онлайн та офлайн життям. Людина як ніколи є залежною від власного «кібер-іміджу», тобто легкою ціллю для кібербулінгу, економічних злочинців, маніпуляцій інформацією тощо.

Проаналізувавши контент онлайн-медіа та соціальних мереж України, як основних інформаційно-комунікаційних платформ у реаліях пандемії, виявлено зростання рівня риторики ненависті, конфліктності в українському суспільстві щодо конкретних національностей на підставі належності до відмінної раси. Цьому сприяло і поширення фейкової та маніпулятивної інформації через ЗМІ та соціальні мережі, як засоби поширення інфодемії. Користуючись даними міжнародної організації IFCN (Міжнародної мережі фактчекерів), зокрема спеціально створеної коаліції фактчекерів #CoronaVirusFacts Alliance, можна чітко простежити типи фейків та їхнє походження. Так, за 6 місяців роботи, з січня по червень 2020 року членами коаліції було спростовано 7 тисяч фейків, які мігрували в інформаційних полях від однієї країни до іншої з деякими регіональними відмінностями. Так четвертою хвилею інфодемії стало поширення твердження з акцентом на винуватості у пандемії конкретної раси чи національності, або навпаки, що представники окремих рас чи релігій не хворіють (Скубенко, 2020; World heals organization, 2020).

Крім того, помилкові чутки призводять до поляризації громадської думки з питань, що стосуються COVID-19; провокують риторику ненависті; підвищують ризик конфліктів, насильства і порушень прав людини і ставлять під загрозу довгострокові перспективи зміцнення демократії, прав людини і соціальної згуртованості (World heals organization, 2020)

В Україні інформацію на достовірність щодо пандемії коронавірусу COVID-19 перевіряє аналітична платформа VoxUkraine, за даними якої платформами розповсюдження фейкової інформації в Україні є месенджери Viber, Facebook, Telegram-групи та канали, пов'язані з ними «новинні сайти», а також російський сегмент YouTube (Vox Ukraine, 2020)

Визначення «інфодемія» вперше з'явилося у звіті ВООЗ від 2 лютого 2020 року, це надмірна кількість інформації (онлайнової та офлайнової): і коректної, і фальшивої, що ускладнює людям пошук надійних джерел і

правильних рекомендацій за потреб (World Health Organization, 2020). Такі дії у більшості випадків вчиняються з метою просування приватних групових чи індивідуальних інтересів. У травні 2020 року ООН випустила рекомендації з виявлення і припинення ненависницької риторики, пов'язаної з COVID-19. Цього ж місяця ВООЗ прийняла резолюцію WHA73.1 про боротьбу з COVID-19, у якій закликає зупинити інфодемію спільно «усім зацікавленим сторонам, включаючи платформи засобів масової інформації та соціальних мереж, дослідників і технічних фахівців, здатних до боротьби з інфодемією, лідерів громадянського суспільства, здійснювати співробітництво з системою ООН, державами-членами і одне з одним і продовжувати нарощувати зусилля з поширення достовірної інформації і попередження циркуляції неправдивих даних і дезінформації» (World Health Organization, 2020).

Саме інфодемія як метод нарощування масової істерії щодо пандемії стала причиною кібербулінгу мігрантів в Україні, зокрема і студентів-мігрантів. Користуючись визначенням поданим у ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькування)», де булінг (цькування) – це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого (Закон України, 2019), ми можемо чіткіше зрозуміти правові підстави для захисту студентів від булінгу, проте відкритим питанням є підстави для захисту вже повнолітніх студентів, особливо, іноземцямних. У цій ситуації також необхідно звернутися до ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Провівши опитування серед студентів-мігрантів, не виявлено жодного звертання до державних органів України через булінг, зокрема, і кібербулінг.

Метою стало дослідження інтернет-ризиків для студентів мігрантів в умовах пандемії, зокрема інфодемії як причини, та кібербулінгу як наслідку. *Методами дослідження* було обрано опосередковане опитування (анкетування) 50 іноземних студентів Національного авіаційного університету віком від 17 до 31 року для виявлення факту булінгу та кібербулінгу, а також закономірностей цього процесу. Проаналізовано контент таких соціальних мереж як Facebook, Telegram, Twitter, Instagram, TikTok (профілі, пости та коментарі як індивідуальних користувачів, так і канали ЗМІ), сайти онлайн-ЗМІ, як сам контент на контекст, так і коментарі аудиторії. Питання кібербулінгу досліджують як іноземні сучасні експерти Робін Ковальські, С'юзан Лімбер і Патріція Агатстон. так й українські Ксенія Шиманська, Вікторія Петрук та інші.

Варто зазначити, що результати анкетування не можуть бути на 100% об'єктивними, через недостатню репрезентативність, та можливі «перекладацькі» непорозуміння. Так 96% опитаних студентів стикалися в Україні з булінгом, з них 54% у тому числі із кібербулінгом. Респонденти зі старших курсів ЗВО підтверджують зростання кількості таких проявів саме з початком пандемії (на третину). Агресором у 85 % були особи чоловічої статі,

жертвою агресії у 70% також були чоловіки. Лише 8 % респондентів зверталось за допомогою до адміністрації ЗВО за усною консультацією щодо ситуації, але варто зазначити, агресори кібербулінгу у 92 % випадків не були пов'язані зі власне самим навчальним закладом. Так, найбільш розповсюдженими видами кібербулінгу стали флеймінг, харасмент, обмовляння.

Аналіз контенту соцмереж Facebook, Telegram, Twitter, Instagram, TikTok та онлайн-ЗМІ відбувався за допомогою підрахунку загального числа «інтеракцій» – уподобань, поширень, коментарів під дописами, аналіз контексту контенту на використання сенсів побудованих на стереотипах та упередженнях за етнічною ознакою, з використанням «мови ненависті». Виявлено закономірність у використанні нецензурної лексики коментаторами постів у близько третини, тоді як автори постів хоч і висловлюють погляд у негативній формі, усе ж уникають ненормативної лексики.

Огляд ЗМІ відбувався за територіальним критерієм, так національні ЗМІ у 5 разів рідше поширювали фейкову, маніпулятивну інформацію, на відмінну від регіональних. 35% місцевих онлайн-медіа використовують «мову ненависті» щодо іноземців, зокрема і студентів, у матеріалах щодо пандемії.

Висновки: Поширювачами інфодемії, яка сприяла суттєвому підвищенню кількості випадків булінгу та кібербулінгу щодо студентів-мігрантів, в українському інформаційному полі є месенджери Viber, Facebook, Telegram – групи та канали, пов'язані з ними «новинні сайти», а також російський сегмент YouTube.

Національні ЗМІ у 5 разів рідше поширювали маніпулятивну інформацію порівняно з місцевими медіа. Майже третина оглянутих місцевих ЗМІ використовувала «мову ненависті» щодо іноземців, зокрема і студентів, у матеріалах щодо пандемії.

Половина опитаних за допомогою анкетування респондентів зустрічалася з кібербулінгом, підставою якого ставав етнос постраждалого. Третина опитаних зазначила, що вперше піддалася агресії на цій підставі саме з початком пандемії. Ніхто з агресорів не був покараний.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Скубенко, М (2020). Препарація інфодемії. Український тиждень. Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Pandemic/244804>

2. World Health Organization (2020). Режим доступу: <https://www.who.int/ru/news/item/23-09-2020-managing-the-covid-19-infodemic-promoting>

4. Vox Ukraine (2020). Обережно: фейки. Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/category/proekti/voxcheck-uk/>

5. Закон України (2019). Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>

*Т. І. Пономаренко, аспірантка кафедри політичної психології
та міжнародних відносин; факультету психології
НПУ ім. М. П. Драгоманова, м. Київ*

ВЕБІНАР ЯК ФОРМА НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Наразі, ринок надання навчально-психологічних та психологічних послуг поступово переходить в Інтернет простір. Така тенденція зумовлюється, передусім, активним розвитком інноваційних технологій, а також світовою пандемією. Практичні психологи дедалі частіше не тільки ведуть індивідуальні консультації онлайн (Zoom, Skype та месенджери), а і створюють професійні аканти в соціальних мережах, групи та чати підтримки для клієнтів, організовують вебінари, майстер-класи, тренінги, марафони, психологічні квести та онлайн-конференції, проводять прямі ефіри, записують stories, ведуть YouTube та Telegram канали, тощо. Освітні установи або окремі викладачі створюють свої дистанційні курси, записують відео-лекції, проводять онлайн тренінги, семінари, конференції. Ця світова тенденція вже показала свої позитивні результати і продовжує систематично розвиватися. Але професійна і освітня діяльність в такий спосіб потребує високого рівня розвитку медіакомпетентності особистості (Zelenin, Ponomarenko, 2019).

На сучасному етапі головним завданням закладів вищої освіти є підготовка висококваліфікованих фахівців, що готові працювати в нових умовах інформаційного суспільства. В свою чергу, це зумовлює проблему пошуку нових форм навчання, які передбачають впровадження і ефективного використання інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) в освітній процес. Однією з інформаційно-комунікаційних технологій навчання може вважатися вебінар. Теоретико-методологічні основи використання вебінарів в навчальному процесі вивчалися зарубіжними вченими, такими як: Д. Кеган, Є. Швенке, Х. Фрітч, Р. Гріфін та ін.) і вітчизняними дослідниками (Ю. Богачков, І. Брунець, Д. Дінциз, О. Ігнатенко, М. Морозов, Н. Морзе, В. Осадчий, С. Семеріков, В. Царенко та інші).

Вебінар – це новий формат роботи, який передбачає проведення занять (віртуальних семінарів) у режимі реального часу за допомогою Інтернет технологій, що забезпечують передачу аудіовізуальної інформації (Осадчий, 2010). Навчання може відбуватись у вигляді майстер-класу, тренінгу, лекції, дискусії, практичного заняття, де студенти (або клієнти) мають можливість, в режимі реального часу, задати запитання лектору, уточнити певну інформацію та оволодіти практичними навичками (Keegan, 2005). Висока значущість використання вебінарів в навчальному процесі при підготовці майбутніх психологів полягає в тому, що викладач певної дисципліни може додатково залучати у навчальний процес вузьких спеціалістів в певній темі. Наприклад, організовувати вебінари в рамках курсу «Психотерапія» і залучити онлайн практикуючих психологів, що працюють в тому напрямку, який вивчають студенти (психоаналіз, гештальт підхід, логотерапія чи КПТ). Або в рамках

курсу «Реабілітаційна психологія» запрошувати психологів-реабілітологів з різних сфер (фахівців, які працюють з дітками, з військовими або з переселенцями, тощо).

Майстер-класи онлайн дають студентам глибше зануритися в конкретну тему, отримати практичні знання та готові практики для своєї професійної діяльності; клієнтам така форма роботи зручна тим, що вони можуть познайомитися з психологом, зрозуміти чи підходить їм цей фахівець, чи відповідає він особистісним чи ціннісним орієнтаціям клієнта, а також дозволяє практично пропрацювати конкретне питання. Для ведучого це можливість заявити про себе, прорекламувати свої послуги чи товари, сформувати довіру клієнта до себе як до спеціаліста.

Тренінги онлайн дають можливість учаснику відпрацювати конкретні вміння та навички, удосконалити особисті та професійні якості. Така форма роботи дозволяє студентам отримати реальний досвід професійної діяльності, спробувати себе в якості тренера та напрацювати конкретні навички. Для клієнта це можливість у зручній обстановці, у будь-який час попрацювати над власними питаннями з обраним тренером, який може проживати в іншій країні. Для тренера це можливість розширити свої професійні горизонти, масштабувати свій бізнес, отримати нових клієнтів та підвищити свій дохід.

Таким чином, вебінар – це одна із ІКТ, яка дозволяє не лише подати цікаво інформацію для студентів, а і на власному прикладі навчити майбутніх фахівців працювати в такому форматі в рамках подальшої професійної діяльності. Діяльність в такий спосіб передбачає високий рівень розвитку медіакомпетентності та комунікативної активності особистості, тому перспективи подальших емпіричних досліджень ми вбачаємо у вивченні особливостей комунікативної медіакомпетентності майбутніх психологів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Осадчий, В. В. (2010). Методи, форми та засоби професійної підготовки учителів-тьюторів в умовах дистанційної форми навчання. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, №6, 82–86.

2. Keegan, D. (2005). Virtual classrooms in educational provision: synchronous elearning systems for european institutions. Hagen: Zentrales Institut für Fernstudienforschung, 150 с.

3. Zelenin, V. V., Ponomarenko, T. I. (2019). Media competence as a factor of professional self-realization of a practical psychologist. New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 357-373.

*Д. В. Теленков, аспірант Інституту журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ. ТЕЛЕБАЧЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ.

Від березня 2020 року, коли в Україні оголосили карантин, пов'язаний з пандемією COVID-19, більшість людей перебувала, а дехто і перебуває на домашньому карантині. Така неочікувана зміна звичного життя, обмеження чи неможливість живого спілкування призвела до виведення соціальних комунікацій на перший план.

Природа людини влаштована таким чином, що саме в моменти найбільших потрясінь вона усвідомлює, що потреба бути онлайн та володіти інформацією є актуальною як ніколи. Це стосується, як соціальних мереж, так і традиційних ЗМІ, зокрема, телебачення.

Такі інструменти комунікації – це не лише гарний спосіб перебувати у вирі подій, але й доволі потужний засіб, взаємодії державних органів влади з громадськістю. Використання соціальних мереж для донесення інформації до громадян, приміром, запис роликів, які згодом ретранслюються і в телевізійних новинах або ток-шоу – це, швидше, вимога часу, особливо у період пандемії.

Водночас, на тлі пандемії зростає попит на інформацію та відбувається розшарування аудиторії ЗМІ за віком. Це один із висновків всеукраїнського опитування громадської думки, проведеного на замовлення ГО «Детектор медіа» фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно із соціологічною службою Центру Разумкова. Результати дослідження презентували 29 вересня. Згідно з ними, центральні українські телеканали залишаються найбільш популярним джерелом інформації – їх дивляться 75% респондентів. Водночас на друге місце вирвалися соціальні мережі – їхня частка зростає з 24% (за опитуванням КМІСу та «Детектора медіа») у 2019 до 44% у 2020 (Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2020)

Крім цього, з запровадженням карантину, навесні, рекламодавці почали скорочувати свою присутність у медіа, зокрема на телебаченні. Катастрофічна ситуація склалась у регіонах, де на ТБ залишилося 5-10% рекламних бюджетів. Але й на загальнонаціональному рівні активність знизилась: рекламодавці зміщували частину кампаній на травень-червень, брали паузу. У відповідь на це одразу після запровадження карантину телевізійні сейлз-хаузи запропонували бонусне стимулювання, яке дозволило втримати рівень заповнюваності рекламою на найбільших телеканалах (Данькова, 2020).

Що ж до самих телевізійних програм, зокрема, телевізійних новин, тут канали почали змінювати верстку, більше схилившись до таких ефірних структурно-композиційних і технічних й технологічних прийомів:

- *усне повідомлення (студія)*, коли ведучий в студії начитує текст без відео;

- *life, no comments* – відео з інтершумом – жива картинка без коментарів ведучого чи журналіста;

- *БЗ (без звуку)* – ведучий в студії начитує текст (підводку) з відео супроводом, часто – на основі архівного відео;

- *використання документальних кадрів* – прийом, який підсилює аналітичний і історичний аспекти. Він використовується, як правило, у аналітичних або бекграундових сюжетах;

- *включення по Skype, ZOOM* – вихід в ефір в реальному часі – прийом, пов'язаний з інтернет-технологією, завдяки якій можна включити гостя чи журналіста в прямий ефір або зробити запис інтерв'ю, не виїжджаючи на зйомку;

- *полі-вікна* – комп'ютерна технологія – певні рамки за-для показу одночасного виходу в ефір кількох осіб;

- *віртуальна студія* – зйомка на так званому Рірі – задньому екрані з однокольоровим фоном, це прийом, де впливають тексти, малюнки, люди, голограми тощо;

- *комп'ютерна графіка* – підсилення аудіовізуального ефекту, тобто малюнки, таблиці, діаграми, фото, титри тощо;

- *графіка* – малюнки, титри, таблиці та інші спецефекти на екрані;

- *вікна, що спливають*, тобто елемент комп'ютерної графіки, коли в окремій рамці на екрані з'являється, окрім ведучого, інша людина чи відео.

У **висновку**, як бачимо, головними принципами комунікацій нового часу є швидкість, ефективність і гнучкість. Через пандемією COVID-19, робота на телебаченні (приміром, виїзд на зйомку) замінюється на включення по Skype або ZOOM. Відповіді чиновників на запити від ЗМІ, на які за законом виділяється до двох тижнів, – йдуть ледь не онлайн, завдячуючи як соцмережам, так і ретрансляції цієї інформації у традиційних ЗМІ.

Незважаючи на всі труднощі та перепони, пов'язані з карантинном, розвиток мас-медіа, зростаючі вимоги та очікування глядачів на швидше отримання інформації, дають право називати 2020 рік лакмусовим папірцем для комунікацій і рекламної галузі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» (2020). Медіавподобання громадян в умовах пандемії змінюються. Режим доступу: <https://detector.media/rinok/article/176062/2020-04-02-reklamni-rinok-u-chasi-pandemii-shcho-vidbuvaetsya-na-tb/>

2. Данькова, Н. (2020). Рекламний ринок у часи пандемії: що відбувається на ТБ? Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/mediavpodobannya-gromadyan-v-umovakh-pandemii-zminyuyutsya>

*Т. М. Титаренко, доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник
лабораторії соціальної психології особистості Інституту
соціальної та політичної психології НАПН України.*

ІНСТРУМЕНТИ ОПТИМІЗАЦІЇ ТРАВМОЧУТЛИВОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

Серед психологічних проблем сучасного суспільства чи не найгострішою є пошук можливостей оптимізації соціально-психологічного супроводу різних категорій населення країни. Психосоціальна підтримка та допомога виступає основним ресурсом збереження цілісності особистості, відновлення її психологічного здоров'я, сприяє подоланню депресії і тривоги.

В основу роботи покладено узагальнення та концептуалізацію результатів дослідження колективом лабораторії соціальної психології особистості Інституту соціального та політичної психології НАПН України технологій збереження і відновлення психологічного здоров'я різних категорій населення, що постраждали внаслідок воєнних дій.

Соціально-психологічний супровід ми розглядаємо як вагому складову процесу відновлення і підтримання психологічного здоров'я особистості, її здатності відчувати психологічне благополуччя. Спосіб контактування з постраждалим і контекст, в якому здійснюється вплив, мають вирішальне значення для полегшення реінтеграції у соціум. Психологічний супровід є ресурсом відновлення людини, спрямовуючись насамперед на її продуктивну взаємодію з близьким і віддаленим оточенням: родичами, сусідами, друзями, колегами, членами територіальних, релігійних та інших спільнот.

Розглянемо інструменти травмочутливого соціально-психологічного супроводу, що сприяє реінтеграції постраждалої людини у соціум. Ефективними є інтенсивні комунікативні практики взаємодії та підтримки, а також фасилітація само- та взаємодопомоги. За відсутності можливостей оперативного звернення до спеціаліста, можна використовувати віртуальні і заочні індивідуальні консультації з використанням таких засобів зв'язку як телефон, скайп, вайбер, електронна пошта, месенджери (Титаренко, 2018).

Сучасні персональні мобільні пристрої (смартфони, планшети) потенційно мають неабиякі можливості використання для забезпечення травмочутливого супроводу. Спеціальні додатки (applications) забезпечують спрямований інформаційний вплив, допомагають самодіагностиці складних емоційних станів, сприяють зменшенню деструктивної поведінки.

Показали свою ефективність медійні способи підтримання самоефективності учасників бойових дій, членів їхніх сімей, внутрішньо переміщених осіб. Завдяки перегляду і подальшому обговоренню рекомендованих спеціалістом фільмів, відеосюжетів, організованих методами плейбек-театру імпровізованих інсценізацій травматичного досвіду відбувається переосмислення травматичних подій, інтеграція пережитого відновлення життєвої неперервності. Плейбек-театр стимулює глядачів

створювати авторські наративи, короткі оповіді про певні події, які втілюються акторами у сценічному дійстві. Під час вистави автор наративу відсторонюється від болючих спогадів, бачить пережите у іншому ракурсі, знаходить нові зв'язки між причинами і наслідками. Комплексна дія перформансу, включаючи спільні переживання всіх учасників, сприяє відновленню особистісної цілісності та безперервності, посилює потребово-мотиваційні ресурси як джерело самозмін; підвищує здатність до реінтеграції.

Інструментами супроводу є мультидисциплінарні заходи, що забезпечують взаємодію спільнот між собою, їхню готовність до надання підтримки своїм членам, активність у залученні особистості до спільнотного життя з метою покращення її психологічного здоров'я та суб'єктивного благополуччя.

Ефективність соціально-психологічного супроводу забезпечується наступними векторами специфічної супроводжувальної взаємодії агента та реципієнта: спрямованістю на пряму, безпосередню допомогу людині, що забезпечує її відновлення після травматизації; спрямованістю на опосередковану допомогу через активізацію роботи спільнот, в які включена людина, що створює потенційне середовище конструктивних особистісних трансформацій; спрямованістю на соціальні мережі, реальні і віртуальні, з подальшим впливом на їхню розгалуженість, глибину та інтенсивність контактів, що підживлює комунікативні ресурси особистості.

Базисний стратегічний напрям роботи супроводжувальної команди, як показали наші дослідження, має бути зорієнтованим на відновлення здатності людини самостійно і відповідально ставитися до власного життя, до можливостей самореалізації, до проектування майбутнього. Щоб досягти мети, соціально-психологічний супровід передбачає заохочення людини до співробітництва, до розширення комунікативної активності. Надалі людина починає усвідомлювати ресурсність підтримки, яку надають певні групи і спільноти, вчиться довіряти свої проблеми близькому оточенню, звертатися за допомогою до спеціалістів та волонтерів. Наступним кроком стає все більш компетентна взаємопідтримка, що сприяє розвитку стресостійкості, ініціативності, формування нового ставлення до травми як до ресурсу, навичок конструктивного подолання складних життєвих ситуацій (Титаренко, 2019, с.32-34).

У роботі з внутрішньо переміщеними особами успішно апробувалася також стратегія розвитку психологічної стійкості і пружності та стратегія відновлення життєвої неперервності, що сприяють опрацюванню травматичних переживань, інтеграції набутого досвіду за умови готовності до взаємодії та сприятливих життєвих обставин (Титаренко, 2019, с. 47–48).

Не меншу значущість мають також стратегії самостійного забезпечення соціально-психологічного супроводу, спрямовані на створення і підтримку діяльності спільноти, яка має продовжувати конструктивну взаємодію і після завершення розробленої спеціалістами програми реадaptaції ветеранів і внутрішньо переміщених осіб. Йдеться про постпрограмний етап супроводу спільноти для взаємодопомоги, активізації суб'єктності учасників, сприяння

особистісній самореалізації (Титаренко, 2019, с. 84–87).

Найбільш ефективною стратегією супроводжувальної взаємодії агентів супроводу з реципієнтами, що постраждали внаслідок воєнних дій, за свідченням учасників тренінгів і консультативних індивідуальних сесій, є спільні переінтерпретації найтяжчих життєвих випробувань у літературній, образотворчій, театралізованій формах (казки, оповідання, вірші, пости і коментарі у соціальних мережах, драматизації, малюнки, інсталяції тощо). Саме ця стратегія у різних її формах допомагає людині змінити своє попереднє, інколи цілком трагічне ставлення до пережитого і побачити нові, оптимістичні, життєствердні аспекти набутого досвіду.

У супроводжувальній взаємодії вагомою є також стратегія апробації більш конструктивних способів взаємодії з сімейним, дружнім, професійним оточенням, з побратимами, односельцями, знайомими з соціальних мереж. Після обговорення широкого спектру способів встановлення і збереження контактів, вирішення конфліктів під час консультацій, групових дискусій відбувається подальша апробація набутих навичок у реальному житті, що інколи вимагає від людини переформатування стосунків.

Учасники супроводжувальної взаємодії наголошують також на значенні стратегії розвитку толерантності до невизначеності, що передбачає поглиблення індивідуальної відповідальності за все, що відбувається, зміну ставлення до причин і наслідків певних подій, зростання готовності вчитися на власних помилках.

Висновки. Інструментами травмочутливого соціально-психологічного супроводу є 1) практики групової взаємодії, взаємодопомоги та підтримки реципієнтів і агентів супроводу; 2) практики само- та взаємодопомоги, що передбачають дозовані супроводжувальні консультації спеціаліста; 3) спеціально організовані за допомогою персональних мобільних пристроїв дозовані впливи (інформаційний, діагностичний, коригувальний, підтримувальний); 4) використання рекомендованих спеціалістами книг, фільмів, відеосюжетів, організованих методами плейбек-театру імпровізованих наративізацій та подальших інсценізацій.

Серед стратегій соціально-психологічного супроводу показали свою дієвість стратегія переінтерпретацій життєвих випробувань; стратегія апробації більш конструктивних способів взаємодії з оточенням; стратегія розвитку толерантності до невизначеності; стратегія активізації життєстійкості; стратегія подолання відчуження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Титаренко, Т. М. (Ред.) (2019). Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 220 с.

2. Титаренко, Т. М. (2018). Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 160 с.

*К. В. Тітова, здобувач наукового ступеня
кандидата психологічних наук Інституту
соціальної та політичної психології НАПН України*
*В. В. Савінов, молодший науковий співробітник
Інституту соціальної та політичної
психології НАПН України, м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО СТРАХУ СМЕРТІ У НАДЗВИЧАЙНІЙ СИТУАЦІЇ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ

Питання смерті в ситуації пандемії коронавірусної хвороби COVID-19 постає, мабуть, найпершим, оскільки першопричиною всіх проблем стала хвороба з підвищеним ризиком втрати життя та відповідно, високою смертністю, порівняно зі звичайними періодами. Звісно, якійсь кількості людей вдається, як і завжди, користуватись захисними механізмами раціоналізації, заперечення, витіснення смерті зі своєї свідомості. Але у більшості вона таки дісталася найближчої, буденної реальності.

Зараз ми відчуваємо «дихання» смерті у ризику захворіти та померти самому, жаху втратити близьких людей, спостерігаючи сумну статистику смертності від коронавірусу, присутності в інформаційному полі могил, кладовищ, похоронних ритуалів, залякувань від представників влади, коли вони займаються підготовленням заздалегідь місць для поховання, збій усталеного алгоритму дій медичних працівників та їхні тяжкі переживання у зв'язку з безпомічністю, даремністю зусиль лікарів і щоденними смертними випадками, необхідністю супроводжувати термінальних хворих тощо.

З психологічної точки зору такий смертельний виклик надзвичайної ситуації, пов'язаної з пандемією COVID-19, несе з собою нову життєву ситуацію особистості з комплексом стрес-факторів для багатьох людей, втратою почуття безпеки. Нова життєва ситуація викликає великий спектр емоцій та почуттів, передусім негативних, серед яких, звісно, є страх смерті, який залежно від індивідуальних відмінностей, актуалізується з різною інтенсивністю (від переляку до жаху), тривалістю (від миттєвого до хронічного), у різних формах (реальний, невротичний) тощо.

Загалом емоція страху з'являється як інстинктивна реакція самозбереження у відповідь на конкретні загрози (зараження, хвороба, смерть) чи сигнали про неї (у ЗМІ, свідченнях, чутках тощо), але страх смерті також може виникати як сутнісний, екзистенційний, який торкається ціннісних аспектів життя особистості, викликається їх актуалізацією. У психологічному вимірі екзистенційний страх смерті, як і будь-який екзистенційний страх, є не просто емоцією чи почуттям страху чи тривоги, а комплексною особистісною реакцією у кризовій, межовій ситуації.

Якщо спиратись на теорію І. Ялома, особистість зустрічається зі смертю як з «даністю існування», тобто з тим, що є невідворотним, нездоланим, одвічним супутником життя (Ялом, 2012, с. 7). При цьому, звісно, постійні «зустрічі» зі смертю не можна вважати здоровою ситуацією і навряд люди

постійно про неї пам'ятають, саме тому латинський вираз «memento mori» став крилатим, щоб нагадувати нам про це. Але зараз про смерть нам нагадує вже не лише ця фраза, а цілковита тотальна реальність, в усіх модусах свого існування.

Важливою психологічною проблемою і викликом для психологів в цей час є встановлення, з чого складається «один великий страх» (Титаренко, 2010, с. 257) смерті, що дасть змогу зорієнтуватися в актуальних специфічних емоційних проблемах і потребах особистості в життєвій ситуації пандемії, краще зрозуміти особистість, аби планувати кваліфіковану психологічну допомогу чи соціально-психологічний супровід.

Отже, яким чином особистість реагує на всі ці зустрічі зі смертю?

Згідно результатів дослідження К. В. Мирончак, ситуації зіткнення зі смертю впливають на організацію життєвого досвіду особистості за трьома типами, моделями: «зміщення центру», «локалізація» та «захист» (Мирончак, 2016). У кожній з цих моделей можуть бути особистісні переживання і думки як на деструктивному, так і на конструктивному полюсах. Дійсно, «усвідомлення смерті може послугувати позитивним імпульсом, надсильним катализатором життєвих змін» (Ялом, 2012, с. 43). Тож пропонуємо згрупувати актуальні страхи відповідно до цих типів організації життєвого досвіду особистості.

Перша модель – «зміщення центру» (там само, с. 141) означає переключення особистості на інші цінності, друге «народження» себе, що відбувається не лише у думках, а й у спрямованості та реальних діях. Особистість знаходить нове смислове ядро, інший центр самоорганізації. Індивідуальні *деструктивні переживання* зіткнення зі смертю в ситуації пандемії є наступними: людина втрачає здатність жити, будь-яке заняття, спілкування, подія не мають сенсу або не співрозмірні смерті, вони не можуть знівелювати втрату. Людина стає дратівливою, агресивною, не бажає сприймати дійсність навколо неї, перекладає відповідальність на інших, в тому числі на вищі сили, які її «підставили», на владу, яка діє занадто слабо (чи сильно), вважає себе нещасним створінням, яке обібрали, світ навкруги тускніє, оточуючи «всі злодії». Індивідуальні *конструктивні переживання*: те, що було важливим, зникло або посіло другорядного місця. На перший план виходять речі, що набули першого, найважливішого значення. Наприклад, такий сильний поштовх може спонукати до творчості; до прямої, невідкладної реалізації, «реанімації» мрій; відхід від стереотипів, формалізації стосунків. Навпаки, вони вивільняються, поглиблюються; визнання власної суб'єктності і суб'єктності інших; насолода від унікальності існування всього живого, що раніше сприймалося лише як звичайна об'єктивна дійсність.

Модель «локалізації» (Мирончак, 2016, с. 145) смерті описує процес, коли особистість ідентифікується з тими, хто зустрівся зі смертю безпосередньо. Тоді починається раціональний пошук рішень, як самому захиститись і що змінити у собі, аби не повторити досвіду інших. Людина переглядає окремі сфери, які мають змінитися після зустрічі зі смертю. Індивідуальні *деструктивні переживання* полягатимуть, наприклад у таких явищах, як:

штучне переміщення в страхітливій ситуації, які можуть давати людині відчуття власного існування, його непорушності. «Справді комусь зараз погано, але не мені, я можу щось вдіяти». На відміну від інших, люди з обмеженими можливостями пересування, які знаходяться в постійній ізоляції, відчують деяке полегшення, адже зараз усі (найздоровіші) в такому стані». Начебто через такий спосіб прокладається «місточок» розуміння інших, але ж він тимчасовий. Індивідуальні *конструктивні переживання* зіткнення зі смертю в такому форматі може активувати людей до обачнішої поведінки, поваги до хворих, створення заходів допомоги людям, що страждають від недуги, або лікарям, які наражають себе на небезпеку, волонтерство у виготовленні захисних масок тощо.

Модель «захисту» (Мирончак, 2016, с. 149) розкриває бажання особистості не змінюватись, а максимально утриматись в рамках попереднього, звичного досвіду. Для таких людей характерна стратегія уникнення та заперечення (там само, с. 151) будь-якої інформації про смерть. Індивідуальні *деструктивні переживання* полягатимуть в тому, що люди можуть заперечувати небезпеку, применшувати ступінь її загрози, поводитись легковажно, мати ілюзію безпеки, називати всі карантинні заходи «всесвітньою змовою» або навіть, крайня позиція, порушувати всі ці правила, навіть демонстративно. Індивідуальні *конструктивні переживання* наштовхують на думки, що звісно, така ситуація може бути вкрай небезпечною, якщо не підтримувати всі заходи безпеки. Але у випадку потужного впливу настанов влади та всіх інших інформаційних потоків, зберегти власний спокій та відстороненість, навіть порушуючи деякі норми захисту, є кориснішим за суцільний жах, суспільну паніку та дезорієнтацію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ялом, И. (2012). Вглядываясь в солнце: Жизнь без страха смерти (пер. с англ. А. Петренко). Москва: Эксмо, 352 с.
2. Титаренко, Т. М. (2010). Испытание кризисом: Одиссея преодоления. Изд. 2-е, испр. Москва: Когито-Центр, 304 с.
3. Мирончак, К. В. (2016). Страх смерті як спосіб організації життєвого досвіду особистості в культурних традиціях України та Китаю : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Київ: ІСПП НАПН України, 204 с.

*А. О. Удовенко, студентка 2 курсу магістратури
Інституту журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ВИСВІТЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКИХ ПРОФСПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

У 2019 році весь світ, не за своїм бажанням, перейшов в нову комунікаційну епоху – цифрову. Поштовхом до цього стала пандемія коронавірусної хвороби. COVID-19 спричинив зміни в економіці, в політиці, він торкнувся життя громадян усіх країн світу.

11 лютого 2020 року Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) оголосила коронавірус – пандемією.

У березні 2020 року голова Всесвітньої організації охорони здоров'я Тедрос Аданом Гебрейесус зазначив: «Це не просто криза охорони здоров'я, це криза, яка торкнеться кожного сектору – тому кожен сектор і кожна людина повинні бути залучені в боротьбу».

Гендиректор ВООЗ закликав країни розробити стратегію щодо запобігання поширенню інфекції (Українська правда, 2020)

Ця заява Гебрейесуса спричинила прийняття більшістю країн обмежувальних заходів, таких як: введення комендантської години, заборона на в'їзд в країну, режим надзвичайної ситуації в області охорони здоров'я, закриття місць громадського користування і введення карантину.

Такі обмеження спочатку спричинили колапс. Перестали працювати всі місця, де можливі скупчення людей, у тому числі - університети. Студентів терміново почали переводити на дистанційну форму навчання.

Як пише В. Ф. Цвих «Усе більш рішуче вони (профспілки) долають свою вузькість, обмеженість й егоїстичність, розширюючи сферу своєї діяльності як організації громадського суспільства. Тепер профспілки діють і поза своєю економічною функцією як багатofункціональна суспільна організація, яка виражає загальногромадянські, соціетальні інтереси, надаючи підтримку нечленам профспілок і соціальним категоріям громадян, які не належать до найманих працівників ..., солідаризуючись у захисті їх інтересів, допомагаючи їм у створенні власних громадських організацій або підтримуючи вже створені ними організації та об'єднання» (Цвих, 2020).

Якщо В. Ф. Цвих писав про рішуче подолання профспілками своєї вузькості у теоретичному розумінні, то студентські профспілкові організації у 2020 році зіткнулися із розумінням, що потрібно трансформувати форму своєї діяльності із очної у цифрову, тобто також боротися із своєю «вузькістю», але вже у форматі роботи.

Змінами в умовах праці та зайнятості в умовах глобальної цифрової трансформації займалися Панькова О.В.; Іщенко О.В.; Касперович О.Ю. та інші, що дозволяє нам говорити про актуальність та наукову значимість даного питання.

Для кращого розуміння суті зазначеної проблеми, слід дати визначення терміну «професійна спілка».

Відповідно до Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» професійна спілка (профспілка) – добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання). Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», визначив, що метою професійної спілки є представництво, здійснення та захист трудових, соціально-демократичних прав та інтересів членів профспілки, й окреслив правове поле, місце, роль та функції профспілок у суспільстві й державі. Значно розширив їх права, підвищив відповідальність за свої дії (Закон України, 1999)

У Статуті профспілки працівників освіти і науки України прописано, що Профспілка працівників освіти і науки України – всеукраїнська добровільна неприбуткова громадська організація, яка об'єднує на добровільних засадах без обмеження через походження, соціальний і майновий стан, громадянство, расову та національну приналежність, стать, мову, політичні погляди, релігійні переконання, рід і характер занять, місце проживання осіб, які працюють в установах і закладах, органах управління, підприємствах, організаціях галузі освіти, осіб, які навчаються у вищих або професійно-технічних закладах освіти (студентів, учнів, аспірантів, докторантів та ін.), незалежно від форм власності та видів господарювання, фізичних осіб, які займаються індивідуальною педагогічною та іншою діяльністю, осіб, які звільнилися з посад в установах і закладах освіти у зв'язку з виходом на пенсію або, які тимчасово не працюють та які визнають цей Статут (Статут профспілки працівників освіти і науки України, 2020)

Відповідно до пункту 42.1, у вищих навчальних закладах I-IV рівня акредитації та професійно-технічних навчальних закладах може створюватися об'єднана профспілкова організація (працівників, студентів, аспірантів, докторантів, учнів) або окремі: первинна профспілкова організація працівників та первинна профспілкова організація студентів, аспірантів, докторантів, (учнів) тощо.

У кожному університеті України студентське профбюро саме обирає коло своєї діяльності, виходячи зі своїх функцій. Але загальними для всіх залишаються функції студентського профбюро, як представника та захисника прав студентів. Як приклад, студентське профбюро Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, яке, окрім представлення та захисту прав студентів, займається ще й оформленням пільгових проїзних квитків, оформленням матеріальної допомоги та премій, контролем та встановленням нарахування стипендій та встановленням оплати за проживання в гуртожитках, наданням пільгового відпочинку та оформленням міжнародного студентського квитка ISIC.

Діяльність профбюро Інституту журналістики регламентується Конституцією України, Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», законодавством України, Статутом профспілки,

Положенням про ППО КНУ імені Тараса Шевченка та рішеннями профспілкових органів.

Якщо раніше, студентське профбюро традиційно організовувало квест для першокурсників, збір одягу для бездомних та інші соціальні акції, то із запровадженням карантину – усі події перейшли в онлайн-формат.

Це ж стосується й оформлення проїзних. Тепер немає звичних проїзних, але є студентський Е-квиток, який є аналогічним Е-квитком, тільки з пільговим проїздом, який дає можливість отримати знижку для студентів у розмірі 50% на оплату проїзду. Його в онлайн-режимі допомогло закупити та оформити профбюро.

Після початку коронавірусу, усі засідання студентського профбюро почали проходити через онлайн-конференції. Це допомагає не втратити зв'язок, ні з профактивом, ні з членами профбюро.

Загалом, коронавірус дав поштовх та розуміння, що зараз є багато інструментів, через які можна комунікувати один з одним. Пандемія - це не вирок, це лише ще одна перепона, яка представляє нам нові можливості для своєї діяльності, що і показало оперативне переформатування роботи студентської профспілки Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українська правда (2020). ВООЗ оголосила пандемію у зв'язку з коронавірусом. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/11/7243253/>
2. Цвих, В. (2020). Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика. К., 158.
3. Закон України (1999). «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року// Відомості Верховної Ради України. – 1999.
4. Статут профспілки працівників освіти і науки України (2020). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Режим доступу: <http://www.prof.univ.kiev.ua/prof/2011-06-14-16-17-19/5-2011-02-15-20-57-17/72-2011-02-15-21-30-29.html>

*В. В. Філоненко, студентка Інституту журналістики
Київського національного університету
імені Т.Г. Шевченка, м. Київ*

ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

З окупацією Криму навесні 2014 року й початком Антитерористичної операції на українському Донбасі у медійників з'явився новий виклик – навчитися відповідно висвітлювати ці події і життя суспільства, зокрема й учасників бойових дій. Проте зі спалахом коронавірусної інфекції COVID-19 у світі вектор роботи ЗМІ дещо змінився, а захисникам стало значно важче боронити Україну – крім видимого противника з'явився невидимий ворог.

Поки всі стежать за поширенням коронавірусної інфекції COVID-19 в Україні та світі, інші новини нібито відійшли на другий план. Війна на Донбасі – серед них, але її не можна призупинити чи оминати. Чергові обстріли, людські втрати і руйнування не зникли, просто говорити про них стали значно менше (Deutsche Welle, 2020). До важливих тем ще додалася й COVID-19 на тимчасово окупованих територіях: тестування, обсервація, медичне забезпечення, перетин лінії розмежування тощо. Рідше згадується й тема Криму, не висвітлюються реальні потреби мешканців окупованих територій і прифронтових зон, ігноруються релігійні питання і міжрелігійні відносини, недостатньо уваги приділяється потребам переселенців. Відповідно, не конструюється суспільний дискурс, який потім впливає на політику. Проблеми замовчуються, не вирішуються, а отже, ці люди залишаються наодинці зі своїми труднощами. У цей же час російські ЗМІ активно поширюють фейки й маніпуляції про COVID-19 в ОРДЛО й Криму.

Щодо процесу мирного врегулювання за сценарієм президента Володимира Зеленського, то він через коронавірус загальмувався, відповідно й ЗМІ почали менш активно писати про це (Слово і діло, 2020).

Журналісти розуміють важливість теми війни, однак прослідковується зниження інтересу аудиторії до цих тем у зв'язку з накопиченою втомою та відносно спокійною ситуацією в зоні ООС, а отже й зменшення інтенсивності висвітлення цих тем у медіа.

Українські військові і в умовах COVID-19 отримують найбільше висвітлення в ЗМІ порівняно з іншими соціальними групами, що потерпають від конфлікту, оскільки, на думку журналістів, історії про військових є найбільш цікавими для аудиторії, важливими для суспільства та яскравими. Теми, пов'язані з переселенцями, мешканцями звільнених та окупованих територій, на думку медійників, отримують дещо менше висвітлення у зв'язку з меншим інтересом із боку аудиторії, браком ресурсів ЗМІ, проблемами з доступом. Крім того, журналісти мають більш неоднозначне ставлення до цих соціальних груп порівняно з військовими (Детектор медіа, 2016)

Вагомим фактором, який вплинув на висвітлення російсько-української війни в умовах коронавірусу, стало пересування журналістів у зоні ООС.

Тепер кореспонденти частково обмежені в доступі на тимчасово окуповані території через труднощі з перетинами ліній розмежування через КПВВ, які під час епідемії змінили графік роботи або взагалі закрилися. Більш комплексний погляд на ситуацію та глибше розуміння нюансів демонструють тепер ті ЗМІ, які мали контакт з регіоном до початку пандемії або напрацьовані контакти.

Епідемія COVID-19, що шириться Україною, відсунула на другий план всі інші медіаподії. У тому числі й ті, які пов'язані з російсько-українською війною, що досі триває. На тлі пандемії COVID-19 значно зменшилася залученість українських ЗМІ в цю тему. На першому місці й досі знаходиться коронавірус у країні та світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Детектор медіа (2016). Висвітлення конфлікту в українських медіа: установки, практики, пошук рішень. Режим доступу: <https://ms.detector.media/mediadoslidzhennya/post/16353/2016-03-31-visvitlennya-konfliktu-v-ukrainskikh-media-ustanovki-praktiki-poshuk-rishen-rezultati-doslidzhennya/>
2. Слово і діло (2020). Десь гримить війна: чому епідемія змусила Україну забути про Донбас. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/02/kolonka/denys-popovych/bezpeka/deshymyt-vijna-chomu-epidemiya-zmusyla-ukrayinu-zabuty-pro-donbas/>
3. Deutsche Welle (2020). Коронавірус і війна на Донбасі: як служать українські військові в умовах епідемії. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/koronavirus-i-viina-na-donbasi-yak-sluzhat-ukrainski-viiskovi-v-umovakh-epidemii/a-52886331/>
4. Радіо Свобода (2020). Передова під час епідемії: як коронавірус впливає на бойові дії на Донбасі. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbas-realii-peredova-pid-chas-epidemii-donbas-koronavirus/30548824.html/>

*Ю. С. Чаплінська, кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії психології масових комунікацій та медіаосвіти
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України*

МЕДІАПЕРСОНА ЯК ВЗІРЕЦЬ ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ. ПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ

Проблема впливу медіапродуктів та медіапостатей (медіаперсон) досить давно піднімається в психології масової комунікації. Парасоціальність є одним із ключових феноменів такого впливу. Вперше про неї заговорили Дональд Хортон та Річард Воль в 1956 році. Вони описали ситуацію, коли у людей, що дивляться телевизор або слухають радіо, виникає ілюзія, ніби вони спілкуються з медіаперсоною особисто (face-to-face) (Horton, Wohl, 1956).

Дослідники досить давно підкреслюють, що парасоціальні стосунки дуже схожі за своїми властивостями на реальні міжособистісні стосунки. Елізабет Перс і Ребека Рубін в своїх наукових працях зазначали, що парасоціальні стосунки нагадують дружні взаємини за трьома критеріями: вони так само як і дружні, мають добровільний характер і часто – особистісний фокус; вони забезпечують комунікаційний обмін; основою цих двох видів взаємин є соціальна привабливість (Perse, Rubin, 1989).

Хоча Хортон і Воль визначали їх як односторонні і підкреслювали опосередкованість парасоціальних стосунків (наприклад, перегляд телепередач), глядачі часто вважають, що вони знають і розуміють медіаперсоною в тому ж близькому сенсі, що і реальних знайомих та друзів. Загалом парасоціальні стосунки нагадують соціальну взаємодію, хоча вони і часто можуть бути менш інтенсивні та значущі, ніж тісні дружба чи любов. Для багатьох людей взаємини з медіаперсонами є постійними, значущими і в багатьох аспектах дуже важливою частиною соціального світу (Skumanich, Kintsfather, 1998).

Ставлячи собі за мету дослідити особливості парасоціальних стосунків, які формує українська молодь, восени 2020 року ми провели опитування серед школярів, у якому взяло участь 273 респондентів, віком від 13 до 17 років. Дослідження виявило типи медіаперсон, з якими сучасні діти найбільш схильні формувати парасоціальні стосунки, а саме: музиканти/співачи (36,6%), блогери (16,1%), актори (14,7%), герої мультсеріалів/аніме (10,6%), спортсмени (6,2%), герої серіалів (5,5%), герої художніх фільмів (2,9%) та герої відеоігор (2,6%).

Проведене нами дослідження стосувалося різних аспектів взаємодії підлітків з медіаперсоною і включало в себе 109 питань різного характеру. Одним із блоків були питання про наслідування підлітками медіагероїв. Інформацію, пов'язану із наслідуванням ми умовно поділили на дві групи: індивідуальне наслідування та групове. У зв'язку з обмеженістю об'єму тези, у цих матеріалах, ми хочемо презентували здебільшого результати, пов'язані саме з груповим наслідуванням.

Цікавими, на нашу думку, є результати загальних питань, які є тісно пов'язані із наслідування: це інформація про спільність цінностей, про довіру до висловів і суджень медіаперсони, про демонстрацію школярами своєї прихильності медіаперсоні та про агітацію інших людей стати прихильниками (фанатами) медіаперсони. І особливої уваги потребує конкретне питання чи вважають школярі медіаперсону взірцем для наслідування? Більше половини загальної вибірки досліджуваних відповіли, що вважають (Див. Рис.1.). Також 52,7% зазначило, що на їх думку, цінності та погляди на життя у них з медіаперсоною співпадають. При цьому 77,3% вважають недоцільним демонструвати іншим людям те, що вони є прихильниками конкретної медіаперсони. Діти досить критично ставляться до порад і суджень медіаперсони – лише 23,8% довіряють і не піддають її слова сумніву. І приблизно 30% готові агітувати інших людей стати прихильниками їх улюбленої медіаперсони. Дані результати хоч і не у значній мірі, але демонструють загальну тенденцію, що ми помітили у нашому дослідженні – прихильність до конкретної медіаперсони носить індивідуальний та дещо пасивний характер, школярі не проявляють активних дій щоб виразити свою «любов» до певної медіаперсони. Наприклад, ми виявили, що медіаперсона надихає лише 18,7% респондентів на творчість, 21,2% опитуваних беруть активну участь в обговоренні «гарячих» тем, коментують пости про медіаперсону у різних групах, на сайтах чи в соціальних мережах і лише 9,5% ходили на масові заходи (спеціально влаштовані «очні» зустрічі), щоб познайомитися з медіаперсоною особисто.

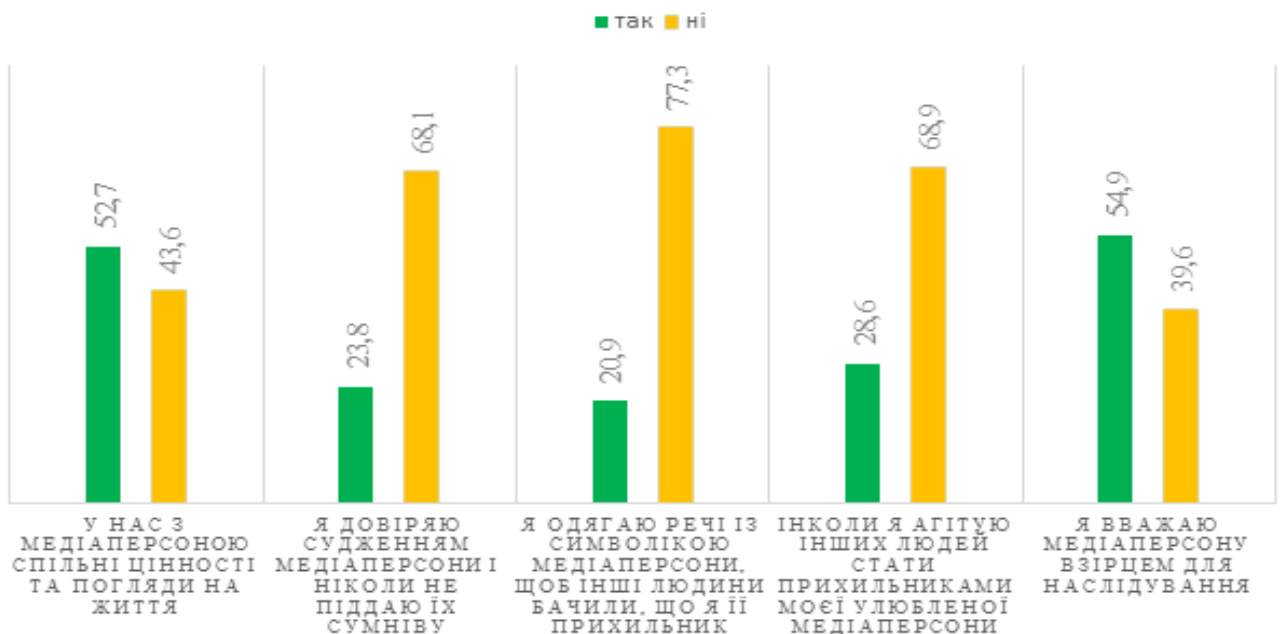

Рис.1. Загальні питання пов'язані з наслідуванням медіаперсони*

Як вже було зазначено 54,9% вибірки досліджуваних (Див. Рис.1.) розглядають медіаперсону як взірць для наслідування, але нас цікавило

питання не тільки індивідуально – чи одягаються діти у подібній до медіаперсони манері, чи повторюють її поведінки, чи надихає життєва історія медіаперсони їх на звершення, – але й групового, питання про те, що вони роблять спільно із друзями. У дослідженні ми ставили учням п'ять питань (Див. Рис. 2). На одне із них більше половини відповіло ствердно – «У розмовах із друзями, ми полюблюємо цитувати медіаперсону». Також 44% респондентів зазначимо, щоб хотіло б зіграти у рольову гру за мотивами життя медіаперсони. Це свідчить про те, що медіаперсона може виступати як об'єднуючий фактор для спільної діяльності поза межами інтернет простору.

ГРУПОВЕ НАСЛІДУВАННЯ МЕДІАПЕРСОН

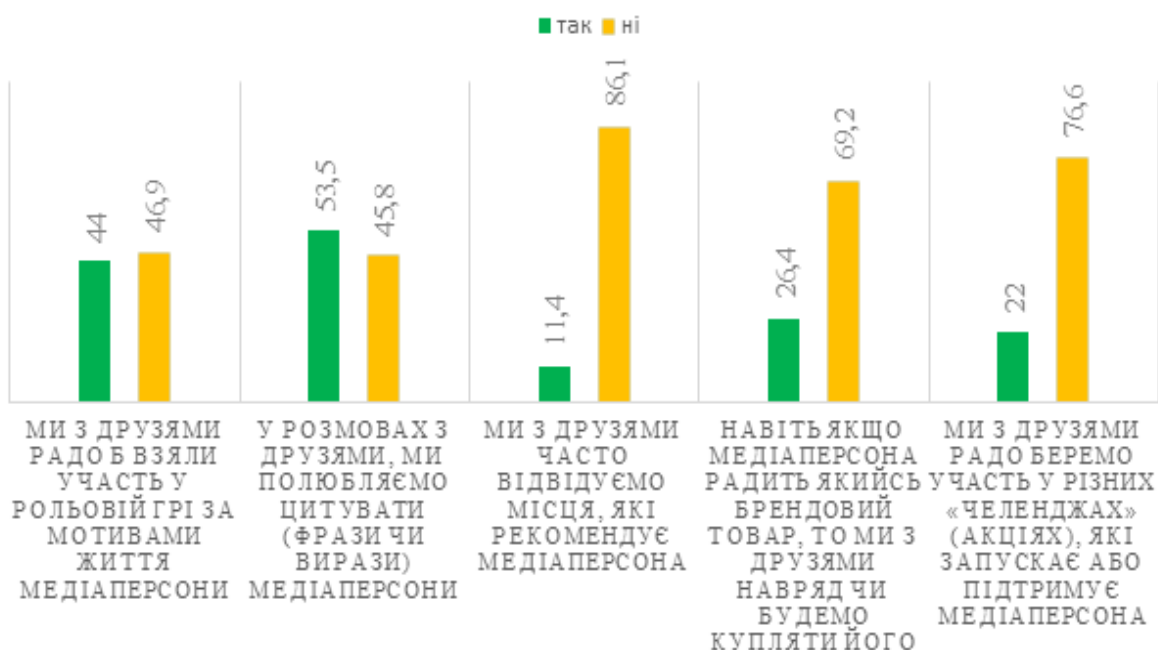

Рис. 2. Групове наслідування медіаперсони*

А от на споживацьку поведінку українських підлітків медіаперсона має значного впливу, оскільки лише 26,4% опитаних висловили думку, що не будуть купувати товари, які радить медіаперсона і, відповідно, 69,2% готові такі товари купляти. Незважаючи на активний відгук щодо брендів і товарів, лише 11% підлітків відвідують заклади, які радить медіаперсона і лише 22% беруть участь у акціях і челенджах, які запускає або підтримує їх улюблена медіаперсона.

Звісно, ще досить багато питань щодо наслідування українською молоддю медіаперсон залишилось не розкритими і перспективи наших майбутніх досліджень ми вбачаємо у більш детальному вивченню споживацької поведінки медіакористувачів та впливу на неї різних популярних медіаперсон.

* – для кожного з питань існує відповідний відсоток пропущених значень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Horton, D. & Wohl, R. R. (1956). Mass communication and parasocial interaction. *Psychiatry*, 19, 215 – 229.
2. Perse, E. M., Rubin, R. R. (1989). Attribution in social and parasocial relationships. *Communication Research*, 16, 59 – 77.
3. Skumanich, S. A., Kintsfather, D. P. (1998). Individual Media Dependency Relations Within Television Shopping Programming: A Causal Model Reviewed and Revised. *Communication Research*, 25, 200 – 219.

*Г. З. Юксель, докторант Інституту журналістики
КНУ імені Т.Шевченко, кандидат філологічних наук, доцент
кафедра слов'янської філології та журналістики
Таврійського національного університету
імені В.І.Вернадського (м. Київ)
Інститут журналістики
КНУ імені Тараса Шевченко, м. Київ*

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ РОЗПОВСЮДЖЕННЮ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В УМОВАХ ТИМЧАСОВОЇ ОКУПАЦІЇ КРИМУ

Використання соціальних мереж актуалізується на різних етапах розвитку суспільно-політичних, економічних, культурних відношень в діяльності різних суб'єктів – держави, громадських об'єднань, громадян. Соціальні мережі виконують широкий спектр функцій, серед яких інформаційна, регуляторна, розважальна, рекреаційна, освітньо-просвітницька, культурологічна, організаційна. Відповідно до розвитку подій, тенденцій, явищ у суспільстві актуалізується питання використання окремих функціональних належностей соціальних мереж.

Дослідженням соціальних мереж, різним аспектам їх функціонування, впливу на соціальні групи присвячені роботи вчених Р. Доусона, Н. Лумана, Дж. Кін, А. Кунстмана, Г.Лассуела, П. Лазарсфельда, Д. Мак-Квейла, Ж. Бодрійяра, Ф. Фукуяма та ін. Визнаними фахівцями в розробці науково-теоретичного та практичного напрямку в цієї сфері є В. Іванов, В. Кравченко, О. Радченко, В. Набруско, В. Недбай, Г. Почепцов, В. Різун, М. Свірін та ін.

«Реалії диктують необхідність розглядати соціальні мережі, як специфічний феномен, здатний до трансформації суспільства, значних соціальних змін, і до цього спонукають такі їх ознаки: висока пропускна здатність, швидкість та оперативність передачі інформації, широкі можливості динамічного обміну повідомленнями та контентом; адресність, поєднана з високим ступенем доступності інформації для інших членів спільноти; відкритість і передбачений архітектурою системи в принципі необмежений ресурс розширення, включаючи готовність до інтеграції з іншими системами», – зазначає дослідник Т. Гузенко з посиланням на роботу С. Гнатюка (Гнатюк, 2011)

Останнім часом в умовах існуючих зовнішніх загроз окрему вагу набуває питання функціонування соціальних мереж в кризових ситуаціях: при окупації територій, в режимі тоталітарного контролю, обмеження, заборони, при репресіях та тиску, припиненні та унеможливленні діяльності державних органів влади та інститутів суспільства.

В тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь спостерігається критична гуманітарна ситуація, яка виникла внаслідок розповсюдження коронавірусної хвороби COVID-19, а саме:

- недосконалість системі охорони здоров'я Криму до протидії епідемії (неготовність лікарень до прийому пацієнтів, недостатність тестів, матеріалів для обстеження, препаратів та ліків);

- відсутність об'єктивної інформації про епідеміологічну ситуацію (викривлення статистики, неможливість проведення повноцінного моніторингу з боку України);

- відсутність контролю за дотриманням населенням заходів безпеки у період пандемії.

На початку розповсюдження коронавірусної інфекції у березні 2020 року так звана влада Криму та ЗМІ не приділили належну увагу поширенню необхідної інформації стосовно коронавірусної хвороби COVID-19 з метою дотримання населенням заходів безпеки. Представники так званої влади запевняли, що «загроз немає, а мешканцям Криму не треба лякатися». Зустрічалися повідомлення про те, що «кримське повітря вбиває будь який вірус» (Веселова, 2020). Стрічки інформаційних агенцій Криму були налаштовані таким чином, що звертали увагу аудиторії на хворих, які їхали до Криму саме з України, при цьому не надавалась інформація про кількість хворих, які прибули на територію півострову автошляхом, через побудований Кримський міст з материковий частини Росії або повітряним шляхом, через аеропорт м. Сімферополь.

На початку пандемії серед мешканців Криму не було втілено правило широкого використання захисних засобів (масок, рукавичок, антисептиків, дезінфекторів), про що свідчили чисельні матеріали в ЗМІ та соціальних мережах. Влада Криму не ввела повного карантинного режиму в закладах освіти, в 2020-2021 навчальному році заклади освіти працюють в режимі он-лайн частково. Медичному персоналу лікарень суворо заборонялось розповсюджувати інформацію, наказано вказувати в документах померлих причиною смерті одну з супутніх хвороб пацієнта, зокрема пневмонію. Внаслідок того, що більшість країн після початку пандемії закрили кордони, туристичний сезон-2020 в Криму відбувся на високому рівні, а переміщення, контактність великих груп населення також сприяла розповсюдженню коронавірусної хвороби COVID-19.

Інформація про кількість захворювань на півострові з боку так званої офіційної влади Криму, зокрема Ради Міністрів Криму, з посиланням на дослідження та моніторинг ситуації від Міністерства охорони здоров'я Криму надавалась у кримських ЗМІ та соціальних мережах у щоденному режимі з першого дня карантину. Втім, у соціальних мережах Facebook, Instagram та групах у каналах масової комунікації Viber, Telegram, Whatsapp мешканці півострову висловлювали сумнів щодо достовірності офіційних даних та визнавали офіційну статистику такою що «не відповідає дійсності» (Козырева, 2020). В своїх постах, повідомленнях вони звертали увагу на різницю між офіційними даними та реальною ситуацією на півострові, а найголовніше – на відсутність якісного медичного обслуговування населення.

Окупаційна влада не надавала міжнародним та українським моніторинговим місіям можливості для проведення об'єктивних досліджень,

встановлення точної статистичної інформації та моніторингу поточного стану. У Української держави немає дипломатичних інструментів для впливу на ситуацію, яка склалася на півострові у зв'язку з пандемією COVID-19. Представництво Президента України в АР Крим та м. Севастополь засудило позицію держави-окупанта, закликала надавати мешканцям півострову можливу допомогу, посилити тиск на РФ на міжнародному рівні. Президія Меджлісу кримськотатарського народу у своєму зверненні закликала Спеціальну моніторингову місію ОБСЄ в Україні (СММ) і моніторингової місії ООН з прав людини в Україні відвідати тимчасово окуповану РФ територію Криму з метою підготовки та надання міжнародної громадськості звітів про ситуацію з дотриманням прав людини на півострові. Також Президія Меджлісу кримськотатарського народу закликала Всесвітню організацію охорони здоров'я (ВООЗ) у взаємодії з Урядом України вжити невідкладних заходів щодо доступу жителів тимчасово окупованого РФ Криму до якісного медичного обслуговування в умовах пандемії COVID-19.

Найголовнішою проблемою стала відсутність в Криму у вільному продажу необхідних ліків, серед яких гормональні та протівірусні препарати. В достатній мері вони є в наявності в Україні, але окупаційна влада повністю забороняє транспортування препаратів на півострів.

В таких умовах представники громадського сектору Криму почали активні дії, спрямовані на вирішення поточної ситуації. Соціальні мережі Facebook, Instagram, групи у каналах масової комунікації Viber, Telegram, Whatsapp стали платформами, з допомогою яких люди самостійно, без підтримки державних органів, в співпраці з іншими структурами громадянського суспільства, проводили інформаційні кампанії з метою підтримки співвітчизників. Серед заходів оголошені збір необхідних ліків, препаратів, збір коштів та придбання обладнання (зокрема концентратору кисню). З допомогою волонтерів створена база даних лікарів та медичних сестер, які проживають у різних районах Криму та згодні надавати допомогу хворим на дому.

Саме повідомлення активістів та волонтерів через канали соціальної комунікації привернули увагу до ситуації на півострові. «Тихою гуманітарною катастрофою» назвала її журналіст Наджіє Фемі, яка написала про смертність серед кримських татар. «У лікарнях кількість кримських татар серед госпіталізованих ковід-хворих досягає 70-80%. При тому, що в Криму нас відсотків 15-20 максимум. Ми не знаємо реальних цифр смертності, але ми несемо страшні людські втрати. Іде наше національне надбання – наші старики. Ми втрачаємо зрілу, інтелектуально потужну національну еліту, оскільки багато (людей – прим. авт.) в силу віку знаходяться в групі ризику. Втрати останніх місяців потрясли. І це ще не кінець. Зараз за людей б'ються тільки медики і волонтери разом з рідними. Найстрашніше – в аптеках немає потрібних для лікування ліків!», – повідомила вона на власній сторінці в Facebook.

Волонтер, представник благодійної організації «Ачик юреклер» («Відкрити серця») Айше Ниметуллаева звернулася до громадськості з

«Закліком до свого народу»: «...у нас важко хворим призначають «Метіпред» або його аналог «Солумедрол». Ось цих препаратів і немає в Криму! Де брати важко хворому ліки, якщо їх просто немає? Поки ми чуємо це десь, проблема не здається такою глобальною, але рано чи пізно, по ланцюжку, в кожному сім'ю приходиться ця недуга. Потрібно бути готовим і в озброєнні!».

Емоційним та дуже впливовим стало відео-звернення волонтера Нияри Беїт в мережі Instagram. Волонтерка звертає увагу на ці факт, що в Криму не вистачає необхідних препаратів, люди «сходять із розуму від відчаю», оскільки не можуть придбати необхідних ліків для свої рідних та готові «віддавати будь-які гроші за необхідні медичні препарати».

Інформаційна кампанія по збору матеріальної допомоги відкрита небайдужими громадянами на материковий Україні, представниками діаспори в різних державах, зокрема в Туреччині. Керівництво найбільшої в країні громадської організації «Спілки культури та взаємодопомоги кримських татар в Туреччині» (Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği), яка має майже 50 представництв в різних регіонах, почало кампанію по збору коштів. Питання передачі ліків в Крим вирішує декілька громадських організацій на материковий Україні.

В умовах відсутності взаємовідносин та діалогу між так званою владою та громадянами в Криму, введених заборон, недосконалої організації медичного обслуговування та забезпечення медикаментами мешканці півострову самостійно організувалися на захист своїх інтересів. Використання соціальних мереж та інших каналів комунікації надало можливість для оперативного інформування про поточний стан, стало інструментом самоорганізації, часткового вирішення проблем протидії та лікування від COVID-19.

Обмін інформацією проводився в соціальних мережах та з допомогою каналів комунікації серед різноманітних груп населення, волонтерських об'єднань, йшов на різних рівнях спілкування (професійному, територіальному, тощо). Особливостями комунікативного процесу стала оперативність, відкритість, наявність зворотного зв'язку, надання об'єктивної інформації, довіра між учасниками, миттєва реакція на існуючі проблеми.

Останнім часом вагу набуває питання створення умов для гуманітарної підтримки мешканців тимчасово окупованої території Криму з боку української влади та громадянського суспільства, зокрема проведення інформаційних кампаній, консультацій (наприклад, з допомогою соціальних мереж он-лайн консультацій з сімейними лікарями), організація тимчасових пунктів продажу ліків на адміністративній межі з Кримом, заклик до міжнародних організацій про тиск на РФ стосовно об'єктивного висвітлення ситуації в Криму та захисту населення від пандемії COVID-19.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вахула, Я.Б. (2012). Соціальні Інтернет-мережі, їхні функції та роль у формуванні громадянського суспільства. Режим доступу:

<file:///C:/Users/%D0%94%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B5/Downloads/600-1224-1-PB.pdf>

2. Гнатюк, С. Л. (2011). «Нові ідентичності» в Україні та світі: підстави формування, концепції, прогнози [аналітична записка]. Національний інститут стратегічних досліджень. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/534/>

3. Гузенко, Т. Нові соціальні медіа в контексті зміни парадигми державної комунікативної політики. Режим доступу: [file:///C:/Users/%D0%94%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B5/Downloads/Pubupr_2014_4_25%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/%D0%94%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B5/Downloads/Pubupr_2014_4_25%20(2).pdf)

4. Динник, І.П. (2017). Соціальні мережі як засіб суспільного розвитку. Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_50/fail/9.pdf

5. Дубняк, К.В. (2014). Соціальні мережі Інтернет як засіб обміну інформацією. Режим доступу: [file:///C:/Users/%D0%94%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B5/Downloads/drsk_2014_3_28%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%94%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B5/Downloads/drsk_2014_3_28%20(1).pdf)

6. Ризун, В.В. (2012). Начерки до методології соціальних досліджень. Режим доступу: [file:///C:/Users/%D0%94%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B5/Downloads/psling_2012_10_44%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%94%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B5/Downloads/psling_2012_10_44%20(1).pdf)

7. Веселова, В. (2020). «Крымский воздух любые вирусы убивает»: как российские власти полуострова спасаются от коронавируса. Режим доступу: <https://ru.krymr.com/a/kak-krymskie-vlasti-spasayutsya-ot-koronavirusa/30470671.html>

8. Козырева, М. (2020). «Мы же катимся в пропасть!» – из крымских сетей. Режим доступу: <https://ru.krymr.com/a/my-je-katimsya-v-propast-iz-krymskih-setey/30898035.html>